

DE
GROOT-NEDERLANDSCHE
GEDACHTE

HISTORISCHE EN POLITIEKE
BESCHOUWINGEN

DOOR

Dr. P. GEYL

HOOGLEERAAR AAN DE
UNIVERSITEIT TE LONDEN



D

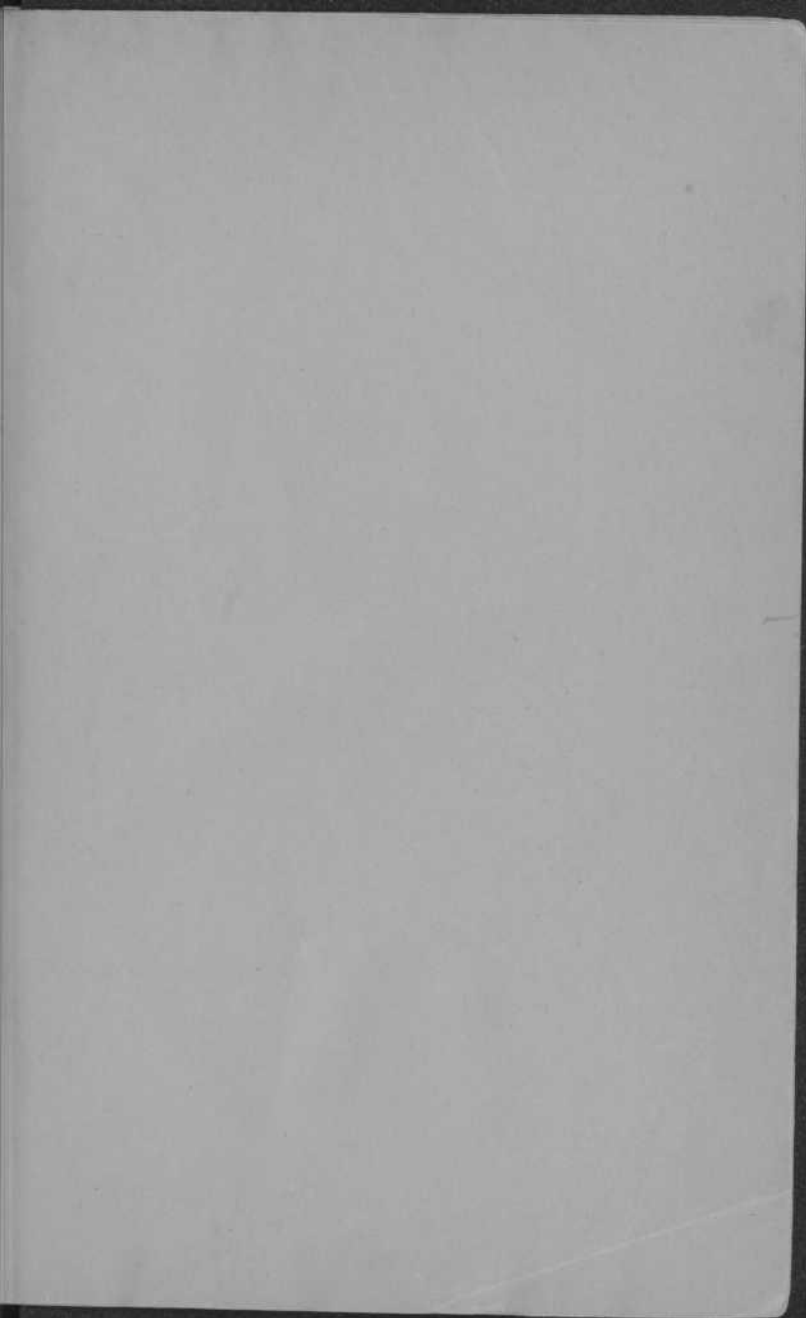
26

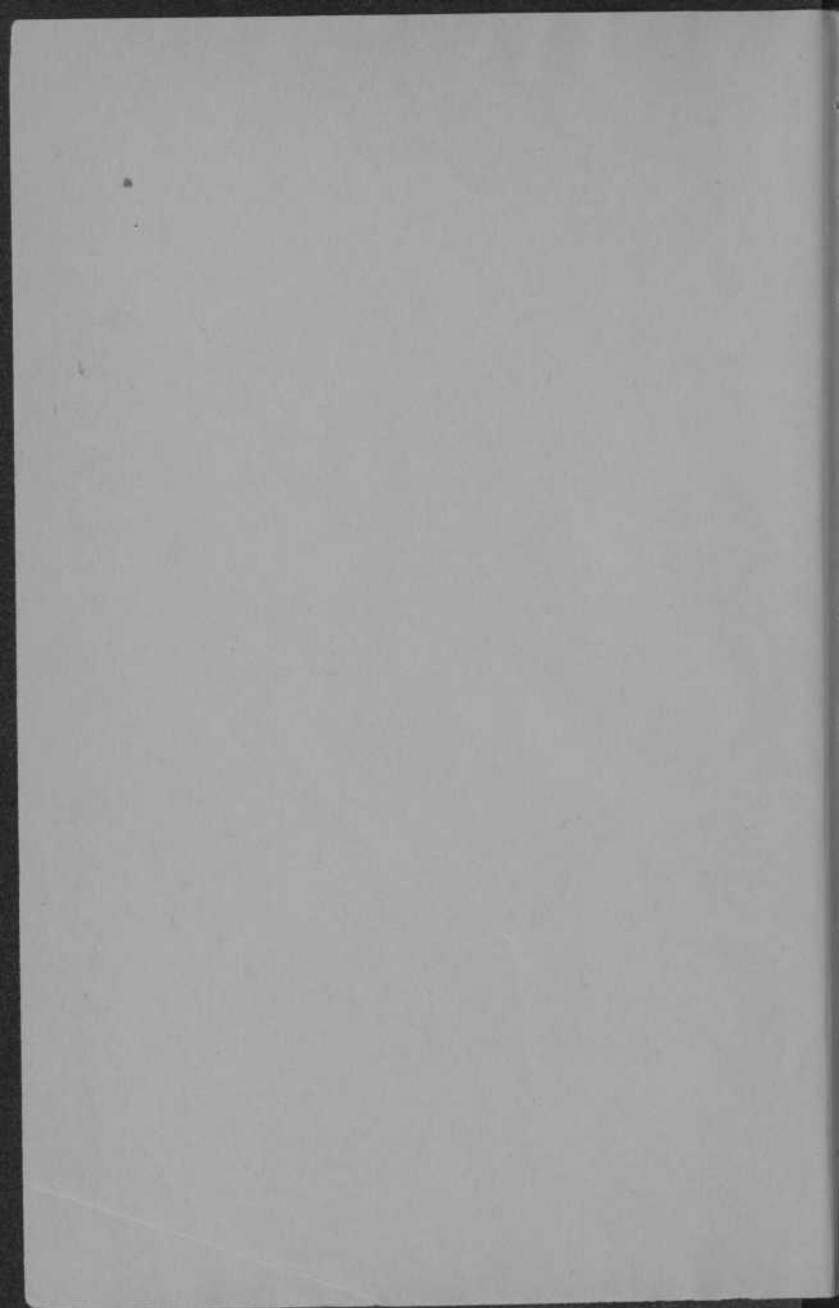
HAARLEM — H. D. TJEENK WILLINK & ZOON

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK



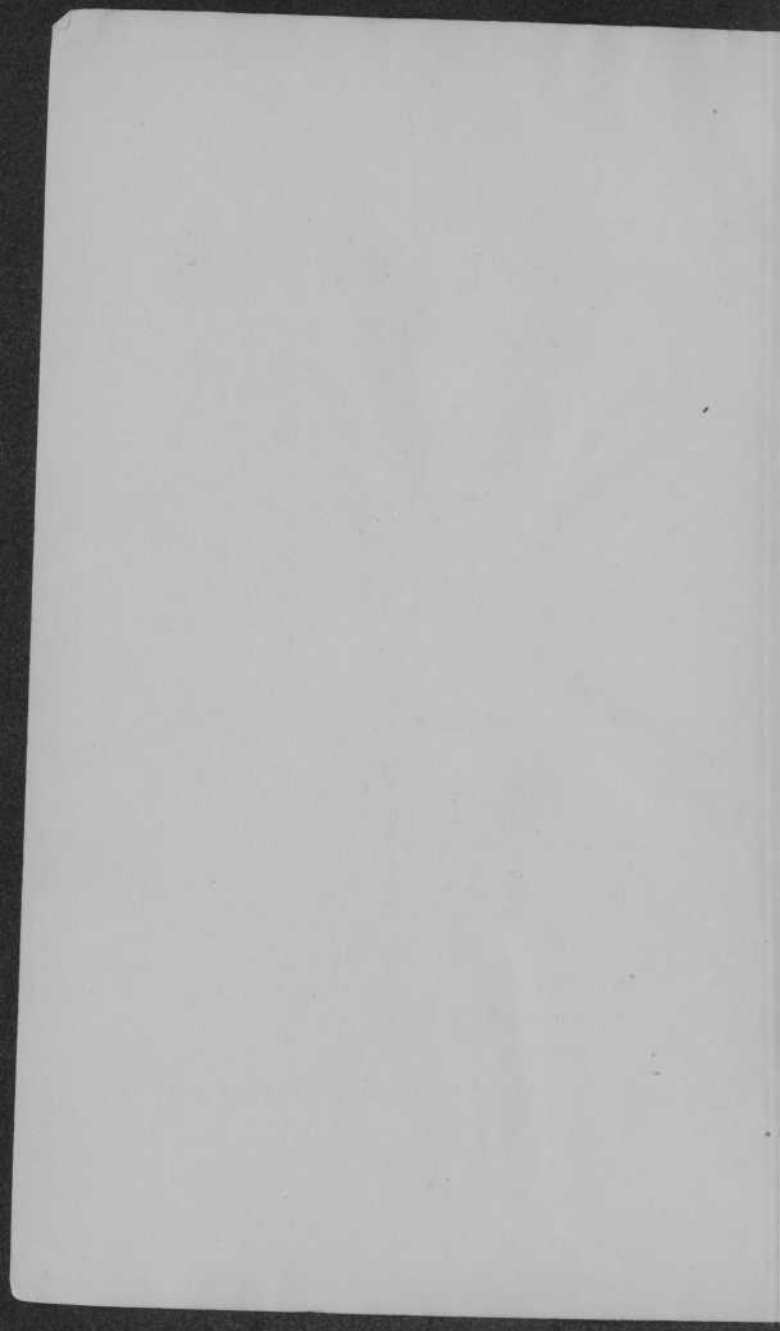
0285 9574





~~002E35~~ 19

DE GROOT-NEDERLANDSCHE GEDACHTE



953
026

25798

DE
GROOT-NEDERLANDSCHE
GEDACHTE

HISTORISCHE EN POLITIEKE
BESCHOUWINGEN

DOOR

Dr. P. GEYL

HOOGLEERAAR AAN DE
UNIVERSITEIT TE LONDEN



HAARLEM. — H. D. TJEENK WILLINK & ZOON — 1925

DE
HOUT N. DEB. ANSCHE
DEBACHT

DEBACHT IN DE WOOD
DEBACHT IN DE WOOD

DEBACHT IN DE WOOD
DEBACHT IN DE WOOD



VOORREDE.

Niet omdat ik geloof dat het verontschuldiging behoeft, maar omdat op dit gebied zooveel begripsverwarring bestaat, wil ik beginnen met te verklaren waarom ik gemeend heb een politieke met historische studies onder één titel te kunnen vereenigen. Daarin ligt niets tegenstrijdigs, daarmee wordt geen vergriep aan de historie begaan. Inderdaad zijn mijn historische studies niet anders dan een poging om de geschiedenis der betrekkingen van Holland en Vlaanderen uit het standpunt van heden te herzien.

Sedert het plan tot deze uitgave ontworpen is, heeft Dr. JAPIKSE in de *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis* aan mijn twee laatste lezingen een artikel gewijd. Mijn geachte criticus, die overigens het ongeluk heeft gehad een essentiele zinsnede verkeerd te lezen, schijnt zich bezorgd te maken dat ik de geschiedenis dienstbaar wil maken aan de politiek. Mijn historisch geweten is gerust. Ik ben niet een groot-Nederlander op zoek gegaan naar argumenten in de schat-, of wil men, de rommel-kamer der historie. Ik ben een historicus, die, terwijl hij oprecht streeft naar onbevangenheid van oordeel, zich bewust blijft van de betrekkelijkheid van alle historisch inzicht en van de onvermijdelijkheid dat tijdsomstandigheden, nationalistische gevoelens, en zoo meer, er invloed op oefenen. De nasporing van de klein-Nederlandsche traditie bij mijn voorgangers heeft me die les ingeprent. En terwijl ik wil aannemen dat mijn voorstelling op haar beurt beperkt en betrekkelijk is, ik geloof dat de introductie van een nieuw gezichtspunt ('t welk ik aan geen andere omstandigheid dank dan deze dat ik een kind van mijn tijd ben) op zichzelf al tot de verruiming

van de gezichtskring der historie moet bijdragen. Wanneer tevens de politiek iets van haar gading vindt in deze lezingen, zooveel te beter. Ik schuw die aanraking niet. Integendeel, ik geloof dat politiek en geschiedenis veel bij elkaar's omgang kunnen winnen, de eerste aan diepte van inzicht, de tweede aan zin voor werkelijkheid.

Er is heel wat geschreven over de groot-Nederlandsche kwestie, over de kwestie van Nederland's houding tegenover Vlaanderen, in deze laatste maanden. Het groot-Nederlandsch Studentencongres te Leuven, waarvoor ik de laatste lezing in deze bundel gehouden heb, is door de moordaanslag die een Waal op een Vlaming gepleegd heeft tot een politieke sensatie geworden.

In het *Haagsch Maandblad* van Juni is de heer TER SPILL er ormiddellijk bij geweest om ons, die met onze taalgenooten daarginds aansluiting zoeken, voor die daad van fanatisme uit het andere kamp verantwoordelijk te stellen. Dat is maar één staaltje van een artikel dat waarlijk een uitbarsting van klein-Neerlandisme op zijn malst en smalst mag heeten. Daar heeft men hem nu dan ten voeten uit, de Hollander die zich over zijn Vlaamsche taalgenooten schaamt, ze maar liefst overlaat aan hun „patois” en zich zoo'n wereldburger waant — is „snob” niet een juistere beschrijving? — dat hij liever optrekt met de Fransch-sprekende klik van Brussel — dat zijn immers de machthebbers, de mannen van aanzien en gezag! — dan met de stoere worstelaars voor zijn eigen cultuur. Zijn eigen cultuur? Met dit zeggen bewijs ik de heer TER SPILL te veel eer. Een man die in Vlaanderen heeft rondgekeken en met de indruk is thuisgekomen dat de Flaminganten maar baantjesjagers zijn, de man die niet heeft kunnen gewaarworden dat de baantjes juist voor het grijpen zijn voor elk die verraad aan zichzelf en de zaak van zijn rasgenooten plegen wil, de man die niet weet met hoe belangelooze toewijding er aan de Nederlandsche cultuur in Vlaanderen gewerkt wordt, met hoeveel opofferingsgezindheid ervoor wordt gestreden, die man heeft aan de Nederlandsche cultuur geen deel.

De verschijning van het klein-Neerlandisme in deze vorm moet elk Hollander met eenig zelfgevoel tegen de borst stuiten. Ik juich de publicatie van dat artikel dus toe. Zulk een confrontatie met de onedelste mogelijkheden in het eigen wezen kan opvoedend werken.

Het sausje van internationale tinnegieterij waarmee de heer TER SPILL zijn onsmakelijk gerecht van onbegrip en vooroordeel overgoten heeft, verdient nauwelijks de aandacht. Hij verdedigt de barrière-gedachte in haar meest onhoudbare, aanstootelijke en innerlijk tegenstrijdige vorm. Hij ziet de Noordwaartsstrevende traditie van Frankrijk. Maar hij gelooft dat die voor ons eerst gevaarlijk kan worden als België ertusschen uit gevallen is. Of in dat België de verfranschende geest van Brussel verder werkt of niet, daarvan ziet hij het verband met zijn stelling niet in. Men behoeft er echter maar op te wijzen en de oppervlakkigheid van zulk geredeneer springt in het oog.

Niet lang na het artikel van de heer TER SPILL kwam het *Haagsch Maandblad* (September-nr.) met een artikel van de heer P. J. DE KANTER, de voorzitter van het Algemeen Nederlandsch Verbond, waarin de heer TER SPILL met meer zachtaardigheid dan hem toekomt werd afgestraft. De treffendste passage in het opstel van de heer DE KANTER is de volgende:

„Velen in Nederland zien in het behoud van België als zelfstandigen staat een groot belang voor Nederland. Volkomen terecht, mits aan twee voorwaarden wordt voldaan:

- 1°. dat België tot elken prijs zijn zelfstandigheid ongeschonden wil bewaren, niet alleen in naam maar ook inderdaad, onverschillig van welke zijde en onder welken vorm pogingen worden gedaan om aan die zelfstandigheid te tornen;
- 2°. dat België met Nederland in vrede en vriendschap wil leven en los is van de gedachte aan gebiedsuitbreiding ten koste van Nederland.

Zoowel voor 't een als voor 't ander kan het van groote waarde zijn, wanneer de Vlamingen, zoo al niet een overwicht dan toch tenminste denzelfden invloed in het Belgisch staatsbestuur kunnen doen gelden als hunne landgenooten . . .

Mocht echter ooit België dreigen uiteen te vallen, dan zal Nederland dat niet kunnen tegenhouden, en mocht de ontbinding een feit worden, dan zal Nederland haar niet ongedaan kunnen maken. Het zal den toestand hebben te aanvaarden, die dan geschapen zal worden”.

Tegelijk met mijn eigen hier herdrukt artikel in het *Haagsch Maandblad* verscheen in *De Gids* (October) een zeer opmerkelijke bijdrage over hetzelfde onderwerp van de heer L. SIMONS. Hier is aan kloekheid en fermheid geen gebrek. De heer SIMONS, die de moreele beteekenis van de Vlaamsche beweging voor het leven van heel onze stam diep voelt, heeft een goed ding gedaan door het Noord-Nederlandsche volk eraan te herinneren, dat de activistische ballingen die het herbergt meest mannen van hoog karakter zijn, wier lijden voor onze gemeenschappelijke cultuur hun aanspraak geeft op onze eerbied. Maar de voornaamste verdienste van zijn stuk is dat het, voor het eerst naar ik meen in een blad als *De Gids*, de mogelijkheid van België's uiteenvallen openlijk ter sprake brengt en de houding van Nederland daartegenover anders dan in vage algemeenheden bespreekt.

„Het is niet ons, Noord-Nederland's, politiek belang”, aldus ook de heer SIMONS, „dat een algeheele scheiding tusschen Vlaanderen en Wallonië de uitkomst van de worsteling in België zou worden; een op federalistischen grondslag hernieuwd en versterkt neutraal België achten wij, voor onszelf als voor Europa, een oneindig veiliger en gelukkiger oplossing”.

Hij beschouwt daarna evenwel de mogelijkheid, dat de scheuring van België toch, en wel voornamelijk door het naar Frankrijk willen van de Walen, tot stand zal komen. „En ons volk zou dan voor de vraag gesteld worden, of wij een federatief verband met Vlaanderen al dan niet begeeren”. De heer SIMONS roert dan het teere vraagstuk aan van de vrees, die „twee derden van ons volk” bevangen zou, voor Katholieke overheersching als gevolg van een hereeniging, en wijst tot beveiliging daartegen niet slechts op federatie, maar op de mogelijk-

heid dat de Katholieke Zuidelijke provinciën van ons land bij de Vlaamsche helft van een nieuwe staat der vereenigde Nederlanden gevoegd zouden worden.

Eindelijk heeft nog maar een dag of tien geleden prof. COLENBRANDER in Vlaanderen een voordracht over de vooruitzichten der Nederlandsche cultuur gehouden, waarin hij ook, als ik een artikeltje in het Antwerpsche blad *De Schelde* vertrouwen mag, die keuze voor Vlaanderen: federatie met Wallonië of federatie met Nederland, ter sprake heeft gebracht. Na op het gevaar gewezen te hebben dat die laatste mogelijkheid meesleept van „het wrijvingsvlak tusschen Germanen- en Latijndom” nog maar te vergrooten, zou prof. COLENBRANDER de eerste oplossing als de ware aangeprezen hebben. Hij zou daarmee dus op het standpunt der Frontpartij zijn aangekomen en het is ook uit andere uitspraken, waarvan de authenticiteit aan geen twijfel onderhevig is, duidelijk dat de geest van prof. COLENBRANDER voor de indrukken van wat wij in de laatste jaren in het Zuiden kunnen zien gebeuren, vatbaar blijft en dat zijn opvattingen een ontwikkelingsproces doormaken.

De gebeurtenissen gaan snel en daarmee wijzigt zich de „atmosfeer” van het vraagstuk gedurig. Ik die dit alles van Londen uit tracht te volgen, sta soms versteld over de veranderingen die ik in de openbare meening in 't Noorden zoowel als in 't Zuiden waarneem en die mij plotseling toeschijnen, omdat het dagelijksch contact mij ontbreekt. Dezelfde opmerking heb ik gemaakt bij het herlezen van mijn eigen uitspraken die hier gebundeld worden. De beschouwingen op het eind van de Londensche lezingen *Nederland en België* stemmen niet in allen deele overeen met die op het eind van het artikel *Vlaanderen en wij*. In 1920 gebruikte ik de woorden België en Belgisch op een wijze die mij in 1924 onmogelijk is geworden.

Ik heb dat alles onveranderd gelaten, evenals ik ook herhalingen niet heb weggesnoeid, omdat het als illustratie van de verschuiving van een individueel gezichtspunt misschien eenig belang heeft.

Zoo voel ik thans de behoefte, ofschoon ik nog elk woord

van wat ik in *Vlaanderen en wij* geschreven heb voor mijn rekening kan nemen, scherper te omlijnen wat ikzelf van die vraag „federatie met ons of met Wallonië” denk. Nu die vraag opeens van zooveel kanten besproken wordt, — in Vlaanderen zelf heeft dezer dagen het „politiek testament” van Dr. DEPLA, die van België niets meer wilde weten en alleen in federatie met Holland heil zag voor zijn land, diepe indruk gemaakt — nu moet zij in een boek dat *De groot-Nederlandsche gedachte* heeten zal, onder de oogen worden gezien.

Ik wil dan ronduit verklaren, dat een groot-Nederlandsche federatie mij de ideale oplossing lijkt. Om onze geestelijke atmosfeer te zuiveren van klein-Nederlandsche benepenheid, en de Vlaamsche van Fransquillonsche verbastering, zou een hereeniging zonder twijfel meer uitwerken dan een ontvoogding van Vlaanderen binnen het Belgisch staatsverband. Toch handhaaf ik ten volle wat ik in *Vlaanderen en wij* geschreven heb, dat de Nederlandsche politiek, zonder zich aan inmenging in België's zaken te bezondigen, als richtsnoer deze formuleering van het Nederlandsch belang bij de ontwikkeling der dingen op onze Zuidgrens moet volgen: „dat de Vlaamsche beweging erin moge slagen België aan de uitsluitende leiding van de Franschgezinden te onttrekken en het daarmee te beveiligen zoowel tegen volledige opslorping door Frankrijk als tegen het gevaar voor uiteenspatting”.

Ideale oplossingen zijn in onze slechte wereld niet altijd te verwezenlijken. Het bezwaar tegen de ideale oplossing van het Nederlandsche-stam-probleem is nog steeds diezelfde omstandigheid die het op de kritieke momenten van onze geschiedenis, op het einde van de 16e eeuw en in 1830, in het leven heeft geroepen, nl. dat de Nederlandsche stam een kleine stam is, op een gevaarlijke plek temidden van de reuzen van Europa gelegen. Het is niet moeilijk te beredeneeren dat de vestiging van een groot-Nederlandsche federatie, zoo Frankrijk ze al mocht willen weerstaan, een Engelsch zoowel als een Duitsch belang moet zijn. Maar wij leven in een wereld die vóór alles rust wil. Het is terwijl ik schrijf nog moeilijk te zeggen, welke

houding de nieuwe Engelsche regeering tegenover het protocol van Genève zal aannemen, maar wij hebben dat protocol nauwelijks noodig om te begrijpen, dat de Volkenbond in Frankrijk's handen wel eens een werktuig kon worden om de *status quo* te handhaven ook waar hij het dringendst herziening zou behoeven. In ieder geval geloof ik dat de publieke opinie in Engeland — en dat is de publieke opinie waar het in deze vóór alles op aankomt — nog weinig sympathiek zou staan tegenover een Vlaamsche beweging die de verscheuring van België als oogmerk in haar vaandel schreef. Als de Vlaamsche beweging zich op die wijze vertoonde, zou de Fransche propaganda hier, waar het verlangen naar rust maar naar een voorwendsel van afzijdigheid zoeken zou, gemakkelijk spel hebben.

Ik zou dus niet alleen de Nederlandsche publieke opinie willen geruststellen en verzekeren, dat groot-Nederlanders oog hebben voor de realiteiten van de internationale toestand. Ik wil de Vlaamsche nationalisten waarschuwen, al was het alleen om de indruk die hun optreden zoowel in Engeland als in Nederland moet maken, zich niet tot een voorbarig verwerpen van de Belgische staat te laten drijven. De leus van decentralisatie, van Vlaamsch-Waalsche federatie geeft de beweging inhoud genoeg. Zij biedt ruimte voor de ontwikkeling van een schat van wezenlijk nationalistische ideeën en gevoelens. Daar zij een grondige verandering in de internationale orientatie van België insluit, biedt zij zelfs ruimte voor wezenlijk groot-Nederlandsche propaganda. Eerst als de verblinding van Brussel en Wallonië op de naderende verwezenlijking van dit plan met tastbaar machtsmisbruik of met de tegenleus van aansluiting bij Frankrijk mocht antwoorden, zou het oogenblik gekomen zijn voor Vlaanderen om een beroep op Europa en op Nederland te doen en te verklaren, dat de handhaving van België door de andere partij onmogelijk wordt gemaakt. Dat oogenblik is zeker nog niet nabij en zulk een politiek zou zelfs dan, zelfs als heel de wereld het odium op Wallonië zag rusten, zoo ernstige gevaren met zich brengen, dat ook de overtuigdste groot-Nederlander niet lichtvaardig wenschen mag dat het moge

dagen. Te minder naarmate hij ernstiger gelooft dat het voor het Nederlandsche volk een oogenblik zijn zou, waarop het met een *gran rifiuto* zedelijk zelfmoord plegen zou, een oogenblik waarop het aan zichzelf en aan de Nederlandsche stam verplicht zou zijn voor geen offers terug te deinzen.

Londen, 1 November 1924.

INHOUDSOPGAVE.

Het opstel *Vlaanderen en wij* is in een verkorte versie, door de redactie van dat tijdschrift bewerkt, in het October-nummer van het *Haagsch Maandblad* van dit jaar verschenen. Het stuk was geschreven vlak na het groot-Nederlandsch Studenten-congres 14 April te Leuven gehouden, d.w.z. vóór het in de voorrede vermelde artikel van de heer TER SPILL in het *Haagsch Maandblad* van Juni het licht had gezien.

Het tweede stuk *Nederland en België* is een vertaling van de hand van de heer E. DE BOCK te Antwerpen van drie lezingen die ik in Februari 1920 aan University College te Londen gehouden heb en die in datzelfde jaar onder de titel *Holland and Belgium, their common history and their relations* zijn uitgegeven. De Nederlandsche vertaling is in 1921 door de heer DE BOCK zelf in de handel gebracht („De Sikkel”, Antwerpen). Ik ben hem dank verschuldigd voor zijn toestemming om zijn werk, uit de vereenvoudigde spelling in mijn eigen stelsel overgebracht, in deze bundel op te nemen.

De lezing *De opvattingen der Nederlandsche geschiedschrijvers over de scheuring der Nederlanden op het einde der zestiende eeuw*, gehouden op het Vlaamsch Philologen-congres te Mechelen, 6 Augustus 1921, is in de *Handelingen* van dat congres gepubliceerd.

De lezing *De klein-Nederlandsche traditie in onze historiografie*, gehouden voor de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden, 6 December 1923, is in het April-nummer van het *Tijdschrift voor Geschiedenis* van dit jaar gepubliceerd.

De lezing *Holland's politiek ten opzichte van de Zuidelijke Nederlanden oudtijds en nu*, gehouden op het groot-Nederlandsch Studentencongres te Leuven, 14 April 1924, is in de *Handelingen* van dat congres gepubliceerd.



VLAANDEREN EN WIJ.

Er bestaat in ons land weinig belangstelling voor de Vlaam-
sche beweging en nog minder kennis van haar wezen en betee-
kenis. Zonder twijfel valt er in dat opzicht een verbetering waar
te nemen. Toch zijn er nog steeds een paar eenvoudige en op
het eerste gezicht aannemelijke wanbegrippen over heel deze
materie in omloop, waardoor de publieke opinie zich laat ver-
blinden voor wat het belang van ons eigen land bij de kwestie is.

De opvatting waarvan zich de meeste landgenooten het ge-
reedelijkst bewust worden, is dat dit een vraagstuk is dat ons
heelemaal niet aangaat, evenmin als bijvoorbeeld het vraagstuk
van de Iersche vrijheid of de Egyptische of de Finsche. Ja men
gunt onze hooggeleerden nog eer, dat zij zich voor de rechten
van die volken warm maken dan voor die van de Vlamingen.
De Belgen zijn een bevriende buurnatie. Hun gevoeligheden
moeten ontzien worden. Hun interne moeilijkheden, daar moeten
wij ons buiten houden: dat is te dichtbij, dat kon licht gevaarlijk
worden. Wat zouden wij ervan zeggen als Belgen hun neus
staken in onze moeilijkheden? zoo kan men hooren vragen.
En de vragers gaan dan gewoonlijk voort met u voor te houden,
dat België een democratisch ingerichte parlementaire staat is;
dat de Vlamingen de meerderheid vormen van de Belgische
bevolking; en dat zij dus (dit dus heeft een triomfantelijke klank
van afdoendheid) enkel hun wil te kennen hebben te geven om
hem verwezenlijkt te krijgen en als zij nog steeds grieven hebben,
dat enkel aan zichzelf moeten wijten.

Hollanders die zoo praten, halen dan meteen over heel het
Vlamendom hun wijze schouders op, weiden uit over de onder-
linge verdeeldheid der Flaminganten en vragen u, of een volk

dat met zoo weinig politiek vernuft gezegend lijkt, verder onze aandacht verdient. Curieus genoeg leidt men uit dezelfde premissen ook een tegenovergestelde conclusie af. Menschen die met hun stelregel van afzijdigheid sympathie voor de Vlamingen en hun strijd trachten te vereenigen, zullen u verzekeren dat meer dan die platonische houding overbodig is, aangezien de beweging op de goede weg is; een gewonnen zaak! Het comfortabelst optimisme straalt u uit zulke beschouwingen tegen. En waarom zou men, als het succes zoo zeker is, stof opjagen door de zaak in 't openbaar te bespreken en misschien (alweer) die Belgische gevoeligheden krenken?

Laat ons de zaken eens zelfstandig van naderbij bekijken. Dan komen deze onderscheiden stellingen en opvattingen wel de een na de ander te pas en dan zal blijken wat ze waard zijn.

I

Ten eerste — wat historie. Wat is België? Hoe is het tot stand gekomen? Van waar die samenvoeging in één staatsverband van twee geheel verschillende taalgroepen, elk afgescheiden van de massa zijner taalgenooten?

Zóó is men aan de bestaande toestand gewoon geraakt, dat men er niet licht toe komt zich die vragen te stellen. „Wat is België?” — België is België! een soevereine staat gelijk zooveel andere. Maar België is juist zoo verschillend van de meeste andere. De normale Europeesche staat is een nationale staat, d.w.z. een geografisch aaneengesloten taalgemeenschap, die zich in de loop van de geschiedenis van nationale eenheid bewust is geworden en daarvoor in een staat de uitdrukking heeft gevonden. 't Is zeker waar, dat in een aantal gevallen de staat primair was en op de vorming van nationaal gevoel door eliminatie en assimilatie groote invloed heeft geoefend, maar zelfs dan moest hij van een kern van taalgemeenschap kunnen uitgaan, of hij ging aan zijn streven naar unificatie te gronde. België is van dat algemeen Europeesch proces als het

ware een overschot. Wat heeft de twee incongruente deelen waaruit het is samengesteld bijeengebracht, wat heeft hen afgehouden elk van zijn soortgenooten? De oorsprong van de Waalsch-Dietsche combinatie gaat terug tot in de middel-eeuwen, toen de nationale factor bij staatsvorming overal nog een zware strijd moest voeren met de feodale. Maar de Nederlanden, die ten slotte onder de heerschappij van Boergondië-Habsburg vereenigd werden, strekten zich zoowel naar het Zuiden als naar het Noorden veel verder uit dan het tegenwoordige België. Zij omvatten Fransch-sprekende gewesten die sindsdien zonder moeite door Frankrijk zijn geassimileerd. En zij omvatten ook de Noordelijke Nederlanden, die later hun eigen weg zijn gegaan. De drijfkracht achter heel die ontwikkeling was zuiver dynastiek, maar toen de Nederlandsche gewesten eenmaal vereenigd waren, begon er zich een nationaal bewustzijn te vormen, dat, tenminste in de tweede phase, na het verlies van het Boergondische erfland zelf, een voornamelijk Dietsche inhoud kreeg. Men kan zich gemakkelijk voorstellen, dat de Nederlanden een sterke nationale staat geworden zouden zijn, waarin zich de Waalsche gewesten op den duur vermoedelijk niet thuis zouden gevoeld hebben, zoodat een afscheiding langs de taalgrens had kunnen plaats hebben. 't Is heel anders gegaan. Een scheuring is geschied, maar ze liep midden tusschen de Dietsche gewesten door. Vlaanderen en Brabant, die tot nog toe onder de Nederlandsch sprekende gewesten de leiding hadden gehad op economisch gebied zoowel als in literatuur en geestesbeschaving in het algemeen, slaagden er niet in zich van de Spaansche overheersching te bevrijden.

Men heeft vaak gesproken alsof die scheuring een natuurlijk gevolg was van de innerlijke verscheidenheid tusschen Noord- en Zuid-Nederland. Niemand zal eraan denken te ontkennen dat er tusschen volksaard en beschaving van Holland en van Vlaanderen of Brabant vanouds verschillen bestaan hebben; evenals bijvoorbeeld tusschen Holland en Friesland of Gelderland. Maar het is een vergissing te denken dat zulke verschillen noodwendig uiting vinden in politieke zelfstandigheid, intege-

deel, verscheidenheid vormt de rijkdom van alle groote nationale culturen in Europa. Dikwijls trouwens stelt men die verschillen als dieper voor dan ze zijn en in 't bijzonder moeten zij vaak dienst doen als de eigenlijke verklaring van het verschil in godsdienst dat voor latere geslachten alle onderscheid tusschen Noord-Nederland en Zuid-Nederland is gaan beheerschen. Dat nu is de dingen op hun kop zetten. De Vlamingen zijn niet Katholiek gebleven uit natuurlijke aanleg; zij hebben de opstand tegen Spanje niet uit trouw aan het Katholicisme laten mislukken. Het Calvinisme heeft zijn eerste en vurigste aanhangers in de Zuidelijke Nederlanden gevonden. Toen de Spanjaarden na 1576 de Nederlanden begonnen te onderwerpen, vielen hun natuurlijk de Zuidelijke gewesten het eerst in handen; ook de Oostelijke trouwens. Holland en Zeeland handhaafden zich, dank zij hun ligging achter de groote rivieren. In de streken die zij onderwierpen, duldden de Spanjaarden geen ketterij. Duizenden Vlaamsche en Brabantsche protestanten zetten zich in het Noorden neer, versterkten daar het protestantsche element, maar lieten het Zuiden geheel Katholiek achter. De diepe kloof, die het godsdienstverschil tusschen Noord- en Zuid-Nederland zonder eenige twijfel lange tijd beteekend heeft, is geen van eeuwigheid voorbeschikte kloof als tusschen niet harmonieerende naturen bestaat; zij is gegraven door de wisselende kansen van oorlog en revolutie.

Wat is ten slotte duidelijker dan dat de lotgevallen van de Nederlanden in die voor hun toekomst zoo kritieke jaren bestuurd zijn door heel andere krachten dan die van hun eigen neigingen of geaardheden! De scheuring een natuurlijke ontwikkeling? Het mocht wat! De poging van Spanje, een van de machtigste mogendheden der toenmalige wereld, om de natuurlijke ontwikkeling tegen te gaan (want niemand zal toch beweren dat het zelfs voor de Zuidelijke Nederlanden natuurlijk was om onder de voogdij van Spanje te blijven?) — die poging was toch geen schijnvertooning! De Nederlanden, zelfs in hun vereenigde staat maar een zwakke volkstam, waren door een reeks van gebeurtenissen, in de causatie waarvan zij part noch

deel hadden gehad — dynastieke huwelijken en dergelijke —, in de maalstroom van de groote Europeesche geschiedenis getrokken; de stuiptrekkingen van Spanje's wereldmacht, de strijd tusschen Protestantisme en Katholicisme, het opkomend imperialisme van Frankrijk, dat waren de krachten waartusschen de nationale ontwikkeling van de Nederlanden bekneld raakte en aan stukken ging.

De Noord-Nederlanders van die tijd voelden niet veel van de tragedie dier mislukking. Daartoe was algemeen Nederlandsch eenheidsgevoel nog te zwak ontwikkeld, daartoe was het succes van de kleinere Noord-Nederlandsche staat te overweldigend; daartoe wonnen in die tijd religieuze passies het ook te licht van nationalistische. De Protestantsche Republiek der Vereenigde Nederlanden kon niet het minste gevoel koesteren van gemeenschap met de weer Katholiek geworden gewesten die zich niet van Spanje hadden kunnen losmaken. Die landen zelf gingen de treurigste periode van hun geschiedenis in. De Republiek blokkeerde de Schelde, het Vlaamsche land was gedurig het tooneel van de oorlog, veel van de beste en rijkste inwoners waren geëmigreerd. In het economisch leven zoowel als het geestelijk heerschte de stilte des doods in die streken, die in de middeleeuwen aan de spits van de Dietsche cultuur hadden gestaan. Het eerste gevolg van de scheuring was dus het diepe verval van wat eens het beste deel van de Nederlanden was geweest, een onschatbaar verlies voor het gemeenschappelijk bezit aan cultuurwaarden.

Maar laat ons nu de gevolgen voor het Noorden in het oog vatten. Daar luidde de scheuring een periode van ongekende voorspoed in, van een welig opbloeien van rijkdom, roem en geestesleven. Voor een tijd won men in de diepte wat men in de breedte verloren had. Al de potentieele krachten van heel de Nederlanden bloeiden op het kleine onafhankelijke brok hevig op, als geforceerd in een broeikas. Was dat een voordeel? Het bracht de glorierijkste periode in onze geschiedenis te weeg, maar hoe kort duurde zij en wat een teruggang volgde! Alleen de inkrimping van het grondgebied bleek duurzaam — en dat

was wezenlijke schade. Er heerscht in ons land een neiging om onze kleinheid gelukkig te prijzen. Dat getuigt meer van een tevreden temperament dan van politieke verbeeldingskracht. In de geweldige taak die de geschiedenis de Republiek der Vereenigde Nederlanden oplegde: de taak, weerstand te bieden aan het opdringen van het Frankrijk van LODEWIJK XIV, kwam haar kleinheid haar slecht te stade. Het was een taak die geheel op de Republiek neerkwam. De Zuidelijke Nederlanden vervulden er een zuiver passieve rol bij. Het werd in ons land, zoozeer een belang geacht hen uit de handen van Frankrijk te redden alsof zij tot ons eigen grondgebied hadden behoord. Maar hun eigen weerkracht werd in die groote oorlogen met Frankrijk niet gemobiliseerd. Hun meesters te Madrid en later te Weenen lieten de zorg voor hun veiligheid bijna geheel aan Nederland en Engeland over. Zelf hadden de Belgen, niet gewend aan onafhankelijkheid, te weinig nationaal gevoel, en zij beschikten in ieder geval te onvolledig over hun eigen bestaan en hun eigen hulpmiddelen, om zich over de uitslag van de strijd die om hen gevoerd werd, erg druk te maken. Zij lieten de Republiek zich uitputten en door haar machtige bondgenoot Engeland uit de wereld van handel en koloniën verdringen, verdiept als zij was in de continentale strijd, en wisten er haar niet eens dank voor. Geen wonder, want de zelfzucht waarmee de Republiek de hulpelooze gewesten die zij tegen Frankrijk als een dam gebruikte, exploiteerde, schreide ten hemel. Maar zoo waren dan alles bijeen de gevolgen der scheuring in de zestiende eeuw ook voor ons land ongelukkig genoeg. Noord-Nederland werd gesteld voor een taak, waarvoor het te zwak was en die het uitputte, en zelfs door de geweldige krachtsinspanning die het zich getroostte, won het zich in de verwante volksgemeenschap op zijn Zuidgrens geen betrouwbaar vriend.

Daarna ging heel die ontwikkeling onder in de Fransche tijd en Noord- en Zuid-Nederland vonden elkaar weer onder de dwingelandij van NAPOLEON. Maar hoe verschillend waren hun positie en hun houding ook toen! De Vlamingen — de Walen natuurlijk nog veel minder — konden aan hun onmiddellijk

verleden geen kracht tot weerstand ontleenen. Geen sterke nationale traditie schraagde hen. De ambtenaren, de juristen, de intellectueelen en de gegoede burgerij in het algemeen werden stelselmatig verfranscht en zochten die verfransching. Twintig jaar lang maakte Vlaanderen deel uit van het sterk centraliseerende revolutionaire en keizerlijke Frankrijk.

De val van Napoleon maakte een eind aan die toestand. Noord-Nederland bevrijdde zichzelf. De mogendheden bevrijdden de Zuidelijke Nederlanden en beschikten erover. Hun beschikking — waarbij zij het land als een gebiedsuitbreiding aan de reeds weer soevereine staat Nederland toekenden — werd ingegeven door een beschouwing van de geschiedenis van de eeuwenlange strijd met Frankrijk, zooals ik die juist geschetst heb. Zij wilden, Engeland vooral wilde, dat Nederland sterker staan zou tot zijn taak om het Noordwaarts dringen van Frankrijk te beletten. Zij hoopten dat de volkskracht van de Zuidelijke Nederlanden zelf tot hun eigen verdediging zou worden losgemaakt, als dat land niet langer de afgelegen en ondergeschikte provincie van een groot rijk bleef, maar de gelijkberechtigde vennoot werd in een moderne constitutioneele staat.

Waarom faalde die berekening? Omdat inmiddels, gelijk gezegd, de leidende standen in Vlaanderen verfranscht waren geworden. Natuurlijk leverde ook de godsdienstkwestie, die al door de scheuring van de 16e eeuw geschapen was, een ernstige moeilijkheid op, en er waren er andere bovendien. Maar WILLEM I zag zeer juist, dat dit alles te overwinnen zou zijn, als er een algemeen Nederlandsch nationaal sentiment kon worden gewekt, en hij zag niet minder juist, dat de Nederlandsche taal daarvan de grondslag zijn moest. Maar — en dit was ten slotte de onoverkomelijke klip — de Vlaamsche burgerij was zoo verbasterd, het Vlaamsch bewustzijn zoo ontzenuwd, dat Vlaanderen zich, toen de crisis kwam, zij het aarzelend en zonder geestdrift, liet meeslepen door de Walen en de reeds toen aanzienlijk verfranschte Brusselaars, dat m.a.w. het Fransche element in de staat van WILLEM I het won van het Nederlandsche. Inderdaad is het de werking van Frankrijk geweest, waardoor

het koninkrijk der Nederlanden, dat als bolwerk tegen Frankrijk bedoeld was, ontbonden is geworden, werking van de Fransche geest er binnen, weldra van de Fransche staat er buiten. Wat de leiders van de Belgische opstand wilden, was dan ook eenvoudig aansluiting bij Frankrijk. Toen de mogelijkheden hun dat beletten (en ook de Vlamingen voelden dáárvoor toch weinig), troostten zij zich met de gedachte, dat België maar een omweg tot hetzelfde doel zou zijn.

Overal in Europa hadden sedert de revolutie de volken hun intree gedaan in de groote politiek. Vroeger zou dat andersom hebben kunnen gebeuren, nu moest de verfransching van Vlaanderen onvermijdelijk voorafgaan aan de volledige en finale opsorping van België in het Fransche politieke stelsel. En hier nu, tot verrassing van velen, stuitte die verfransching, die vroeger als vanzelf was voortgegleden, opeens op weerstand. Het Vlaamsch bewustzijn, dat door het Nederlandsch regiem niet gewekt was kunnen worden, werd wakker onder de schok van de eerste Belgische pogingen om het van kant te helpen. De Vlaamsche beweging werd geboren, te laat om de politieke eenheid van de Nederlandsch sprekende landen te bewaren; vroeg genoeg, misschien, om het Nederlandsch karakter van Vlaanderen voor volledige ondergang te behoeden.

Blijkt uit dit alles niet, dat in de loop der eeuwen de ontwikkeling van België op ons eigen lot een zeer rechtstreeksche invloed heeft gehad? Ik laat daar de beschouwing van het cultuurverlies dat wij allen lijden door de gedeeltelijke verfransching van die tak van de Nederlandsche stam die eens het meest actief was in het voortbrengen van Dietsche cultuur. Ik beschouw slechts de invloed die de scheuring der Nederlanden en de toestand in Vlaanderen gehad hebben op de positie van de Noord-Nederlandsche staat. Ik spreek zooals het mij voorkomt dat een practisch Nederlandsch staatsman zou kunnen spreken, die van Den Haag uit de wereld in oogenschouw neemt. Sedert de scheuring in de 16e eeuw hebben de Zuidelijke Nederlanden ons gediend als barrière. Zoo luidt de phrase, maar hoe geruststellend zij ook klinkt, zij beteekent slechts, dat wij met

onze eigen legers die dam moesten bemannen en dat de Zuidelijke Nederlanden tot hun eigen verdediging vrijwel niets bijdroegen. Toen een poging gedaan werd om hen daartoe mee te mobiliseeren, bleek dat het Nederlandsch gevoel in de Vlaamsche gewesten danig verslapt was, en een tegenpoging kon te werk gesteld worden om hen volledig te verfranschen en van België in plaats van een dam tegen Frankrijk een geleider te maken. Het was altijd het schrikbeeld geweest van de leiders onzer buitenlandsche politiek, dat wij Frankrijk tot buurman in plaats van tot vriend mochten krijgen. Het bleek nu dat oorlogen en combinaties in de raadkamer van Europa niet voldoende waren om dat gevaar af te wenden, maar dat de verwezenlijking ervan afhing van de toekomst van het Vlaamsche volk. Ging de verfransching van Vlaanderen voort, dan was er van België, als 't op weerstand tegen het Zuiden aankwam, niets te verwachten. Zooals JULIUS VUYLSTEKE, de Gentsche Vlaamschgezinde liberaal, al omstreeks 1860 aan het Hollandsche publiek trachtte duidelijk te maken: de eenige barrière, die Nederland nu had, was de Vlaamsche beweging. Maar VUYLSTEKE'S zienswijze maakte weinig indruk. De Nederlanders wenden er zich weldra aan het gevaar meer uit het Oosten dan uit het Zuiden te vreezen. In de tijdsomstandigheden die wij beleven, heeft zijn uiting plotseling een nieuwe realiteit verworven, en het is in 'dit licht dat ik nu de problemen van de Vlaamsche beweging, vooral zooals zij zich sedert de oorlog voordoen, wil gaan beschouwen.

II

Wat is het doel van de Vlaamsche beweging, wat zijn haar krachten en zwakheden, wat haar kansen?

Lange tijd heeft de beweging niet meer kunnen doen dan het Vlaamsch bewustzijn opwekken. Zij was literair en romantisch, en politiek volslagen machteloos. Zij kon dus niet beletten, dat in België alle openbare instellingen, het bestuur, de administratie,

de rechtspraak, het leger, het onderwijs voor de betere standen, op Fransche leest werden geschoeid. Pas naderhand, van ongeveer 1870 af, kon er getracht worden daar het een en ander aan te veranderen. Toen werd aan het Nederlandsch een bescheiden plaats ingeruimd, maar toch, al wat tot op de huidige dag bereikt is, heeft aan de Belgische staat zijn essentieel anti-Vlaamsch karakter niet kunnen ontnemen.

Nog steeds is het onderwijs voor de zonen der Vlaamsche burgerij in hoofdzaak Fransch; het hooger onderwijs nog nagenoeg geheel. Nog steeds wordt het leger aangevoerd in het Fransch door officieren die voor het meerendeel niet in staat zijn meer dan een paar woorden van „le flamand usuel” te radbraken. Nog steeds spreken rechters die een strafzaak in het Nederlandsch moeten leiden een taaltje waar beschaafde Vlaamsch-gezinden van blozen, terwijl burgerlijke zaken over het hoofd van eenvoudige litiganten heen in het Fransch worden gevoerd. De bestuurswet van 1922 zal op den duur het Nederlandsch misschien een sterker positie in de inwendige diensten van de administratie der Vlaamsche gewesten verschaffen, maar nog steeds wordt overtreding door Fransquillonsche meerderen begunstigd. Dat alles klinkt vreemd in Hollandsche ooren. Als de Vlamingen, die immers de meerderheid hebben, daarin berusten, dan moeten het wel flauwerds zijn! Inderdaad beantwoorden die misstanden in het openbare leven aan tendenties in het maatschappelijk leven van Vlaanderen. Rijkdom en aanzien staan aan de kant van het Fransch. Wat er over is aan oude adel, de machtige industrieelen van Gent, de magistratuur, de meerderheid van de gestudeerde klassen, die nu al generaties lang ter hoogeschool aan een stelselmatig proces van verfransching onderworpen zijn geweest, — die allen zijn al sinds lang het Vlaamsch ontrouw, die hebben bijna heel de gegoede middenstand in de Vlaamsche steden meegesleept in hun afval, die hebben maatschappij en staat naar hun eigen zelfzuchtige voorkeur misvormd en houden alle pogingen tot herstel met hand en tand tegen.

Indien de Vlaamsche strijd ging tusschen Walen en Vlamingen,

en daarmee was alles gezegd, dan zouden inderdaad de Vlamingen geen knip voor hun neus waard zijn, als ze zich nog een maand langer door een numeriek zwakker volk de wet lieten voorschrijven. Maar het Vlaamsche volk is zelf door verfransching aangetast. De Vlaamsche beweging is in eerste instantie een verzet van een nationaal organisme tegen ziektekiemen in eigen boezem. Tegelijk echter verdubbelt het samengaan der verfranschte Vlamingen met de Walen en de Brusselaars de moeilijkheid van de positie. Stond Vlaanderen op zichzelf dan zou het zonder twijfel zijn maatschappij en zijn politieke inrichting wel grondig weten te vernederlandschen. De verfranschte Vlamingen vormen ten slotte maar een klein percentage van de bevolking¹⁾. Economisch, maatschappelijk en ambtelijk zijn zij het machtigste deel. Maar zij danken het alleen aan de steun van Wallonië en Brussel, dat zij hun macht, tegen het ontwakend Vlaamsch bewustzijn en de democratischen zin van de meerderheid hunner volksgenooten in, nog steeds haast ongestoord kunnen doen gelden.

Wat hopelooze oppervlakkigheid blijkt uit de bij ons toch zoo wijd verspreide meening dat „de Vlamingen het maar aan zichzelf te wijten hebben,” als zij hun doel niet snel bereiken! „Het Vlaamsche volk is ziek,” zoo schetste de heer VAN CAUWELAERT mij eens de toestand. Verwijt men een zieke, als hij niet snel beter wordt? Maar de oorzaak van het wanbegrip ligt wel hierin, dat men zich van die waarheid zelf, dat de toestand in Vlaanderen een ziekietoestand is, geen rekenschap geeft. Hoe dikwijls kan men Hollanders, die prat gaan op hun verlichting en hun vermogen om over deze zaken zonder nationaal vooroordeel te redeneeren, niet hooren vragen, of het niet volmaakt natuurlijk is dat de Vlamingen aan het Fransch, de wereldtaal, de voorkeur geven boven ons kleine Nederlandsch. Zuiver individualistisch en on-sociaal geredeneerd is dat inderdaad zoo onnatuurlijk niet, en het is dus onvermijdelijk dat veel

¹⁾ Ongeveer 3 pct. van de bevolking der Vlaamsche provincies, buiten Brussel, spreekt bij voorkeur Fransch.

Vlamingen ook zoo redeneeren. Men denke zich de positie in van een Vlaming van geringe stand die zich heel zijn leven belemmerd gevoeld heeft, omdat er zonder Fransch in Vlaanderen geen carrière te maken is; die telkens en telkens weer vernederd is geworden, omdat hij slechts Vlaamsch kende. De Hollandsche criticus van de school van „zij hebben het aan zichzelf te wijten” zal van die man eischen, dat hij de oorzaken van zijn moeilijk bestaan erkenne in de verfranschtheid van maatschappijen staat in Vlaanderen en dat hij dus . . . ja wat? dat hij bij algemeene verkiezingen zijn stem uitbrengt op betrouwbare Flaminganten. Dat dit gemakkelijker gezegd dan gedaan is, zal straks blijken, maar in ieder geval zal de Hollander die het alles zoo „natuurlijk” vindt, sympathiseeren als die man vóór alles besluit dat zijn kinderen een school bezoeken zullen, waar hun zooveel mogelijk Fransch wordt bijgebracht, opdat zij boven vaders stand in de wereld kunnen stijgen. Juist daarmee, met die onvermijdelijke zucht naar verfransching van al wat hooger op wil in Vlaanderen, houdt zich de misstand in wezen.

Maar zelfs dat het een misstand is, dat, zooals ik het zooeven uitdrukte, een voorkeur voor Fransch in Vlaanderen individualistisch of egoïstisch gesproken misschien wel, maar sociaal gesproken niet te billijken is, zelfs dat moet aan veel Hollanders worden uitgelegd. Men zegt hun misschien niet genoeg, wanneer men erop wijst, dat de zucht om zichzelf te zijn de meest onmisbare, de meest levenwekkende trek is, menschen en volken ingeschapen. Zij gelooven misschien dat het moderne internationalisme een verloochening van eigen aard en zeden eischt, terwijl het integendeel slechts kan opbloeien uit gezonde en voldane nationalismes. Een beschouwing van de feitelijke gevolgen, die de taaltoestanden in Vlaanderen meebrengen voor het Vlaamsche volk in zijn geheel genomen, zal op hen misschien meer indruk maken dan deze algemeene redeneeringen.

Het groote feit dat men in 't oog moet houden, is dat, in weerwil van de hardnekkige poging, die nu al een eeuw duurt, om Vlaanderen een vreemde taal op te dringen, de massa van het Vlaamsche volk geen Fransch kent. Ik kom aanstonds te spreken

over de gevaren die het Vlaamsch zelfs in zijn tegenwoordige positie bedreigen, maar ik geloof dat er, afgezien van Brussel, weinig kans is, dat daar ooit verandering in zal komen; of zoo het Nederlandsch al gedoemd is te verdwijnen in België, dan zal dat een zeer lang en pijnlijk proces wezen, gedurende hetwelk al de bezwaren van de situatie van nu zich met tiendubbele kracht zullen doen gevoelen. Men moet dus rekenen met het feit, dat de massa van het Vlaamsche volk geen Fransch kent. Dat wil zeggen dat in Vlaanderen de scheiding tusschen de „betere” standen en het volk dieper is dan elders. De ontwikkelden, die hun cultuur in een vreemde taal ontvangen hebben en in de volkstaal enkel bevelen aan de knecht of aan de koetsier kunnen geven, zijn niet in staat als intellectueele leiders op te treden. Zij kunnen van hun kennis niet meedeelen aan het volk. Hun eigen cultuur staat los van de nationale traditie: ze is een aftreksel van een vreemde traditie, of, als die werkelijk bloed van hun bloed is geworden, dan staan zij zooveel te meer als vreemdelingen in hun omgeving. Het Vlaamsche volk daarentegen vindt de meeste deuren tot wetenschap en beschaving voor zich gesloten; slechts de Fransche sleutel geeft toegang. Zonder twijfel is een Vlaamsche cultuurtraditie de eeuwen door in stand gehouden: een nooit geheel onderbroken reeks van toegewijde getrouwen heeft daarvoor zorg gedragen. De kerk vooral heeft er veel voor gedaan. Het volk heeft er zich steeds aan kunnen laven. Toch is het, vergeleken met de culturen van landen waar taaleenheid bestaat, maar een schrale bron en het Vlaamsche volk is het minst ontwikkelde en minst beschaafde in West-Europa. Een van de verschijnselen waaraan men dit het gemakkelijkst kan bespeuren is de achterlijkheid van de Vlaamsche werkman. Het vakonderwijs is oneindig beter en uitgebreider in Wallonië dan in Vlaanderen. De oorzaak hiervan is de moeilijkheid om Nederlandsch technisch onderwijs in te richten in een land waar de hoogere technische studiën alleen in het Fransch worden beoefend, en het gevolg is, dat terwijl fabrieken en zaken in Vlaanderen, meest onder Franschgezinde directie, wemelen van knappe Waalsche vaklieden in

goede betrekkingen, Vlaanderen voor Wallonië en voor Noord-Frankrijk vooral een reservoir is van slecht betaalde ongeschoolde arbeid — koelie-arbeid zooals de Vlamingen zelf bitter zeggen.

Juist die achterlijkheid, die cultureele bloedarmoede van het Vlaamsche volk, een rechtstreeksch gevolg van de verfransching, maakt het zoo moeilijk om krachten te vinden die tegen die verfransching kunnen front maken. En er is meer.

De groote taak om voor het Vlaamsche volk de voorwaarden te scheppen onder welke het zich ten volle en harmonisch kan ontwikkelen, is een politieke taak. Cultuurwerk is altijd een kostbare bijdrage geweest en is nog in onverminderde mate noodig. Maar het kan zijn volle effect pas hebben, als de politieke omstandigheden waaronder het Vlaamsche volk leeft het begunstigen in plaats van het te belemmeren en tegen te werken. Daarom is de Vlaamsche beweging in de eerste plaats een politieke beweging. Als zoodanig nu is zij altijd hoogst onvoldoende geëquipeerd geweest. Voor de oorlog heeft er nooit een zuiver Vlaamsche partij bestaan. De Vlaamsche beweging was nooit ambitieus genoeg geweest om de behoefte daaraan te beseffen. Zij voegde zich naar het Belgische staatsleven zooals zij het in werking vond. En dat leven werd beheerscht door de tegenstelling van de Katholieke en de liberale partij, waar later de socialistische bij kwam. In elk van die partijen zochten in Vlaanderen Vlaamschgezinden invloed te verkrijgen om de macht van de partij te kunnen aanwenden ten gunste van Vlaamschgezinde hervormingen. Op die wijze is allerlei bereikt, al wat tot nogtoe bereikt is, maar het springt in het oog dat het een bedenkelijke methode is. Wie werken wil door een partij voor oogmerken die aan die partij als zoodanig onverschillig zijn, moet gedurig met compromissen genoegen nemen, moet telkens weer zijn bijzondere oogmerken opofferen aan de partijtucht, in de hoop dat die straks tegen zijn tegenstrevers zal worden ingeroepen. Zelfs Flamingantische politici wier oprechte ijver voor de zaak niet in twijfel getrokken mag worden, hebben daarom herhaaldelijk op kritieke oogenblikken zwakheden begaan, die volslagen onbegrijpelijk voorkomen aan wie de zaken met uit-

sluitende aandacht voor het Vlaamsch belang volgt. En dan is het gevolg van de sociale, economische en intellectueele macht, zooals ik die schetste, van de anti-Vlaamsche minderheid in Vlaanderen, dat de partijen daar altijd een aantal kopstukken weten te handhaven, die zich, nu ja, in verkiezingstijd tot stichting van de goegemeente Flamingant noemen, maar die in het parlement te Brussel geen vinger uitsteken voor de goede zaak.

Het taaië weerstandsvermogen van het Belgische partijstelsel, dat de tegenstelling ten opzichte van de Vlaamsche kwestie lijnrecht doorsnijdt, heeft de beweging dus altijd niet weinig bemoeilijkt. Het is een van de meest doeltreffende schoon onrechtstreeksche middelen waarmee de Belgische centralisatie de opkomst van Vlaanderen bestrijdt. Maar men moet zich vooral geen te geringe voorstelling maken van de meer directe verfranschende werking die van de staat uitgaat, noch van de moeilijkheid voor de Vlamingen, collectief en individueel, om zich aan de invloed daarvan te onttrekken.

Een uiterst gewichtige factor als men naar een verklaring hiervan zoekt, is de positie van Brussel, het machtige middelpunt van het Belgische staatswezen en van de Belgische financieele en sociale wereld, en van waar uit de verfransching in alle richtingen op het Vlaamsche land uitstraalt. Brussel is oorspronkelijk een zuiver Nederlandsche stad, zoo goed als Gent of Brugge, als Leiden of Haarlem. Als zetel van het hof en van de centrale administratie, die onder alle opeenvolgende regiemën van de Zuidelijke Nederlanden Fransch zijn geweest, had Brussel al vroeg een aanzienlijke Waalsche en Franschsprekende bevolking. Tegenwoordig wonen in het arrondissement Brussel 2.198.296 personen die enkel Fransch, 2.136.522 die enkel Vlaamsch spreken, terwijl 805.012 beide talen machtig zijn. Die cijfers flatteeren den toestand. In werkelijkheid ligt * in Brussel onze taal in een hoek getrapt. Enkel de armsten kennen er geen Fransch. Geen Fransch kennen doemt er tot armoede, tot slavenwerk. De duizenden Vlamingen uit de provincie die er zich jaarlijks komen vestigen, moeten zich schikken

naar het onverbiddelijk Vlaamschhatende stelsel dat er heerscht. Thuis mogen zij Vlaamsch spreken, de omgangstaal op het kantoor of winkel is Fransch. En niet alleen daar. In heel de middenstad Brussel bestaan geen scholen meer, waar het Vlaamsch als voertaal wordt gebruikt. De kinderen van die Vlaamsche „inwijkelingen” worden dus stelselmatig ontvlaamscht. De kinderen van de oud-Brusselsche bevolking — en er zijn dan toch nog 80.000 menschen in de middenstad die geen Fransch kennen — treft eenzelfde lot. Men denke zich de toestand in die Brusselsche armenscholen, waar de Vlaamsche stumperds door van hun taal onkundige onderwijzers moeten worden opgeleid: het is een koelbloedige misdaad die aan die kindergeesten wordt bedreven. De Fransche onderwijzers zelf krimpt het hart soms, als zij de wezenlooze, niet begrijpende gezichten vóór zich zien, maar het meedoogenlooze stelsel verbiedt hun 't falen. En zoo verliest dan inderdaad in Brussel het Nederlandsch gestadig terrein en de Vlamingen die er zich van buiten komen neerzetten, gaan meest in de volgende generatie voor hun stam en beschaving verloren.

Op de geest van Brussel is de Vlaamsche beweging tot nog toe volslagen machteloos gebleken. Het oud-Brusselsche proletariaat is geheel hulpeloos en voor geen opwekking ontvankelijk. De immigranten uit de Vlaamsche provincies zijn onworteld, voelen zich schuw en onmachtig. Men vergeet bij ons te lande vaak, dat er in België niet enkel een Vlaamsche beweging bestaat. De tegenstander rust niet op zijn lauweren. De Fransche beweging is minstens zoo actief en nergens woëdt zij zoo fel als in Brussel. De schoolpolitiek is een welbewuste manoeuvre in de groote strijd. En de Brusselsche opinie is vol vuur en ijver. De tegenzin in al wat Vlaamsch is, het vooroordeel, de haat, ze zijn er zoo hevig dat men stevig in zijn schoenen moet staan om er niet door mee gesleept te worden ¹⁾. Men behoeft om

¹⁾ Er is onlangs een Vlaamsche club opgericht in Brussel, waar bekende, alom geachte, gematigde Vlaamschgezinden lid van zijn. Een lokaal werd enkel verkregen onder het beding dat de naam *Vlaamsch* bedekt gehouden zou worden.

voorbeelden niet verder te gaan dan de Hollandsche club, waar geen enkele Vlaamsche krant ter lezing ligt, maar wel de Fransche bladen die geregeld niet slechts op de Vlamingen maar ook op de Nederlanders schimpen.

En in dat Brussel zijn de regeeringsbureaux gevestigd van waar uit Vlaanderen geadministreerd wordt. Daar concentreert zich het Belgisch geestelijk en politiek leven, daar wordt, door de kranten, in de café's, de opinie gevormd, die het meest onmiddellijk op de regeering inwerkt en vooral op haar buitenslandsche politiek. Daar is het kapitaal geconcentreerd waarmee ook Vlaanderen gefinancierd wordt. Daar zijn de hoofdkantoren van de meeste naamlooze vennootschappen, de centrale commissies van tallooze nationale vereenigingen en maatschappijen. In Brussel, juist in het midden van België en nog in het Vlaamsche land gelegen, komt heel het spoorwegnet tezamen. En die stad groeit. Voorstad na voorstad stuwt zij het omringende platteland in. De eene oude Vlaamsche gemeente na de andere annexeert zij. Een al wijder kring van dorpen en steden oriënteert zich op haar. Brussel is een van de dreigendste momenten in heel de anti-Vlaamsche beweging. Maar het is niet het eenige.

In Limburg (Belgisch Limburg wel te verstaan) zien sommige Vlamingen een nog grooter gevaar. Het rijke kolenbekken, dat daar pas in ontginning genomen wordt, is door de staat aan het particulier kapitaal, en dat wil onvermijdelijk zeggen Waalsch, en zelfs ten deele Fransch, kapitaal uitgeleverd. Het mijnwezen en de nieuwe industrieën, die zich in die tot nog toe dun bevolkte en zuiver Vlaamsche provincie zullen gaan ontwikkelen, worden van meet af aan in Fransche geest geleid. Heele dorpen verrijzen waar alle eigendom gebruikt wordt tot Fransche pressie, waar de élite door Waalsche technici en werklieden gevormd wordt. Er kan zich daar in Limburg een industrieel centrum vormen, dat na Brussel een tweede onherstelbare bres in het Vlaamsche land zal slaan.

En achter heel die stuwing van anti-Vlaamsche krachten staat de macht van Frankrijk, staat het kapitaal van Frankrijk, staat het prestige van het Frankrijk van Versailles. Het is het

geloof in Frankrijk, dat de strijdlust van de Walen en van Brussel inspireert. Zij voelen zich gerugsteund. Van hun kant stellen zij de macht van België voor zooveel zij kunnen en durven in dienst van de Fransche politiek. Zoo maken zich de Vlamingen in de laatste tijd ongerust over de pogingen om Zeebrugge als oorlogshaven bij het Fransche militaire stelsel te doen aansluiten, een kwestie die ook de Engelschen begint te interesseeren en waarbij men niet vergeten moet, dat ook de Wielingen betrokken zijn.

Zal de Hollander die deze feiten in acht neemt, nog schouderophalend zeggen: „Maar de Vlamingen hebben toch de meerderheid!"; zal hij nog beweren „dit alles gaat ons niet aan?"

III

Ik heb tot dusver slechts de zwakheden van de Vlaamsche beweging en de machten tegen haar geschetst. Gelukkig is daarmee niet alles gezegd. De toestand is ver van hopeloos. Onze barrière is hier en daar afgebrokkeld, en ze schudt van de dreunende slagen die erop gericht worden. Maar ze staat, en er wordt hard gewerkt om haar overeind te houden en te herstellen.

Zonder twijfel is in de laatste tijd het weerstandsvermogen van de Vlaamsche cultuur aanzienlijk toegenomen. Wat ik omtrent haar zwakte en achterlijkheid in het voorgaande hoofdstukje gezegd heb, is waar, maar het is minder waar dan het een generatie geleden was. Er wordt, in weerwil van alle ontmoedigende bezwaren, hard en degelijk gewerkt door Vlamingen op allerlei gebied van geestesleven, volstrekt niet alleen op dat van de literatuur. De Vlaamsche wetenschappelijke congressen geven elk jaar blijk, dat er een schaar van mannen is die zich tegen de verfranschende invloed van school en universiteit hebben te weer weten te stellen. Het onderwijs van de hogere standen houdt met het Nederlandsch veel meer rekening dan vroeger. Het gebruik van algemeen beschaafd Nederlandsch neemt toe.

Het is natuurlijk dat ook de politieke reacties van een cultureel zichzelf meer voelend volk heviger worden. Die hevigheid tegen de toenemende felheid der tegenstanders in maakt zeker het openbare leven in België niet aangenameer, maar van de Vlaamsche kant beschouwd mag men er een teeken van gezondheid in zien. Als het Vlaamsche volk niet zoo op de groeiende dreiging uit het Zuiden gereageerd had, zou men geneigd zijn geweest het verloren te achten.

Zonder twijfel heeft de oorlog tot deze verscherping van de strijd in België bijgedragen, maar men kan zijn invloed in dit opzicht licht overdrijven. Hij heeft plotseling tegenstellingen tot bewustheid gebracht, die anders nog eenige tijd verborgen hadden kunnen blijven, maar het is moeilijk te gelooven dat zij op den duur niet even goed aan het licht zouden zijn gekomen. Het grondfeit van de jongste ontwikkeling is het veldwinnen van de overtuiging, dat er van het gecentraliseerde België, het Brusselsche België, niets voor Vlaanderen te verwachten is. Die overtuiging bestond bij de jongeren al vóór de oorlog, en het activisme was er gedurende de oorlog de uiting van. De meeste Flamingantische leiders, en vooral de politici, hebben zich echter met het activisme niet ingelaten. Zij hoopten nog iets van de politieke zin van de Belgische politieke wereld. Zij dachten, dat het gemeenschappelijk lijden, de trouw van de overgroote meerderheid van het Vlaamsche volk aan de Belgische staat er de machthebbers toe bewegen zou, recht te doen aan Vlaanderen. De ervaringen zijn ontnuchterend geweest. Een oogenblik, toen de ontevredenheid van de Vlaamsche troepen aan de Yzer dreigende afmetingen aannam, leek het of vrees zou uitwerken wat redelijkheid niet vermocht. Maar toen het gevaar geweken was, vlood ook de gezindheid tot concessies. De constitutioneele Flaminganten wisten van de kritieke oogenblikken geen gebruik te maken en toen na de wapenstilstand het Belgische staatsleven weer geregeld en als van ouds werkte, leverde ook hun parlementaire taktiek bitter weinig op. In Vlaanderen zelf heeft de combinatie van VAN CAUWELAERT (Katholiek) en KAMIEL HUYSMANS (socialist) een niet onbelang-

rijk succes behaald met de verovering van de gemeentelijke macht in Antwerpen. In Brussel zijn zij machteloos gebleken.

Te zeggen dat zij *niets* bereikt hebben, zooals hun radicale critici doen, is overdrijven. De bestuurswet, die ik al aanstipte, zal op den duur wellicht niet zonder belang zijn voor de ver-vlaamsching van de administratie in de Vlaamsche provincies. Zelfs het veelgemaakte compromis betreffende de Gentsche hoogeschool, een monstruositeit in het genre compromissen on-getwijfeld, en dat wel terecht door de Vlaamsche studenten geboycot wordt, is een stap vooruit. Voor het minst is het een inbreuk op het tot dusver gaaf gebleven Fransche hooger-onderwijsstelsel. In de buitenlandsche politiek moet het te niet loopen van de annexationistische campagne tegen Nederland zeker voor een deel aan Vlaamsch verzet worden toegeschreven en daaraan namen de gematigden met de radicalen deel. Heel hoog mag men toch juist ook hun invloed op de buitenlandsche politiek niet aanslaan. Zij zijn onmachtig geweest om het mili-tair verbond met Frankrijk te beletten en om België van deel-neming aan het Roer-avontuur te weerhouden. Alles bijeen is dus de staat van dienst van het gematigde Flamingantisme sedert de oorlog niet heel schitterend. De vrucht van lange, uitputtende parlementaire campagnes is steeds een ontzenuwend compromis, dat vervolgens in de uitvoering nog gesaboteerd wordt, en onderwijl blijft de geest van het bestuur hardnekkig anti-Vlaamsch.

Wanneer een gematigde hervormingspartij geen practische resultaten van haar politieke werkzaamheid kan aanwijzen, vindt zij, als de hervormingsdrang tenminste echt uit het volk opwelt, op een goede dag een radicale zoo niet een revolutionaire hervormingspartij naast zich, vol vuur om haar het werk uit handen te nemen en dat zonder haar dank te zeggen voor haar goede bedoelingen. Zoo gaat het met de gematigde Flamin-ganten, de „minimalisten”, die hun naam ontleenen aan hun opzet om zich voorloopig slechts voor een minimum van Vlaam-sche eischen in te spannen; een minimum dat inderdaad zoo'n gering program niet is, want het omvat een grondige vervlaam-

sching van bestuur, rechtspraak en onderwijs in Vlaanderen en de indeeling van het Belgische leger in Vlaamsche en Waalsche regimenten. De radicalen daarentegen verlangen zelfbestuur voor Vlaanderen, een eisch die door de Brusselsche publieke opinie voor weinig minder dan hoogverraad wordt uitgekreten.

Hier is de Hollander die zoo gaarne schermt met de parlementaire regeeringsvorm van België en de meerderheidspositie der Vlamingen, alweer geneigd om zich over zoo'n politiek onverstand te verbazen. „Als het al zoo moeilijk is,” zoo redeneert hij, „om het programma der minimalisten te verwezenlijken, wat kans hebben dan de radicalen met hun nog veel verder gaande eisch?” In de kalme atmosfeer van onze eigen politiek vergeet men licht zekere eeuwige beginselen die de strijd van volken en volksgroepen beheerschen. Wat is gematigdheid? In een hervormingspartij is het in de eerste plaats het zich gebonden achten door zekere vormen, het spelen van het spel volgens de regels, — regels die door de tegenstanders zijn vastgesteld en die alle grondige hervorming gemeenlijk belemmeren. Dat verklaart waarom zoo dikwijls in de geschiedenis een kleine vastberaden partij zoo groote kracht heeft kunnen ontwikkelen en zoo veel tot stand brengen. Zij begon met de banden te verbreken waarin de erkenning van bestaande gebruiken en regelingen haar voorgangers, de gematigde hervormers, gevangen hield, en de slagen die zij op overheersching of misstand richtte, kwamen daarom alleen al met driedubbele kracht aan.

De gematigdheid van de Vlaamsche minimalisten bestaat hierin, dat zij de Belgische eenheidsstaat aanvaardden. Daarmee is, volgens hun radicale critici, alles gezegd. Daarmee is de oorzaak aangewezen van hun gebrek aan succes, dat veroordeelt hen om eeuwig te werken in het Brusselsche parlement, waar alles erop berekend is om hun actie te verlammen, en zelfs als zij daar iets bereiken, veroordeelt het hen om toe te zien, terwijl de Brusselsche administratie het bereikte tot niets reduceert. In haar absolute vorm geuit mag deze stelling niet vrij van overdrijving zijn — ik heb reeds aangestipt dat mij dat zoo voorkomt —, ik wil niet verbergen dat ik haar in hoofdzaak aan-

vaard. De combinatie van Walen en Brusselaars, geholpen door de verwarrende invloed van het Belgische partijwezen, is haast altijd net sterk genoeg om hervormingen die het Vlaamsche volk in zijn overgroote meerderheid voor zichzelf verlangt, tegen te houden, en in de ministerieele bureaux zit de anti-Vlaamsche geest onneembaar verschanst. Zoo blijft dus het werken van de Flamingantische parlementariërs met onvruchtbaarheid geslagen, terwijl ondertusschen het gevaar bestaat dat de „Fransche beweging” van Brussel en de Limburgsche mijnen uit hun positie in Vlaanderen zelf in de rug tast.

Hiertegenin om een andere methode te roepen en te verlangen dat de Vlaamsche strijd zich op een geheel nieuwe beginselgrondslag stelle, dat is waarlijk geen bewijs van politiek onverstand, vooral omdat men zich niet enkel op de taktische behoefte aan wat anders en beters kan beroepen, maar een positieve beginselgrondslag voor radicale actie door de omstandigheden zelf gegeven wordt. Hoe sterk ook het Belgische leven sinds 1830 de centraliseerende werking van de staat ondergaan heeft, er bestaat niet alleen weinig diepgaand Belgisch sentiment, maar er bestaat, afgezonderd daarvan, een in de diepten van de volksziel wortelend Vlaamsch bewustzijn, dat meer en meer politiek georiënteerd raakt, dat meer en meer op de problemen van den dag op zijn eigen, van Brussel onafhankelijke wijzen reageert. Een halve eeuw geleden, een eeuw geleden, anderhalve eeuw geleden, zou men hebben kunnen zeggen: de Vlaamsche gewesten zijn nog maar uiterst onvolledig verfranscht, onder dat bedrieglijk oppervlak sluimert de mogelijkheid van een Vlaamsch nationalisme. Nu kan men zeggen: er bestaat een Vlaamsche publieke opinie, er bestaat het begin van een Vlaamsch nationalisme. Daarop baseeren zich de radicale Flaminganten en noemen zich Vlaamsch nationalist.

Hieruit vloeien voor hun houding ten opzichte van de Belgische politiek van zelf de belangrijkste gevolgen voort. Vlaanderen een natie, dat wil zeggen, Vlaanderen eischt het recht op om vrijelijk over zich te beschikken en zich een politieke inrichting te scheppen overeenkomstig zijn eigen wenschen en

behoefden; Vlaanderen kan België niet langer toelaten om het door middel van het unitarische parlement en van de centraliseerende administratie in onvlaamsche zin te besturen. Niet langer meedoen aan het Belgische staatsleven dus, er tegen protesteeren, dat is de taak der Vlaamsche nationalisten. Men heeft niet te gelooven dat Vlaanderen, omdat het het minimalistisch program niet verwezenlijkt kan krijgen, over geen middelen beschikt om België tot het toestaan van zelfbestuur te dwingen. Al zullen de bewuste Vlamingen ook altijd een parlementaire minderheid blijven, zoodra zij van een nationalistische geest bezielde worden, zal België het even onmogelijk vinden hen te regeeren, als Engeland het de Ieren vond. En die onmogelijkheid kan blijken, lang voordat het tot opstand of burgeroorlog behoeft te komen.

De vraag is maar: is het Vlaamsche volk niet te zeer verbasterd om een wezenlijk krachtige nationalistische beweging voort te brengen?

In de geschiedenis van de Vlaamsch-nationalistische beweging zie ik zoowel bemoedigende als ontmoedigende trekken. De partij waarin die beweging zich politiek belichaamd heeft, de Frontpartij, is niet uit zuiver nationalistische aandriften ontstaan. Zij is de voortzetting geweest van de Vlaamsche beweging onder de soldaten aan de Yzer, die niet meer was dan de natuurlijke reactie tegen een ondraaglijk militair regiem. Daar heeft zich, niet zonder eenige strubbelingen, wat er na de vlucht van sommigen en de gevangenschap van anderen aan activisten over was bijgevoegd. De activisten waren door den aard van hun omstandigheden tot een meer principieele stellingname in het vraagstuk van Vlaanderen's verhouding tot België gedreven. In 1918 en het begin van 1919 was zonder twijfel de publieke opinie in Vlaanderen hun zeer vijandig gezind, zoodat zelfs de verbitterdste van het front teruggekeerde oud-strijders aarzelden zich te diep met hen in te laten. Het is een teeken van de vaart der gebeurtenissen en der geesten, dat die tegenstelling tusschen hen die Vlaanderen aan de Yzer of die het onder de bezetting gediend hebben, nu reeds vrijwel is uitgewischt, en

dat geen man geestdriftiger volksvergaderingen weet te verzamelen dan Dr. JACOB, die verleden jaar uit de gevangenis is ontslagen en die steeds spreekt ter verheerlijking van BORMS, de aarts-activist, nog opgesloten in de gevangenis te Leuven.

De jongere intellectueelen, men zegt het algemeen en ik heb het zelf op het Leuvensch studentencongres met Paschen van dit jaar kunnen waarnemen, zijn geheel voor het nationalisme gewonnen. Het volk in de steden lijkt over 't geheel nog vrij onverschillig, ofschoon bij tijd en wijle wel in beweging te brengen. Maar verschafft de Frontpartij voldoende kader om die beweging te organiseeren en op het juiste doel te richten? Zij heeft nu sinds jaren een viertal vertegenwoordigers in het parlement. Bij de verkiezingen van het volgend jaar verwacht men vrij algemeen dat dit getal zal toenemen. Tot nog toe is er van de woordvoerders te Brussel weinig uitgegaan. Het zijn jonge menschen die hun weg in de parlementaire doolhof nog vinden moeten. Misschien kan men niet verlangen dat zij veel zullen uitrichten, vóór de jonge generatie die nu aan de universiteiten wordt opgeleid het maatschappelijk leven is binnengetreden en in de administratie en magistratuur, in de journalistiek en de zakenwereld, de plaatsen bezet heeft die nu nog alle in handen van „Belgicisten” zijn.

Men behoeft ook zeker wel niet van hen te verlangen dat zij met hun bazuingeschal de muren van het Belgicisme doen instorten. Een plotselinge toeneming van hun aantal en macht is niet ondenkbaar. Het is echter evenzeer mogelijk dat zij nooit meer dan de ondankbare taak te vervullen zullen krijgen dan de gangmakers voor de minimalisten te zijn, dat vrees voor hun groei er de Brusselsche machthebbers toe brengen zal aan die laatsten de concessies te doen noodig om hen voor politieke ondergang te bewaren. Toch is het niet waarschijnlijk dat de Belgicistische Flaminganten hun middenpositie voor eeuwig zullen kunnen redden. Ook als er hun nog een tijd van succes te wachten staat, dan is het toch waarschijnlijk dat zij met elke wezenlijke Vlaamsche hervorming die zij binnenhalen de zegepraal van de nationalistische opvattingen zullen voor-

bereiden. Want naarmate het Vlaamsche volk cultureel gezonder wordt, zal het de vernedering van zijn positie binnen het Brusselsche België slechter kunnen verdragen, en slechts de toekenning van de bevoegdheid om zichzelf te besturen zal in staat zijn aan die vernedering een eind te maken.

IV

Men moet dus met de Vlaamsch-nationalistische beweging zeer ernstig rekening houden. Zwak en jeugdig als ze is, het is mogelijk dat aan haar de toekomst behoort. Wat beteekent dat voor België, voor Europa en voor ons?

Men kan hierover allerlei beleefde niets-zeggendheden te berde brengen. Maar als men niet praten wil zooals dat in de kinderkamer gebruikelijk is, als men over realiteiten spreken wil, dan moet men de vraag durven stellen, in hoever de eenheid van België gevaar loopt. De eenheid van België is een kwestie, evenals bijvoorbeeld de eenheid van Nederland of de eenheid van Frankrijk géén kwestie is. België is geen land met een nationale ziel, dat daardoor deel heeft aan de eeuwigheid. Het is een internationale convenientie. Het moet onmiddellijk vastgesteld worden, dat België uit internationaal oogpunt inderdaad convenient is. Het is dat echter alleen zoolang het vertrouwen wekken kan in zijn onafhankelijkheid ten opzichte van Frankrijk. Afgezien daarvan, — internationale convenienties kunnen nooit bestendigd worden ten koste van nationaal onrecht. Hieruit volgt niet, dat België dus maar lichtvaardiglijk op zij gezet moet worden, maar wel dat het gevaar loopt, als het zich nog lang door de Fransche invloed laat penetreeren en tegelijk voortgaat met de Vlamingen aanleiding te geven het als hun onderdrukker te beschouwen. Uit Europeesch oogpunt is het dus te wenschen, dat België matiging zal betrachten, dat het streven zal naar gelijk recht voor zijn beide volksdeelen en niet zichzelf klakkeloos in dienst stellen van het eene.

Dit inzicht is op het oogenblik nog het inzicht van de meeste

leiders der Vlaamsch-nationalistische beweging. Wat zij vragen is uit Europeesch oogpunt niets revolutionairs. Zij willen België niet uiteenscheuren, zij willen het hervormen. Zij eischen voor Vlaanderen het recht op zijn eigen zaken te regelen zonder inmenging van de Walen. Tevens willen zij Vlaanderen een positie verschaffen van waar uit het kan beletten dat België, ontrouw aan zijn internationale roeping, zich als een werktuig door het Fransche imperialisme zou laten gebruiken. Het gevaar hierbij is, dat de Walen en Brusselaars hardnekkig zullen vasthouden aan de bestaande inrichting, die hun de suprematie verzekert, of wel dat, als de concessie van bestuurlijke scheiding, van zelfbestuur voor Vlaanderen, eindelijk onafwijsbaar geworden is, de Walen de scheurmakers zullen worden. Men denke toch niet, dat het Belgicisme van de Walen de aanvaarding beteekent van een mystieke eenheid tusschen Walen en Vlamingen. Het is een leus om er de onderwerping van Vlaanderen aan de Fransche suprematie mee te bedekken. Wanneer die suprematie gebroken wordt, zullen de Walen dan nog heil zien in België? Zullen zij dan niet ronduit vereeniging met Frankrijk nastreven, zooals zij immers in 1830 al wilden en zooals booze stemmen telkens weer bepleiten, ieder keer dat de Vlaamsche beweging het pooverst succes behaalt?

Dat is het gevaar. Ik noem het een gevaar, omdat een scheuring van België, hoe ook teweeggebracht, onberekenbare gevolgen voor de rust van Europa met zich zou slepen, en dus alleen daarom al uit Nederlandsch oogpunt ongewenscht moet heeten. Ik durf evenwel zeggen, dat zoo zij zich moest voordoen als het eenig alternatief van volledige opsorping van het Vlaamsche element door de verfranschende werking van de Belgische staat, zij te verkiezen zou zijn. Ik durf zeggen, dat wat ook de vooroordeelen van het Nederlandsch publiek op dit oogenblik mogen zijn, wanneer zich dat alternatief in de een of andere crisis duidelijk openbaarde, de keuze van Nederland geen andere kon wezen. En even zeker ben ik ervan, dat hetzelfde waar zou zijn voor Duitschland en Engeland. Men stelle zich maar eens voor, dat in dat laatste geval een triomfantelijk en aan-

matigend Franschdom tot aan onze grenzen zou optrekken en zeker zonder verwijl zou opbonzen tegen de Schelde, tegen Maastricht. Terwijl in het eerste geval onze barrière tenminste tot aan de taalgrens toe in stand zou blijven of om het van een Engelsch gezichtspunt uit te beschrijven: heel de Vlaamsche kust zou dan althans aan Fransche invloed onttrokken worden.

Mogelijk klinkt dit alles rauw in veler ooren. Maar het is goed om over deze gebeurlijkheden met onszelf in het reine te komen. Het dient nergens toe ze onder hoffelijke ficties te begraven. Struisvogelpolitiek kan geen enkele code van internationale wellevendheid van ons verlangen. Wij kunnen te rustiger onze positie tegenover de Belgische kwestie bespreken, omdat wij inderdaad tegen de Belgische eenheid niets in het schild voeren. Niemand, in ons eigen land of in Vlaanderen, wenscht dat Nederland openlijk of in 't verborgen zou werken voor de uiteenscheuring van België. Integendeel, Nederland's belang bij de ontwikkeling der dingen aan zijn Zuidgrens kan aldus worden geformuleerd: dat de Vlaamsche beweging er in moge slagen België aan de uitsluitende leiding van de Franschgezinden te onttrekken en het daarmee te beveiligen zoowel tegen volledige opslorping door Frankrijk als tegen het gevaar voor uiteenspatting, waarmee voortdurende achteruitzetting van het Vlaamsche element het bedreigt. Het is een belang — ook daaromtrent maakt zich de ijverigste Groot-Nederlander geen illusies — tot de bevordering waarvan Nederland onder de bestaande omstandigheden rechtstreeks zeer weinig kan doen. Van inmenging in de Belgische zaken moet ons land zich nu eenmaal zorgvuldiger onthouden dan Frankrijk, al was het alleen maar omdat Frankrijk een mogendheid is die zich meer veroorloven kan.

Toch zijn er wel degelijk gebieden waarop onze regeering met inachtneming van internationale gebruiken iets doen kan ter versterking van de positie binnen België van het verwante en ons welgezinde volksdeel. Ik noem slechts het bezigen van de ons gemeenschappelijke taal in alle ambtelijk verkeer met

België. Maar het meeste kan worden gedaan door particulieren. Het aanknoopen van betrekkingen, het uitwisselen van gedachten met Hollanders die zichzelf durven zijn, is op alle gebieden van geestesleven en economisch leven gewin voor Vlaanderen. Niets stemt strijdende Flaminganten, zich bewust van de omvang van hun taak en van de ontzaglijke macht die Brussel aan de steun van Frankrijk ontleent, zoo bitter en soms zoo moedeloos als de wetenschap dat de Nederlanders zich zoo weinig van hun zaak aantrekken. Er kon oneindig veel meer gedaan worden. Misschien — er zijn teekenen die in die richting wijzen — is er op den duur meer te verwachten van het Algemeen Nederlandsch Verbond, dat evenwel tot nog toe, naar het oordeel van zijn beste vrienden, aan deze zijn voor naamste taak niet genoeg aandacht heeft geschonken. De stuwkracht achter al zulke actie behoorde in ieder geval te zijn wat ons, ik begon er dit opstel mee, nog al te zeer ontbreekt: een verlichte openbare meening, die de gebeurtenissen in België volgt met een juiste waardeering van hun beteekenis voor ons zelf en die, zonder één van de richtingen in de Vlaamsche beweging te volgen in het verguizen van de andere, zonder ook toe te geven aan irredentistische neigingen, waarmee Vlaanderen in dit stadium zeker niet gediend zou zijn, zich evenmin van de wijs laat brengen door het onvermijdelijke gestook en de protesten der anti-Vlaamsche en anti-Nederlandsche Belgische pers, van wie wij zeker de waarheid omtrent de verhoudingen in België en het belang, dat wij zelf daarbij hebben, niet zullen leeren.

NEDERLAND EN BELGIE.¹⁾

I.

Voor de huidige generatie van Europeeërs zijn Holland en België twee geheel verschillende eenheden. De herinnering aan hun vroegere verwantschap is vervaagd. En toch was deze verwantschap enkele eeuwen geleden zoo innig, dat de verschillende in de twee Koninkrijken van deze tijd begrepen streken onder een en dezelfde gemeenschappelijke naam bekend waren: de Nederlanden. In het midden van de 16e eeuw leek het alsof al de landen in deze vlakte, de Nederlanden, die tot dusver politiek tamelijk los verbonden waren, waren voorbestemd om tot een van die stevig saamgestrengelde unitaristische monarchieën te groeien, die toen heel Europa door gevormd werden. De befaamde opstand tegen Spanje spleet de Nederlanden in twee. Gedurende de periode waarin de meeste moderne natiën bewust werden van zichzelf, gaapte er een wijde kloof tusschen Noord en Zuid in de Nederlanden, en de Republiek van de Vereenigde Provinciën had zeer weinig gemeen met de Spaansche, later Oostenrijksche, Nederlanden. Zoo sterk was niettemin de oude traditie van de Nederlandsche eenheid dat het kongres van Weenen in 1815 er aan denken kon, een Koninkrijk der Nederlanden te scheppen, dat samengesteld was uit Holland en België beide. Maar de traditie van eenheid was niet sterk meer op de plaats zelf, waar zij om der wille van het succes van deze schepping vooral sterk had moeten zijn: ik bedoel onder het *volk* van de Nederlanden, zoo Noordelijke als Zuidelijke, zelf. Zoo

¹⁾ Drie voordrachten gehouden op University College, Universiteit van Londen, Februari 1920; vertaald door de heer E. de Bock, Antwerpen.

scheidde België zich reeds in 1830 af en werd een onafhankelijk Koninkrijk.

En daarmee, zou meenigeen zeggen, is het vertelsel uit. Zoo lijkt het dan ook werkelijk, in zekere zin. Maar al schijnt er geen enkele mogelijkheid voor een politieke vereeniging van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden meer te bestaan, een toenadering op de grondslag van een gemeenschappelijke beschaving is niet alleen mogelijk, zij is een zekerheid, zij was een feit van groeiend gewicht gedurende de laatste veertig of vijftig jaar. Toen België van Holland scheidde in 1830, was een faktor die later in de 19e eeuw over geheel Europa in belangrijkheid toenam nog bijna geheel te verwaarloozen; ik bedoel de taalgemeenschap. De volksmassa in het Noorden van België sprak nooit anders dan Vlaamsch, of Nederlandsch, maar sedert de achttiende eeuw en tot voor betrekkelijk korte tijd kende zij geen taaltrots en liet aan het Fransch toe de plaats van haar eigen taal in te nemen als voertuig van alle hoogere beschaving in Vlaamsch België. Dat alles is nu veranderd en waar de positie van het Vlaamsch in België sterker wordt, kan het niet anders of een unie van een ander slag dan die welke vroeger door vorsten en staatslieden ontworpen was, moet tusschen Holland en België groeien.

Gij ziet dus, dat de draad van de Nederlandsche eenheid door heel de geschiedenis van de twee gewesten kan gevolgd worden en dat is het nu juist, wat ik in deze lezingen wil doen. Het is nog niet dikwijls door Hollandsche of Belgische geleerden gedaan. Integendeel kijken ze meestal naar wat het Noorden en het Zuiden verdeelt, niet naar wat hen verbindt; zij zijn niet bekommerd om de eenheidsidee, waar volgens hen niets van gekomen is, maar om de oorsprong van de afzonderlijke nationaliteiten van Belgen en Hollanders, waarop ze veel scherper toekijken. Gij weet dat geschiedschrijvers over het algemeen tot fatalisme geneigd zijn. Seely schrijft in zijn *expansion of England* dat zij onderhevig zijn aan een eigenaardig soort optimistisch fatalisme dat er hen, bijv., in Engeland toe bracht zich verplicht te voelen te verklaren dat het verlies van de Amerikaansche kolonies niet alleen onvermijdelijk, maar zelfs een gelukkig iets voor Engeland was.

Volkomen in dezelfde geest hebben zoowel Hollandsche als Belgische geschiedschrijvers zich gewoonlijk verplicht geacht uiteen te zetten, hoe onvermijdelijk en hoe gelukkig voor hun onderscheiden volken de Nederlandsche scheiding in de zestiende eeuw was, en evenzeer de scheiding van België en Holland in 1830. En wanneer zij het al zoo ver niet drijven, beperken zij hun beschouwingen toch tot hun eigen bizonder land en spreken over het andere slechts als het niet anders kan. Professor Blok, bijvoorbeeld, de schrijver van de grootste moderne Hollandsche geschiedenis, zegt uitdrukkelijk in zijn inleiding dat hij over de Zuidelijke Nederlanden spreken moet gedurende het tijdperk van de Middeleeuwen, maar dat daarna zijn verhaal zal beperkt blijven tot het Noorden, dat, zegt hij, het is nu eenmaal zoo, een afzonderlijke staat en een afzonderlijke nationaliteit geworden is. Professor Pirenne, de schrijver van dat prachtige boek *L'Histoire de Belgique*, maakt zich op om te bewijzen — zijn boek is er werkelijk een *à thèse* — dat de Belgische nationaliteit, die Walen en Vlamingen omvat maar Hollanders uitsluit, een werkelijkheid is en dat zij lang op voorhand door de geschiedenis is voorbereid. Hij is dan ook geneigd alle feiten naarvoren te schuiven die innige betrekkingen van Vlaanderen en Brabant met hun Zuidelijke naburen bewijzen, terwijl hij weinig nadruk legt op feiten die hun vertrouwelijkheid met de Noordelijke bureu aantonen.

Sommigen onder u hebben misschien in het laatste nummer van *History* het zeer knappe artikel van Professor Terlinden uit Leuven gelezen over de geschiedenis van de Schelde. Daar hebt ge een tamelijk ver gedreven voorbeeld van deze houding. Professor Terlinden, als vele Belgen op dit oogenblik, is zich niet alleen zeer scherp bewust van zijn afzonderlijke nationaliteit, maar hij is ongelukkig vrij bitter tegenover Holland. Het is belangwekkend hem deze stemming te zien projekteeren door de eeuwen heen, tot de geschiedenis van zijn land en van het mijne een langdurig duël gaat schijnen. Hij ziet Belgen en Hollanders strijden om de mondingen van de groote rivieren vóór er nog Belgen of Hollanders waren. De scheidslijn tusschen de twee

naties die eerst op het einde van de zestiende eeuw ontstond en wel zeer onvoorbereid, is voor zijn levendige verbeelding reeds zichtbaar in de dagen van Julius Caesar.

Ik zal zelf niet veel zeggen betreffende deze vroegste tijden. De tegenwoordige staatkundige grenzen, zoo wel van Holland als van België, hadden toen hoegenaamd geen beteekenis. De Belgae, een Keltische stam, leefden in de tegenwoordige Vlaamsche provincies, dat is in het Westen van België, maar in het Oosten, aan de Maas, waar nu een Waalsche bevolking woont, hadden Germaansche stammen zich neergezet. En inderdaad, Kelten en Teutonen werden als ze in het Romeinsche rijk werden opgenomen, allen spoedig geromaniseerd en ook daarna werden geen grenzen getrokken die op de huidige dag nog zouden bestaan. De grenzen van het Romeinsche keizerrijk waren niet meer bestendig in deze gewesten, maar men mag zeggen dat ze de Rijn volgden, wat beteekent dat half het tegenwoordige Hollandsche koninkrijk er in begrepen was. Alle levende sporen van deze toestand werden weggewischt door de groote Germaansche inval in het begin van de vijfde eeuw. Zij die het stervende Romeinsche rijk de genadeslag toebrachten werden, gelijk ge weet, Franken genoemd.

En nu zien we plots de aanvang van toestanden die tot op deze dag nog voortbestaan. Een grenslijn wordt getrokken die nog een levende werkelijkheid is. Zij is niet, en is nooit geweest, een politieke grenslijn, maar een grenslijn tusschen twee rassen. De Franken vonden een groot gebied ten Zuiden van de Rijn-grens die zij waren overgetrokken bijna zonder inwoners. Dat kwam door de gedurige strooptochten van de Germaansche stammen, waartegen het verzwakkende keizerrijk sedert lang geen bescherming meer had kunnen bieden. De Franken nu zetten zich in dit dun bevolkte land (het Zuiden van Holland en het Noorden van België) en vulden het geheel tot aan een bepaalde lijn. Het grootste deel van deze lijn kan nu nog heel gemakkelijk en stipt getrokken worden. Zij is geen andere dan de lijn die op dit oogenblik nog de Fransche van de Vlaamsche taal in België scheidt. Zij loopt recht door België, van Oost naar

West, vertrekt even ten Zuiden van Maastricht, loopt een goed einde Zuidelijk van Brussel en bereikt de Fransche grens in de nabijheid van Armentières.

In de loop van zestien eeuwen is zij nauwelijks verschoven. Slechts hier en daar vinden we enkele dorpen die hun taal veranderd hebben. Het Fransch heeft meer terrein gewonnen dan het Vlaamsch, en voor zoover ik kon nagaan werd deze Fransche aanwinst meest in de 17e en 18e eeuw gemaakt. Wat er ook van zij, de bestendigheid van deze scheidinglijn is zeer merkwaardig. Ge moet wel onthouden dat zij nooit een politieke scheidinglijn geweest is en dat zij niet door een natuurlijke grens wordt versterkt, maar eenvoudig door een vlak land loopt. Zulks was zeker het geval niet in de aanvang. De Franken werden in hun eerste opmarsch tegengehouden door zeer tastbare hinderpalen. Een daarvan was de versterkte Romeinsche baan van Maastricht naar Boulogne; de andere de uitgebreide en nog niet doordringbare wouden die het Zuiden van het tegenwoordige België overdekten. Weliswaar zijn deze hinderpalen reeds lang verdwenen, maar de twee rassen en de twee talen bleven elkaar raken zonder elkaar te doordringen, ieder aan een zijde van de denkbeeldige lijn die erdoor bepaald was geweest. Ik moet er aan toevoegen, dat in Frankrijk de taalgrens niet zoo onveranderlijk is gebleven als in België. Ik bedoel dat groote stuk van de Fransche grond dat oorspronkelijk tot de Nederlanden behoorde en aan Frankrijk werd toegevoegd onder Lodewijk XIV. In deze streek heeft het Vlaamsch veel terrein verloren. Indertijd reikte het Zuidwaarts tot aan Boulogne, maar nu wordt het nog enkel gesproken door ongeveer 200,000 personen in de uiterste Noord-West hoek van Frankrijk, in het Département du Nord.

De Franken dus begonnen met verovering en kolonisatie. Toen, gelijk ge weet, gingen zij op nieuwe veroveringen uit, zij veroverden heel Gallië, maar koloniseeren deden zij niet langer. Gallië was veel te dicht bevolkt. Daarbij, de strijd bare gelederen van de Franken moeten zoo goed als uitgeput geweest zijn, toen ze eenmaal de velden van Vlaanderen en Brabant met nederzettingen bedekt hadden. In het eigenlijke Gallië waren de Fran-

ken nooit meer dan een kleine minderheid, een militaire en land-bezittende aristokratie die boven het volk gesteld was, een heerschende stand. Maar een heerschende stand, die in beschaving bepaald de mindere was van het overwonnen ras, en die daarom zijn invloed diep onderging. De meest vermogende kracht van de oude Romeinsche beschaving, gelijk de Franken haar in Gallië vonden, was het Christendom en de Frankische monarchie was zeer spoedig gekerstend. Daarop wendde zij zich naar het Noorden en verspreidde het Romanisme, dat zij zelf zoo kort geleden had opgenomen, onder de Franken die niet door de Galliërs en hun oude beschaving omringd waren en dan ook hun heidensche geloof nog aanhingen. De oude bisschoppelijke organisatie van het Romeinsche keizerrijk was geheel ten onder gegaan in de streken waar de volksstammen van over de Rijn zich hadden neergezet, en wat nu Vlaanderen en Brabant heet, moest opnieuw gekerstend worden. In de aanvang waren al de bisschoppelijke zetels onder wier bevoegdheid het land van de Franken gebracht was in oude Gallische, in Romaansche, gewesten gelegen: Térouanne, Kamerijk, Doornik. Luik. Maar de kerk, in innig bondgenootschap met de Gallo-Franken, trok nu over de Rijn, waar Friezen en Saksen, teruggeworpen werden en ten slotte eveneens onderworpen en gekerstend.

Nog hield de Frankische Monarchie hier niet op. Zij breidde zich verder uit, tot zij onder KAREL DE GROOTE niet enkel Frankrijk en de Nederlanden maar evenzeer het grootste deel van Duitschland bevatte, om niet te spreken van Oostenrijk en Noord-Italië. Ge weet ook dat onder de opvolgers van KAREL DE GROOTE verscheiden verdeelingen plaats hebben. De eerste van deze verdeeling was die van Verdun, in 843. Zij verdeelde het Karolingische rijk in drie deelen. Het Oostelijke deel bestond uit de Duitsche en Oostenrijksche gewesten, en het Westelijke uit het grootste deel van het tegenwoordige Frankrijk. Maar van elkaar waren ze gescheiden door een lange en smalle strook, van Rome Noordwaarts naar de Noordzee en omvattend Noordelijk Italië, de Rhônestreek, Zwitserland, Elzas en Lotharingen, Luxemburg, België behalve Vlaanderen (dat aan Frankrijk bleef) en geheel

het tegenwoordige Holland. Deze eigenaardige schepping had een kortstondig leven, maar haar invloed op de geschiedenis is enorm geweest. Een groot deel van het land dat zij omvatte, is sedert dien altijd betwist geweest, en omstreden door de twee machtige naties die uit de ruïnen van het Karolingische keizerrijk oprezen, Frankrijk en Duitschland. Dit is vooral waar voor het Noordelijke deel, het land, bondig gezegd, ten Noorden van Zwitserland, dat gedurende eenige tijd een zelfstandig bestaan had en naar zijn regeerders (LOTHARIUS) Lotharingen heette. Lotharingen werd eerst veroverd door Duitschland, en was een van de hertogdommen die het jonge Duitsche keizerrijk samenstelden. Het had evenwel minder samenhang aan de meeste andere Duitsche hertogdommen en de ontbinding van het leenstelsel deed er zich spoediger voor dan elders. Voortaan was Lotharingen niet meer dan een naam. De eenige werkelijkheid waren de feodale staten die overal ontstonden. De hertogen van Brabant en die van Limburg gaven zich nog steeds voor de opvolgers uit van de oude hertogen en droegen nog de hertogelijke titel. Andere feodale formaties waren de graafschappen Henegouwen en Gelderland (dat later ook de hertogelijke rang verkreeg). In het Noorden, eerst vaag gekend als Friesland, en waarover de hertogen van Lotharingen nooit geheerscht hadden, waren de belangrijkste formaties Holland en Zeeland, bijna van de aanvang af verbonden, en de wereldlijke staten van de bisschop van Utrecht, die spoedig onder de machtige invloed van de graven van Holland kwamen.

Vlaanderen, gelijk ik reeds aangaf, behoorde tot het koninkrijk Frankrijk, terwijl al de andere Nederlanden onder het Keizerrijk stonden. Hier moet worden opgemerkt, dat de grens van de verdeeling van 843, die de grens tusschen Duitschland en Frankrijk geworden was, sedert Duitschland Lotharingen had aangehecht, zonder eenig verband met ras of taal getrokken was. Vlaanderen, dat aan Frankrijk kwam, was natuurlijk voor het grootste deel Vlaamsch van taal, terwijl Henegouwen, Namen Luik, die alle aan het Keizerrijk kwamen, Fransch spraken. Op den duur was deze grens dan ook voorbestemd om uitgewischt

te worden. De krachten die naar Nederlandsche eenheid drongen waren er te sterk voor. Maar in de aanvang in ieder geval zien we een verdeling in de Nederlandsche gewesten. Zouden ze tezamen komen in een unie, dan was de eerste voorwaarde daartoe dat Vlaanderen van Frankrijk gescheiden werd en al de andere staten van het Keizerrijk. Dit nu gebeurde werkelijk spoedig genoeg. De macht van het Keizerrijk begon het eerst te vallen. In de dertiende eeuw was die in de afgelegen streken bij de Noordzee vrij denkbeeldig. Brabant, Gelderland, Holland waren feitelijk onafhankelijk. Op ditzelfde tijdstip integendeel deed Frankrijk, waar de koningsmacht groeiende was, een besliste poging om zijn greep op Vlaanderen vaster te maken. Zelfs begon het tusschenbeide te komen in het oude Lotharingen. Vlaanderen redde toen geheel Nederland van een val van Duitsch in Fransch vazalschap door de heldhaftige tegenstand die het aan het Fransche opdrongen bood. Ik behoef enkel de slag van de Gulden Sporen in 1302 en de naam van JACOB VAN ARTEVELDE te vermelden om de herinnering aan een groote volksbeweging op te roepen. We hebben hier het eerste voorbeeld van machtig nationaal gevoel dat in de Nederlanden werkt. Natuurlijk was het nog regionaal nationalisme, maar het is merkwaardig te zien hoe sterk het getint was met Germaansch rasgevoel. De Vlamingen, innig als hun betrekkingen met Franschsprekende gewesten waren en hoe veel ze ook verschuldigd waren aan de Fransche kultuur, waren toch besloten zich niet door Frankrijk te laten opsorpen. De hevige weerslag van hun strijd met het Zuiden moest hen noodzakelijk dichter bij de andere Germaansche gewesten van de Nederlanden brengen. Geen wonder dat wanneer in de veertiende eeuw de groote oorlog tusschen Engeland en Frankrijk begon, EDWARD III in de Nederlanden — Holland, Brabant en Vlaanderen — een stevig steunpunt vond tegen Frankrijk. De Fransche macht werd nu in zulk een mate verzwakt dat het enkele eeuwen duurde voor de Nederlanden weer ernstig bedreigd werden uit het Zuiden. Het graafschap Holland was toen reeds meer bepaald in de politieke sfeer van de Zuidelijke Nederlanden getrokken door de

dynastieke unie met het Fransch sprekend Henegouwen. Een netwerk van dynastische betrekkingen begon zich over de Nederlanden te verspreiden. Holland had veel invloed over Utrecht en ambities in de richting van Friesland. Brabant, het middenpunt van de Nederlanden, achterland van Holland zoo wel als van Vlaanderen, beveiligde de Oostelijke toegang tot de Nederlanden door zijn vereeniging met Limburg.

Thans kunnen we gemakkelijk zien dat een soort politieke eenheid wordt voorbereid in deze groep van feodale staten. Op elkander aangewezen als ze zijn door hun ligging tusschen de twee machtigste naties van het vasteland, wachtten ze als het ware slechts op het vorstenhuis, dat machtig genoeg zou zijn om ze te vereenigen en hun onafhankelijkheid te handhaven zoo tegenover het Zuiden als tegenover het Oosten. Dit vorstenhuis zou, gelijk ge weet, van buiten de Nederlanden komen en merkwaardig genoeg kwam het uit Frankrijk, wat op zich zelf weer een zeer belangrijke faktor was in de uiteindelijke vorming van de Nederlandsche, zoo van Hollandsche als Belgische, nationaliteit. Maar voor ik over de unificatie van de Nederlanden onder de Boergondische hertogen spreek, wil ik een oogenblik bij de factoren verwijlen, die deze landen rijp hebben gemaakt voor hun vereeniging.

• PIRENNE, wanneer hij de aandacht gevestigd heeft op het feit, dat bijna geheel Vlaanderen en Brabant tot Waalsche bisdommen behoorden, terwijl er voor Noord-Nederland het zuiver Germaansche bisdom van Utrecht bestond, voegt daar aan toe, dat zodoende de geschiedenis van de Zuidelijke Nederlanden van den beginne aanzienlijk verschilde van die van de Noordelijke Nederlanden. Hij wenscht er natuurlijk op te wijzen hoe Holland en België reeds van de aanvang uit elkaar weken en hoe België werd voorbereid voor de taak, die hij toen (vóór de oorlog) meende dat het door de Voorzienigheid der Geschiedenis was toegedacht: namelijk als een bemiddelaar tusschen de Fransche en de Germaansche beschavingen op te treden. Nu is het een feit dat Vlaanderen en Brabant altijd Fransche invloeden hebben ondergaan in hoogere mate dan Holland en de overige Noorde-

lijke Nederlanden. Niets is meer natuurlijk dan dat Fransche invloed het sterkst werkte in de gewesten, die het dichtst bij Frankrijk lagen en zeer waarschijnlijk speelde de kerkelijke inrichting een belangrijke rol door Walen en Vlamingen aan het samenleven gewoon te maken. Maar indien de Belgische provincies ooit hun rol van bemiddelaars tusschen Franschen en Duitse volkeren hebben vervuld, dan waren de Noordelijke Nederlanden zeker de eerste om daarvan te genieten. Het is, alles wel ingezien, zoowel voor hen als voor de Zuidelijke Nederlanden waar, dat Fransche invloeden een krachtige hulp waren om hen los te maken van het algemeene lichaam van de Germaansche volkeren en hen een eigen beschaving en nationaliteit te laten ontwikkelen. Vlaanderen en Brabant werkten niet als een muur of een slagboom om Fransche invloeden van het Noorden weg te houden; zij waren integendeel de best denkbare geleiders. Aan de eene kant beoefenden zij reeds vroeg in zekere mate de Fransche taal en verstonden en waardeerden Fransche letterkunde en gedachten; en aan de andere kant was hun kultureele eenheid met het Noorden zoodanig, dat alle Fransche invloeden die zij opslopten meteen ook in Holland doordrongen. Daarbij wees ik er reeds op, dat het Noorden rechtstreeks met het Fransch sprekend Zuiden in aanraking kwam, toen in 1300 de graven van Henegouwen tevens graven van Holland en Zeeland werden. Hoe belangrijk deze connectie was van dit bijzonder standpunt uit, zal u duidelijk worden, als ik u zeg, dat het mogelijk geweest is de Henegouwsche dialektvorm van het Fransch na te gaan in de vorm van sommige Fransche woorden gelijk die in het huidige Hollandsch voorkomen.

De grondslag van de kultureele eenheid, die zich over Vlaanderen en Brabant evenzeer over het Hollandsche Koninkrijk uitstreckte, was natuurlijk de taalgemeenschap. Daar was ook de geografische eenheid, de gelijkaardigheid van sociale voorwaarden, en de politieke toestand gelijk ik hem daareven beschreven heb, maar de belangrijkste faktor die de groei van een gemeenschappelijke beschaving mogelijk maakte en hoop voor de toekomst gaf was de taaleenheid. Er waren geen

grootere dialektische verschillen op de vlakke bodem ten Noorden van de oude Frankische grenslijn, dan er toen in alle Euro^op^eesche talen te vinden waren. En juist als overal elders in taalgemeenschappen waar een sterker politieke eenheid was dan nog in de Nederlanden heerschte, ontwikkelde zich van lieverlede en deed zich algemeen aanvaarden een letterkundige taal, een gemeenschappelijke beschaafde taal. Het dialekt dat in de aanvang het grootste aandeel had in de vorming van een Nederlandsche Koinè, was dat van Vlaanderen, de welvarendste streek, waarin Brugge, het grootste handelscentrum van de Nederlanden, gelegen was. Daar bloeide de oudste Nederlandsche letterkunde. MAERLANT was een Vlaming evenals de dichter van de *Reinaert*. Later, toen het verval van Brugge was aangebroken en Antwerpen opgekomen was, verplaatste zich het centrum naar Brabant. In ieder geval leek het alsof de Nederlandsche taal een uitgesproken Zuidelijk karakter zou hebben; tot, vóór dit proces ten einde was, de scheuring van de 16e eeuw de omstandigheden geheel veranderde.

* Lang voor deze tijd, natuurlijk, hadden de Noordelijke provincies reeds belangrijke bijdragen tot de gemeenschappelijke beschaving geleverd. Het meest opvallende voorbeeld wordt misschien geboden door de groote godsdienstige beweging, die op het einde van de 14e eeuw begon. Niet enkel Holland, maar de meer afgelegen provincies van het Noord-Oosten, als Overijsel en Groningen werden toen definitief in de sfeer van de Nederlandsche beschaving gehaald. De namen van Brabanders, Overijselaars en Hollanders verschijnen door elkaar in de geschiedenis van de „moderne devotie”, gelijk de beweging waarvan ik spreek genoemd werd. De groote figuur van RUUSBROEC staat aan de aanvang, RUUSBROEC, die een van de grootste mystici was van de late Middeleeuwen. Hij was een Brabander, prior van een klooster juist ten Zuiden van Brussel. Zijn gedachten waren verwant met die van de Duitsche mystici van zijn tijd. RUUSBROEC's werken werden gretig gelezen door de groote stichter van de Broederschap des Gemeenen Levens, GEERT GROTE uit Deventer, en de beweging waartoe

hij de stoot gaf, verspreidde zich over heel de Teutoonsche Nederlanden en ook Oostwaarts Duitschland in. De nieuwe godsdienstige geest van de Broeders des Gemeenen Levens was de voornaamste inspiratie voor de Nederlandsche letterkunde op het einde van de 14e en in de 15e eeuw, en de devote geschriften en godsdienstige liederen die daaruit voortkwamen, zijn zoowel van Hollandsche als van Brabantsche oorsprong. Wij zien deze geest ook werkzaam in de kunst. Vlaanderen was nog het centrum van de groote school van primitieve schilderkunst, en zoo staan al de Nederlandsch sprekende provincies in het teeken van één geestelijke beweging. En inderdaad zou het verleidelijk zijn hun eenheid ook aan de kunstgeschiedenis te bewijzen. De schilders die in Vlaanderen werkten waren niet allen Vlamingen. Vermaarde mannen als DIRK BOUTS, HUGO VAN DER GOES, GERARD DAVID, kwamen uit Holland en Zeeland.¹⁾

Maar ik heb genoeg gezegd om te bewijzen dat de politieke unie van de Nederlanden, die nu op tamelijk onverwachte

(¹) Dr. COLENBRANDER haalt in zijn *Belgische omwenteling* (1905) het bestaan van een bijzondere Hollandsche primitieve schilderschool (GEERTGEN TOT ST. JANS) aan als een bewijs voor zijn stelling, dat een van de Zuid-Nederlandsche verschillende Hollandsche nationaliteit reeds in de Middeleeuwen bestond en er slechts op wachtte, door de omstandigheden ontwikkeld te worden. Ik twijfel er geen oogenblik aan, of GEERTGEN TOT ST. JANS vertoonde zekere eigenaardigheden, die als speciaal Noord-Nederlandsch kunnen beschouwd worden en die ook bij, zeggen we, REMBRANDT, terug te vinden zijn. Maar zijn er geen opvallende en bestendige verschillen tusschen de Venetiaansche, de Umbrische, de Florentijnsche schilderschoolen? Is niet elke moderne natie opgebouwd uit verschillende elementen, die, indien de omstandigheden niet tot vereeniging geleid hadden, zich tot particularistisch nationaal bewustzijn zouden hebben ontwikkeld? Leest de karakteriseeringen van de verschillende gewesten van het moderne Holland in het *Handboek der Nederlandsche taal* van Dr. VAN GINNEKEN. Welke verscheidenheid. En toch, is er geen nationaal bewustzijn en geen nationale eenheid om het geheel te omvatten? Niemand zal loochenen, dat er verschillen zijn, en altijd zijn geweest, tusschen een Hollander en een Brabander. Maar dat is geen reden om te vergeten door hoeveel ze verbonden zijn.

wijze binnen zeer korte tijd verwerkelijk werd, niet bloot een zaak van dynastieke ambitie en *Realpolitik* was, maar dat zij beantwoordde aan enkele misschien nog maar vaag bewuste maar niet te minder sterke neigingen van de Nederlandsche volkeren zelve. Professor TERLINDEN, in het artikel in *History* dat ik reeds vermeldde, beschouwt de eenmaking van de zeven-tien provincies onder de hertogen van Boergondië als „de triomf van de economische politiek van de oude feodale vorstenhuizen van Vlaanderen en Brabant”. Omdat er, onder de eindeloze twisten van het feodale tijdperk, enkele voorkomen, waarin Vlaanderen en Brabant eenig stuk land aan de Maas of aan de Scheldearmen aan hun Noordelijke buur, de graaf van Holland, betwistten, wordt de eenheid van al de Nederlanden onder één vorst verklaard als een stuk Belgische handelspolitiek, met de bedoeling om de toegang tot Antwerpen te vrijwaren! Holland en de andere Noordelijke Nederlanden worden niet geacht als gewesten met een eigen leven, met eigen neigingen, maar zij worden ondergeschikt gemaakt aan de stoffelijke belangen van een Brabantsche stad. Ware dit werkelijk de diepste zin van de zaak, dan zou het geen verwondering baren dat de eenheid van de Nederlanden kortstondig gebleken is, en Professor TERLINDEN zelf zou er zich nauwelijks over mogen beklagen dat Holland de hekken verhing en later aan België de rol opdrong om, gelijk hij het uitdrukt, als *glacis* en *barrière* voor zijn eigen veiligheid te dienen. Maar inderdaad komt het me voor dat deze verklaring geen hout snijdt. Zij gaat uit van de volkomen verkeerde conceptie van een vereenigd Zuiden tegenover een vereenigd Noorden reeds in de 15e eeuw, en neemt slechts één factor onder vele in aanmerking; zij ontkent al de politieke en moreele machten die in de richting van een Nederlandsche natie werkzaam waren.

Ik zal de opkomst van het huis van Boergondië niet beschrijven. Het is een bekende geschiedenis. De hertogen van Boergondië, prinsen van het koninklijk bloed van Frankrijk, wisten zich te doen erkennen als regeerders van de eene Nederlandsche provincies na de andere door een wonder samenspel van geluk

en handige vermetelheid. Vlaanderen eerst, dan Brabant en Limburg, Henegouwen, Holland en Zeeland, Luxemburg. Dan was er een pauze, gedurende dewelke zij het land van hun oorsprong, Boergondië, verloren, dat de Fransche Koning, die zijn machtige neef door en door mistrouwde, terugnam. Dit diende alleen om de familie nog meer op de Nederlanden aan te wijzen. De dochter van Boergondië huwde een Oostenrijksch aartshertog, en hun kleinzoon, KAREL V, koning van Spanje en Duitsch keizer naast wat hij in de Nederlanden bezat, voldeed de Nederlandsche unie door de verovering van Gelderland en al de provincies van het Noord-Oosten. 1543 is het jaar van de unie van al de zeventien provincies.

In de geschiedenis van het groote werk van natie-bouw dat de Boergondiërs ondernomen hadden en dat de Habsburgers voortzetten, is dit dus een belangrijke datum. Maar het werk was nog lang niet ten einde. Al de Nederlanden waren nu aan eenzelfde vorst, hertog, graaf of heer, onderworpen, maar zij waren nog een samenvoegsel van staten meer dan een staat. De verscheiden provincies behielden hun oude wetten. Zij waren zeer jaloersch op hun privileges, gelijk hun particuliere rechten tegenover hun soeverein genoemd werden, en zij waren zeer argwanend voor pogingen om hen meer afhankelijk te maken van de centrale regeering. Holland en Zeeland en Henegouwen, Brabant en Vlaanderen waren wel in zekere mate gewoon om samen te leven, daar zij zulks, alhoewel in een tamelijk los verband, gedurende meer dan een eeuw gedaan hadden. Maar de nieuwe veroveringen van KAREL V traden de gemeenschap binnen in een stemming van gevoeligheid en achterdocht.

De zetel van het centrale gouvernement was Brussel. Daar verbleef de vorst, of tijdens zijn menigvuldige afwezigheden zijn gouverneur. Daar zetelden de Raden die KAREL V instelde om de regeering bij te staan en de administratie te controleeren. Daar vergaderden gemeenlijk ook de Staten-Generaal, dat is de vergadering van de verschillende provinciale Staten, een groot werktuig van unificatie, maar een groot bolwerk van

partikularistische en klasse-oppositie tegen de centraliseerende en gelijkmakende politiek van de monarchie tezelfdertijd. Het was voorzeker een zeer delicate onderneming om al deze gewesten met hun oude tradities van onafhankelijkheid aaneen te smeden en een modern absolutisme te bouwen op hun eenheid. Er was een weerbarstige geest in deze Nederlanden, en hun eeuwenoude constituties hadden een groot weerstandsvermogen. Maar in een tijdperk waarin het absolutisme overal opkwam, waarin Engeland, Frankrijk en Spanje er voor goed door gewonnen leken, kan het aan de Habsburgsche regeerders en aan hun raadslieden vergeven worden, zoo ze vertrouwden dat de toekomst aan hen en hun systeem behoorde.

Wij, wanneer we terugblikken, bemerken zonder moeite twee groote gevaren waaraan de opkomende staat was blootgesteld. Het eerste had misschien geen werkelijke invloed op de ramp die spoedig de Nederlanden in twee zou scheuren, — alhoewel het tegendeel soms beweerd is en het in ieder geval tamelijk zeker is, dat het later oneenigheid zou verwekt hebben. Ik bedoel het verschil tusschen de Waalsche en de overige Nederlanden. De Boergondische staat was van Fransche oorsprong en het Fransch behield een bevoorrechte positie ook toen de band met Boergondië reeds doorgesneden was. Brussel, de hoofdstad was een Nederlandsch sprekende stad, maar het hof en de hooge bureaucratie, die daar waren saamgetrokken, waren zeer verfranscht. De adel die de vorst of zijn gouverneur omringde, sprak Fransch, van welke plaats uit de Nederlanden hij ook kwam. De Vlaamsche en Brabantsche aristokratie en hoogere burgerij begonnen spoedig verfranscht te geraken zoo wel als hun meerderen. Mettertijd zouden de Noordelijke provincies waarschijnlijk dezelfde weg zijn opgegaan; iets van dien aard greep inderdaad plaats nog nadat ze zich van het Zuiden hadden afgescheiden. Maar in Vlaanderen en Brabant, niet minder dan in het Noorden, bleef de massa van de bevolking trouw aan zijn eigen taal. De taalgrens bewoog zich niet. Er moest een oogenblik komen waarop de volkstaal haar recht zou eischen. Een beweging van verzet moest ontstaan tegen de verfranschende invloed

van Brussel, een beweging die zich onmerkbaar tegen de Waalsche bevolking van het Zuiden zou gekeerd hebben. Wat dan? Zou het nationaliteitsgevoel, gegrond op overlevering en geschiedenis, sterk genoeg zijn om te weerstaan aan het verschil van talen? Op deze vraag is geen antwoord. Lang vóór er een uitkomst komen kan, sloeg het grootste deel van de Germaansche Nederlanden een afzonderlijke weg in en Vlaanderen en Brabant, beroofd van de steun van hun Noordelijke verwanten, waren voor enkele eeuwen onderworpen aan een intens verfranschingsproces dat hen min of meer ontzenuwd liet. Eerst in onze dagen moet België met dit probleem afrekenen.

Het andere gevaar bleek noodlottig voor de Nederlandsche staat. Namelijk dat zijn lot in handen viel van regeerders, die andere machtige staten hadden en die de Nederlanden wilden gebruiken als een pand in hun grof spel van wereldpolitiek. KAREL V en FILIPS II zetten slechts de natuurlijke ontwikkeling van de Nederlanden voort, wanneer ze trachtten de provincies dichter bij elkaar te brengen, hen onder dezelfde wet en dezelfde administratie te brengen. Wanneer ze ongeduldig waren om de hinderpalen, die de constitutioneele vrijheden van gewesten, steden of standen in hun weg legden, en er naar streefden zich absoluut te maken, deden zij enkel wat alle regeerders van hun tijd met meer of minder succes gedaan hebben. Maar zoo de Nederlandsche volkeren nog mochten toegestemd hebben ten minste enkele van hun vrijheden op te geven in ruil voor een doeltreffende regeering en voor het bewerken van nationale eenheid, kracht en glorie, hoe kon er van hen zulk een toegevendheid verwacht worden, wanneer de regeerder die er hun om vroeg een vreemdeling was, als FILIPS II, die zichzelf in Spanje opsloot en slechts belang stelde in de Nederlanden voor zoover die hem konden helpen in zijn plannen, die de heele wereld omvatten, maar waarin de Nederlanders niet konden zien dat hun voordeel ook maar eenigszins betrokken was? Een man, bovendien, die, wanneer de Nederlanden opgingen in de verschrikkelijke godsdienstige crisis van de 16e eeuw, hen van de verdoe-ming wilde redden zonder hun neigingen te raadplegen maar in

overeenstemming met de strengste leerstellingen en door de meest onmenselijke methoden van het volk waartoe hij zelf behoorde, van de fanatieke Spanjaards? Een conflict was onvermijdelijk. En daarin, gelijk we de volgende week zullen zien, ging de eenheid van de Nederlanden te loor.

II.

Verleden week toonde ik aan, hoe de Nederlanden onder één heerscher vereenigd werden in de loop van de 15e en 16e eeuw; hoe het tot de politiek van de Boergondische vorsten en na hen van de Habsburgers behoorde om de verschillende Nederlandsche provincies nauwer saam te brengen en een modern absolutisme te stichten op hun eenheid; hoe naar alle schijn een sterke Nederlandsche staat in wording was met een individuëel nationaal bewustzijn, een staat die juist tusschen Frankrijk, Duitschland en Engeland een belangrijke macht zou gevormd hebben; en hoe hij op eens uiteen viel in de revolutie tegen de tirannie van FILIPS II.

Nu moet gij in de eerste plaats opmerken dat er in de revolutionnaire beweging tegen de Spaansche Koning en zijn stelsel niets was dat op zichzelf de ontwikkeling van de Nederlandsche nationale eenheid bedreigde. De oppositie tegen de despotische regeering en tegen de inquisitie was niet veel strenger in de eene provincie dan in de andere. Zij was algemeen. Zij was inderdaad een van die onweerstaanbare populaire uitbarstingen die zoo licht een volk aaneen kunnen smeden en zijn nationaal bewustzijn verhoogen, gelijk de revolutie in Frankrijk deed. Zij was geheel ontbloot van separatistische onderstromingen. Let slechts op hoe de beweging begon. Zij begon in het centrum, in het hart van de Nederlandsche staat, te Brussel. Ik vermoed dat de meesten van u op dit oogenblik beproeven u uw MOTLEY te binnen te brengen. Nu, hij herinnert u dat in het begin van de opstandige beweging, in het begin van de jaren zestig van de zestiende eeuw, de adel de leiding nam. De hooge adel vormde de minst provincialistische klasse van het Nederlandsche volk.

Zijn leden hadden hun bezittingen in een aantal provincies en waren lid van de Raad van State die geen particularisme kende. WILLEM VAN ORANJE was veruit de bekwaamste en sterkste persoonlijkheid onder hen en eerlang maakten de omstandigheden hem tot de leider van de tegenstand. Hij was Stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht en bezat veel land in Holland. Maar nog meer in Brabant. Hij was een typisch edelman van het Boergondische hof. Fransch was de taal waarin hij zich het liefst uitdrukte. Hij was nooit een separatist, hij was een nationaal staatsman van de jonge Nederlandsche staat. Zijn doel was, de willekeurige koninklijke macht te plooiën en de Koning er toe te bewegen niet te regeeren, gelijk hij deed, in een anti-nationale, maar in een nationale zin.

WILLEM VAN ORANJE trof het lot dat gemeen is aan de leiders van alle groote populaire bewegingen — hij ondervond spoedig dat de gebeurtenissen aan zijn toezicht ontsnapten en werd op gevaarlijke wegen gestooten. Maar dit beteekende in de aanvang niet dat het nationale karakter van de opstand gevaar liep. Het Calvinisme kwam, als zooveel andere dingen, uit Frankrijk in de Nederlanden. De Waalsche provincies van het Zuiden werden het eerst aangestoken. Geen meer Calvinistische steden dan Valenciennes en Doornik. Daar had de eerste beeldenstorm plaats, in het jaar 1566, maar van daaruit spreidde het zich als een loopend vuur over al de Nederlanden. Gij weet dat deze uitbarsting tegen het Katholicisme de woede van FILIPS II zoozeer gaande maakte, dat hij de hertog van ALVA met een Spaansch leger afzond om de Nederlanden te straffen. De opstand stortte ineen voor zijn aankomst en duizenden vluchtten naar Duitschland en Engeland om aan de terechtstelling te ontsnappen. WILLEM VAN ORANJE bevond zich onder hen en hij wierf een leger aan in Duitschland om de bevrijding van de Nederlanden te beproeven, voor het eerst in 1568 en een tweede maal in 1572. Hij hoopte dat het volk hem zou ter hulp komen, maar de vreeselijke ALVA had hun daarvoor te veel angst inge-boezemd. Enkel bij de tweede poging, in 1672, is er een gedeeltelijke opstand geweest in Holland en Zeeland, even vóór de prins

van ORANJE zijn veldtocht begon. Maar dit was niet wat hij verlangde. Hij wenschte heel Nederland het juk te zien afwerpen. Het lag in zijn plan om Brabant vrij te maken, het hart van de Nederlanden, maar Brabant bewoog niet. Alleen toen de veldtocht volkomen mislukt was en de vooruitzichten aan alle kanten hopeloos waren, begaf ORANJE zich naar Holland en verbond zijn lot met dat van de opstandige steden van het Noorden. Gelijk hij het in een beroemde brief schreef, ging hij „om ginder zijn graf te vinden”. Het scheen een hopeloos geval. Al de groote plannen voor een werkelijke nationale beweging hadden tot niets geleid, maar ORANJE wilde de opstandelingen in die afgelegen Noord-westelijke hoek van de Nederlandsche staat niet aan hun lot overlaten. Doch nu bleek ook dat deze opstand, gedeeltelijk als hij was, verbazende reserves van kracht in zich had. Vier lange jaren woedde een schrikkelijke oorlog en deed het Spaansche leger het onmogelijke om Holland en Zeeland opnieuw te onderjucken, terwijl de andere provincies toekeken, zwevend tusschen hoop en vrees.

In 1576 veranderde het tooneel plotseling. In dat jaar stierf de opvolger van ALVA, REQUESENS, plotseling. De regeering te Brussel was met onmacht geslagen op een oogenblik waarop niets méér noodig was dan kracht en beslistheid. Zij verloor alle stuur over de Spaansche troepen, die het reeds lang zonder soldij hadden moeten stellen en die nu begonnen te muiten. De buitensporigheden die deze manschappen bedreven, maakten de getrouwe provincies wanhopig. Bizonder vreeselijk, gelijk alle lezers van MOTLEY weten, was de plundering van Antwerpen. Een opstandige beweging, die door de zwakke regeering natuurlijk niet kon tegengehouden worden, begon nu te Brussel. De Staten van Brabant namen het op zich een vergadering van de Staten-Generaal van alle getrouwe provincies te beleggen, om de wegen en middelen na te gaan om de Spaansche soldaten kwijt te raken en vrede te sluiten met Holland en Zeeland. Trouw aan de Koning werd bij alle gelegenheden openlijk gezworen, en toch was de heele beweging in haar wezen revolutionair. Toen de andere provincies aarzelden gehoor te geven

aan de oproep van de Staten van Brabant, noodzaakten de Busselaars de Raad van State, dat is de vertegenwoordiger van de Koning sedert de dood van zijn gouverneur, zelf een dagvaarding uit te zenden. Een schijn van wettigheid was dus bewaard, maar de Raad van State was gevangen en handelde onder dwang.

De prins van ORANJE, die deze gebeurtenissen van uit Holland met ademlooze spanning volgde, stond in geheime betrekking met de vurigste geesten te Brussel. De Staten-Generaal, die de getrouwe provincies vertegenwoordigden, en de Staten van Holland en Zeeland zonden nu afgevaardigden naar Gent om over vrede te onderhandelen en onder de onmiddellijke indruk van de plundering van Antwerpen werd een overeenkomst gesloten, die de prins van ORANJE wel als een groote triomf mocht beschouwen. De eenheid van de Nederlanden scheen hersteld en de oude idee om ze in hun geheel tegen de Spaansche tirannie te beschermen of ze zelfs onafhankelijk te maken, scheen nu plots tot de mogelijkheden te gaan behooren. Maar de Pacificatie van Gent was maar kort van duur en het einde van de heele beweging was, gelijk gij weet, dat een onoverkomelijke kloof de Nederlanden verdeelde. Wat deed de nationale politiek stranden, waar de prins van ORANJE voor gewerkt had?

Het was het ingrijpen van de Spanjaarden en die kregen vat op de opstandige gewesten door het godsdienstvraagstuk. De oppositiebeweging tegen de Spaansche Koning had van in het begin half een politiek, half een godsdienstig karakter. Voor het politieke doel zou het mogelijk geweest zijn de heele natie te winnen, voor het godsdienstige was zulks onmogelijk. Het was onmogelijk, tenminste, in deze jaren. In de jaren zestig, misschien zag het er nog anders uit. Maar veel was sedertdien veranderd. ALVA's barbaarsche onderdrukking had de Calvinistische hervorming gewelddadig onderbroken. In sommige deelen van de Nederlanden, bijzonderlijk in het Zuiden, in de Waalsche provincies, was het Calvinisme letterlijk uitgeroeid. In Holland en Zeeland integendeel hadden de Calvinisten gedurende de vier jaar van hun afzonderlijke opstand de leiding geheel in handen gekregen.

Ik moet hier in het voorbijgaan opmerken dat MOTLEY — bewonderenswaardig boek, natuurlijk, zijn *Rise of the Dutch Republic*, maar niet altijd zeer nauwkeurig — dat MOTLEY geen grovere vergissing begaat dan waar hij beweert en herhaalt dat de geheele bevolking van Holland en Zeeland het Calvinisme was toegedaan. De groote meerderheid van het volk, daar zoowel als in het Zuiden, bleef trouw aan de oude godsdienst. Maar de Calvinisten waren de meest energieke partij, fanatiek overtuigd, en zij verstrekten al de drijfkracht voor de revolutie. Het is, natuurlijk, een algemeen verschijnsel, dat waarlijk niet voor de eerste maal in Rusland geopenbaard wordt, dat revoluties door minderheden worden gemaakt. Het was eerst na het succes van de opstand, dat de meerderheid van de bevolking in de Noordelijke Nederlanden zich tot het protestantisme bekeerde, en wel dikwijls onder dwang.

Hoe dan ook, meerderheid of niet, de Calvinisten in Holland en Zeeland hadden het heft in handen in hun provincies, en zij waren niet bereid het los te laten. In de getrouwe provincies evenwel, zoo Noordelijke als Zuidelijke, was de katholieke meerderheid bevreesd tegen de Spaansche tirannie samen te werken met de Hollandsche en Zeeuwsche ketters en in hun eigen gewesten het protestantisme de bovenhand te laten krijgen. In het verdrag van de Pacificatie van Gent was aan de katholieke eischen volkomen te gemoet gekomen, Holland en Zeeland kregen een speciaal regiem op het gebied van de godsdienst, maar voor het overige bleef het katholicisme de eenige erkende godsdienst. Een vage bepaling opende evenwel uitzichten op groote veranderingen, door de finale discussie van het godsdienstvraagstuk over te laten aan een toekomstige Staten-Generaal, saamgeroepen op een regelmatige en wettige manier.

In dit alles is het gemakkelijk de geest van de prins van ORANJE weer te vinden, die hoopte het godsdienstig belang ondergeschikt te kunnen houden aan het nationale. Ongelukkig was zulks bijna niet mogelijk in de zestiende eeuw, de eeuw van het godsdienstig fanatisme. In alle gewesten buiten Holland en Zeeland trachtte de Calvinistische partij, die de nederlaag van

de Spaansche politiek beschouwde als een overwinning voor zichzelf, de macht te veroveren en het Katholicisme uit te roeien. Vooral in Vlaanderen waren ze heftig. Gent werd het tooneel van een Calvinistisch schrikbewind. Eerlang woedde een soort burgeroorlog op verscheidene plaatsen in de Nederlanden, en de Staten-Generaal (of de prins van ORANJE, die in waarheid de drijfkracht was achter de Brusselsche regeering) waren machteloos om hem te beteugelen. Feitelijk, al deed hij zijn best om de buitensporigheden van de Calvinistische populaire partij in te tomen, kon ORANJE niet te streng tegen hen optreden, daar hij hun steun noodig had tegen de intrigues van de hooge adel. Deze edellieden hadden meestal in de Pacificatie van Gent toegestemd, maar zij waren uiterst jaloersch op de invloed van Oranje en verfoeiden de democratische neigingen van de revolutionnaire partij. Als klasse deden de edellieden de nationale zaak veel schade. In Holland en Zeeland, waar de middenstand al de politieke macht had, was de adel een te verwaarloozen faktor, en dat was een van de geheimen van de energie die deze provincies aan de dag legden. De weerstandskracht van sommige Oostelijke, maar vooral van de Zuidelijke gewesten daarentegen werd zeer merkbaar verzwakt door de intrigues, de aarzelingen en het verraad van hun adel.

Als ge nu voorstelt, dat in het midden van deze verwarring de Spanjaarden trachtten hun positie weer te versterken, zult ge begripen welke moeilijke taak op de Staten-Generaal en op ORANJE rustte. De Spanjaarden hadden weer een leger ingericht dat in de afgelegen provincie Luxemburg kampeerde. Daartegenover stelden de Staten-Generaal een leger, dat voor het grootste deel in Duitschland aangeworven was, en onderhandelden om hulp in Frankrijk en Engeland, welke beide landen bang waren er zich mee in te laten maar zich tevens toch voorbereidden iets te doen, daar anders het andere te veel invloed zou krijgen in de Nederlanden. Wat de Staten-Generaal betreft, die waren niet bekwaam de oorlog met een groote beslistheid aan te vatten. Reeds twee of drie jaar na de Pacificatie van Gent, in het begin van 1579 om precies te zijn, begon de chaos iets duide-

lijks te vertoonen, en dat was het ineenstorten van de Nederlandsche eenheid.

In Januari 1579 slaagde PARMA, de nieuwe Spaansche gouverneur van de Nederlanden, een man met zeer bijzondere bekwaamheid, erin sommige provincies van de Staten-Generaal los te maken. Deze provincies vormden een blok in het uiterste Zuidwesten van het land: Henegouwen, Artois, Waalsch Vlaanderen (dat is Douai, Orchies en Rijsel). Het is zeer merkwaardig dat de eerste gewesten die de nationale zaak afvielen alle Waalsch waren. Voeg daarbij dat Luxemburg, de eenige provincie die zich van in de aanvang buiten de Staten-Generaal-beweging gehouden had, ook half Fransch sprekend was en voor de rest Duitsch. De vraag dringt zich onweerstaanbaar op: Had het verschil in ras en taal daar niets mee te maken? Het is een moeilijke vraag. PIRENNE, natuurlijk, in zijn *Histoire de Belgique*, die, gelijk ik verleden week zeide, de waarachtigheid van de Belgische, uit Walen en Vlamingen saamgestelde, eenheid wenscht te bewijzen, — PIRENNE antwoordt met een besliste ontkenning. Hij verklaart alles door de godsdienst. De Waalsche provincies, die in de jaren zestig zoo Calvinistisch waren als welke ook, waren sedertdien grondig her-katholiseerd, en dit is (aldus PIRENNE) de eenige reden waarom katholieke verontwaardiging om de buitensporigheden van de Calvinistische partij daar eerder tot daden voerde dan elders. Toch hebben tijdgenooten reeds het eigenaardige samengaan opgemerkt van de politieke- met de rasgrens, en de toon van hun getuigenissen bewijst dat ras-antagonisme de scheiding verbitterde, zoo het al niet tot haar primaire oorzaken behoorde. Het is in ieder geval merkwaardig, dat de ondergang van de Nederlandsche eenheid bezegeld werd door gewesten, die Fransch zouden worden nog vóór een eeuw verloopen was. Geheel Artois en Waalsch Vlaanderen en een groot deel van Henegouwen werden door LODEWIJK XIV geänexeerd en behooren nog steeds tot Frankrijk.

Uitgaande van het steunpunt dat hij nu gewonnen had, drong PARMA naar het Noorden om de Dietsch sprekende Nederlanden voor de Koning te veroveren. Zij bleven zich verdedigen zoo

goed als het ging. Tezelfdertijd als de Waalsche gewesten zich verenigden om de nationale zaak in de steek te laten, sloten de Noordelijke een inniger unie met het doel de Spaansche legers tot het uiterste te weerstaan. Ik bedoel de befaamde Unie van Utrecht, die bestemd was (al lag dat niet in de bedoeling van haar bewerkers) de grondwet van de republiek der Vereenigde Provinciën te worden. De Unie van Utrecht was een zeer innig verbond. De Provincies verklaarden vereenigd te willen zijn alsof ze slechts één enkele provincie uitmaakten. Zij zouden geen afzonderlijk verdrag sluiten. Elke provincie mocht de godsdienstkwestie naar eigen inzicht regelen: dat wilde zeggen dat ze verder gingen dan de Pacifikatie van Gent en het recht eischten het Katholicisme te verbieden. Het had JAN VAN NASSAU, de broeder van ORANJE, veel moeite gekost om sommige Oostelijke gewesten tot meedoen te nopen. Het bleek onmogelijk Vlaanderen en Brabant er in te betrekken. Toch teekenden de meeste steden van deze twee provincies de overeenkomst; Gent, Brugge, Yperen, Antwerpen, Breda. En de oorlog ging voort. Maar in de negen of tien jaar die volgden maakten de Spanjaards steeds vorderingen en kwamen feitelijk in het bezit van heel Vlaanderen en Brabant. Naarmate de toestand slechter werd, werd de samenwerking onder de provincies uiterst moeilijk. Er was eenige waarheid in de bittere klacht, dat Holland en Zeeland, ongenaakbaar voor aanvallen door hun gelukkige ligging achter de rivieren, de blootgestelde gewesten niet naar vermogen bijstonden. Aan de andere kant namen in deze ongelukkige gewesten desorganisatie en ellende toe, en spoedig werd de last van de oorlog nagenoeg alleen door Holland en Zeeland gedragen. Ondertusschen werd stad na stad in Brabant en Vlaanderen en ook in de Oostelijke en Noord-Oostelijke gewesten door PARMA ingenomen, tot in 1585 Antwerpen viel. Dit was feitelijk de voltooiing van de verovering van de Zuidelijke Nederlanden. De Staten-Generaal, die zich stap voor stap teruggetrokken hadden, telkens als een stad aan de Spaansche aanval werd blootgesteld, van Brussel naar Antwerpen en vandaar naar Middelburg, zetelden nu in Holland zelf.

Holland ,beschermd door de rivieren en de Zeeuwsche stroomen, scheen onnteembaar. Het kon alleen langs het Oosten worden aangevallen en in de aanvang zag het er naar uit, ondanks de zeer twijfelachtige hulp van Engeland, alsof de dijk van de Oostelijke provincies door de steeds vooruitdringende Spaansche legers zou doorgebroken worden. Maar de kentering in het tij kwam spoedig na de val van Antwerpen. Het leger van de opstandelingen zag de kans schoon om het offensief te nemen rond 1590, toen de zinnelooze politiek van PHILIPS II PARMA verplichtte zijn leger te verdeelen en actief deel te nemen aan de Fransche burgeroorlog. MAURITS, de zoon van WILLEM VAN ORANJE, maakte van deze gelegenheid gebruik en zuiverde de Oostelijke grens door een reeks schitterende veldtochten; daardoor werden de Noordelijke provincies nagenoeg beveiligd. Het offensief werd toen naar het Zuiden gericht, doch het ging ditmaal niet langer om bevrijding maar om verovering.

De Staten-Generaal in Den Haag telden niet langer eenig afgevaardigde uit Vlaanderen of Brabant. Deze gewesten waren definitief teruggevoerd tot gehoorzaamheid aan de Koning. Tenzelfdertijd waren zij tot volkomen ellende en verval gebracht. De Noordelijke Nederlanden, die eens hun verbonden en vrienden geweest waren, werden hun ergste vijanden. En hun ligging maakte hen zeer gevaarlijke vijanden. Zeeland beheerschte de toegang tot de Schelde, dat is tot Antwerpen, niet alleen de meest belangrijke, maar in werkelijkheid de eenige haven van de Zuidelijke Nederlanden. De Hollanders en Zeeuwen beseften de waarde van deze toestand zoo zeer, dat ze hem nog verbeterden door enkele punten op de andere oever van de Schelde te bezetten. Antwerpen was volkomen afgesloten. De Zuidelijke Nederlanden, eens het rijkste deel van het heele land, en de rijkste streek van de wereld, waren plots afgesneden van alle verkeer met de buitenwereld. Het eenige volk dat er handel mee dreef, waren de Hollanders zelf, die het op hun eigen voorwaarden deden. Antwerpen was een schaduw van zijn vroeger zelf. Nu en dan kwam hongersnood de gehoorzame provincies teisteren. Het platteland was verpest door roovers en de Staatsche troepen

maakten strooptochten diep in het land. Maar de Spaansche soldaten, slecht betaald en even miltziek als in vroeger tijden vóór de Pacificatie van Gent, waren misschien nog de ergste plaag van al. Doch wat konden de ongelukkige gewesten tegen hen doen? Zij protesteerden en beklaagden zich bij de regeering en soms scheen de stemming van 1575 nog eens over hen te komen. Maar de kracht was er uit. Zij waren te ellendig om opnieuw op te staan.

En inderdaad was een van de verschrikkelijkste dingen die hen overkwamen het feit, dat duizenden van hun meest gegoede en ondernemende inwoners hen verlaten hadden voor het vrije Noorden, zich terugtrekkend voor de vorderende legers van PARMA. Wat het Zuiden verloor won het Noorden. Ontelbaar zijn de mannen van Vlaamsche en Brabantsche oorsprong die de glans van het glorieus tijdperk verhoogden, dat de Noordelijke Nederlanden nu tegemoetgingen. Groote kooplui, geleerden, dichters, theologen, — in alle sferen van bedrijvigheid maakten de Belgische uitwijkelingen naam. Zij versterkten het Calvinistische element in het Noorden zeer aanzienlijk en tegelijkertijd werd het Zuiden natuurlijk van alle Calvinisme gezuiverd. Zoo werd er een wijde kloof tusschen de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden geopend. Er kon weinig gemeenschapsgevoel meer zijn tusschen de jonge Calvinistische republiek, uiterst bewust van haar macht en haar buitengewone welvaart, en het vertrapte, levenlooze en katholieke Zuiden.

Ook de intellektuele gemeenschap, die zich vóór de scheiding zoo sterk ontwikkelde, was verboden of in ieder geval zeer verzwakt. De Noordelijke Nederlanden vormden nu een van de Zuidelijke geheel onderscheiden schilderschool. Wat de literatuur betreft, terwijl Holland de gouden eeuw van zijn letterkunde intrad, een zeer eigenaardige letterkunde, misschien zelfs wat eng nationaal, dat is Hollandsch, en niet langer Nederlandsch, — was er in België om zoo te zeggen in het geheel géén literatuur in de 17e en 18e eeuw. Het Vlaamsch begon geminacht te worden. Het Fransch overheerschte.

Natuurlijk was het hoofdzakelijk, zoo niet geheel, aan zijn

geografische ligging te danken dat de ramp die over het Zuiden gekomen was, vóór het Noorden was blijven staan. Maar gelijk de dingen uitvielen, begon voor de eens glorierijke landen Brabant en Vlaanderen een lange, lange periode van verval, terwijl de opkomelingen Holland en Zeeland met hun medestanders onder de meest voordeelige omstandigheden kwamen voor een snelle en volledige ontwikkeling van al hun vermogens en mogelijkheden. Het was in zekere zin een geforceerde groei. Al de potentieele weelden en glorie van het Zuiden werden aan die van het Noorden toegevoegd. En de Hollanders leerden trots zijn en, hoe onredelijk ook, neerzien op de Belgen.

Alle verzoeken om vrede lieten hen koud. Zij wisten dat de Zuidelijke Nederlanden slechts het werktuig waren van Spanje, ook toen FILIPS op zijn doodsbed hun een schrijven van onafhankelijkheid gegeven had onder ALBERT en ISABELLA. „Indien gij werkelijk vrede wilt”, antwoordden de Staten-Generaal van het Noorden op een van die beklagenswaardige verzoeken van de Staten-Generaal van het Zuiden, „drijft dan de Spanjaards uit uw land. Wij zullen gelukkig zijn u daarbij te helpen.” Maar dat konden de Zuidelijke Nederlanden niet. Zij waren naar lichaam en ziel in de greep van Spanje. Hoe weinig was er over gebleven van die machtige democratische geest, die eens Vlaanderen en Brabant bezielde. De onverantwoordelijke buitenlandse regeering te Brussel beschikte over hen naar goeddunken. Eerst later, veel later in de oorlog — die gelijk ge weet tachtig zware jaren duurde, tot de vrede van Munster in 1648 — later, als Frankrijk hen van het Zuiden uit benarde en hun ellende nog ondraaglijker geworden was, waagden de Zuidelijke gewesten een zwakke poging om de teugels in eigen handen te nemen en met de Noordelijke bureu tot een onderlinge overeenkomst te komen. In 1632 was de Brusselsche regeering verplicht een vergadering van de Staten-Generaal bijeen te roepen, de eerste sinds 1600. Er was maar één roep in deze vergadering: om vrede, en de regeering — nog steeds ISABELLA, maar die zelfs niet meer in schijn onafhankelijk was van Spanje, daar sedert den dood van ALBERT, haar man, de Koning van Spanje opnieuw de soevereini-

teit over de Nederlanden op zich genomen had en zij ze enkel als zijn vertegenwoordigster beheerde — ISABELLA, dus, had hen in zoover ter wille te zijn dat zij hun toeliet onderhandelingen aan te gaan met de Republiek. De stadhouder FREDERIK HENDRIK had toen juist Maastricht ingenomen, aan de Maas en op eenige afstand van het grondgebied van de onafhankelijke provincies gelegen. 't Was deze veldtocht die zulk een indruk op het Zuiden gemaakt had dat de regeering zich voor een oogenblik niet veilig genoeg achtte om de teugels strak aan te trekken. De Zuidelijke Staten-Generaal zouden eerst naar Maastricht hun afgevaardigden; later werden de onderhandelingen voortgezet in Den Haag.

Deze onderhandelingen van 1632 en volgende jaren voerden tot niets, maar aan wie weemoedig naar Nederlandsche eenheid vorsch, komt het voor alsof hier een gelegenheid geweest was om de rampen van de laatste decaden der zestiende eeuw misschien te herstellen. Een beetje meer verzoeningsgezindheid in het Noorden, een beetje meer stevigheid in het Zuiden. De groote hinderpaal, ongetwijfeld, was het onvermogen van de Zuidelijke Staten-Generaal om zich tegenover Spanje te handhaven. Hadden zij het wegzenden van de Spaansche troepen kunnen bekomen, dan ware een regeling mogelijk geweest. Maar de Brusselsche regeering, die hun had toegelaten te onderhandelen met het geheime voornemen om nooit een greintje van haar eigen aanspraken te laten varen, had hen naar waarde geschat. Zij lieten zich door de regeering voor de gek houden en toen de beloften die zij te Maastricht of in Den Haag aflegden door de Spaansche regeering als niet bestaande werden beschouwd, legden zij zich daar bij neer. De eenige stand die in de Zuidelijke Nederlanden op dit oogenblik bereid was opstand te maken, was de hooge adel, maar hij stond geen nationale zaak voor. Hij was alleen wat wrokkig om de gunsten die aan de Spanjaards gegeven werden. Wat het volk aangaat, ongetwijfeld maakten zijn groote vermoënis en zijn niet minder diepe vervreemding van de Calvinistische Hollanders een energieke beweging zeer moeilijk. En natuurlijk had deze toestand zijn weerslag in het

Noorden. Er was een krachtige partij voor vrede in Holland en, hoe wantrouwend het volk ook was tegenover het katholicisme, het zou wel mogelijk geweest zijn met een werkelijk vrij katholiek Zuid-Nederland vrede te sluiten. Maar het besef dat de Zuidelijke afgevaardigden eigenlijk slechts poppen waren in Spaansche handen, dempte de geestdrift van het Noorden. En dan was er ook een partij in Den Haag die oorlog wilde tot het einde. Deze partij werd aangemoedigd door Frankrijk, dat Spanje wenschte te zien verzwakken door een voortgezette oorlog. De Fransche gezant in Den Haag, CHARNACÉ, slaagde erin de Stadhouder te winnen, die in het begin tot vrede geneigd was. Zoo werd de verzoeningspolitiek, die tot een innig verbond had kunnen leiden, opgegeven en een andere politiek kwan in de plaats, die van verovering met de hulp van Frankrijk.

Inderdaad, Spanje was bij machte om België en Holland van elkaar gescheiden te houden, maar niet om België tegen vernieling en verbrokkeling te behoeden. Terwijl de Franschen in het Zuiden van Vlaanderen binnendrongen, overmeesterde FREDERIK HENDRIK stad na stad in het Noorden. De twee verbonden hadden schikkingen getroffen nopens de verdeeling van de Zuidelijke Nederlanden. De Germaansche Nederlanden zouden ongeveer de buit worden van de Republiek der Vereenigde Provinciën, terwijl de Waalsche gewesten aan Frankrijk zouden komen. Nu verzoening gefaald had, had nog het zwaard die deelen van de Zuidelijke met de Noordelijke Nederlanden kunnen vereenigen, die er het best mee konden verbonden worden. De taalgrens had dus ten slotte nog een politieke grens kunnen worden.

Ja, — maar er waren er velen in het Noorden, die deze plannen niet met een gunstig oog aanzagen. Wat zou in de Republiek de toestand van de veroverde gewesten zijn? Tot nog toe was er slechts één weg gevolgd. Belangrijke stukken van Vlaanderen en Brabant, later zelfs van Limburg (ik vermeldde de verovering van Maastricht), waren door de legers van de Zeven Vereenigde Provinciën ingenomen. Deze streken kregen geen vertegenwoordiging in de Staten-Generaal; zij kregen zelfs geen eigen provinciale vergadering; zij werden bestuurd in naam van

de Staten-Generaal, zij werden beschouwd als grondgebied toebehoorend aan de Generaliteit, dat is aan de gezamenlijke Zeven Provinciën. Deze regeling, in het voorbijgaan gezegd, werd bestendigd zelfs na de vrede van Munster en duurde zoo lang als de Republiek, dat is tot 1795. Volgens de denkbeelden van de tijd was het onmogelijk anders te handelen, want de inwoners van deze gewesten — Maastricht, 's Hertogenbosch, Breda, Sluis enz. — waren vrijwel allen katholiek. Zoo lang dit veroverd gebied niet zeer uitgebreid was, was er geen groot gevaar aan de regeling verbonden, maar zou zij vol te houden zijn voor geheel Vlaanderen en Brabant zoo die eenmaal veroverd waren? En zoo niet, was de veroveringspolitiek dan wijs voor een protestantsche Republiek? ¹⁾ Bij deze overweging kwam nog een andere. Zoo lang de oorlog duurde, bleef natuurlijk de Schelde gesloten en Antwerpen afgesneden. En ook deze regeling bleef van kracht na de vrede van Munster tot aan de ineenslorting van het oud regiem. Maar indien Antwerpen veroverd werd? Zou het dan mogelijk zijn de Schelde gesloten te houden? Ontzaglijke gevestigde belangen waren op het sluiten van de Schelde gegrond. De buitengewone ontwikkeling van Amsterdam zou onmogelijk geweest zijn zonder deze sluiting, en Amsterdam was een groote macht in de Republiek. Amsterdam wenschte de verovering van Antwerpen niet. Meer dan eens hinderde zijn tegenstand de Stadhouder in zijn pogingen om de stad in te nemen. Bovendien begonnen dezelfde Amsterdammers en hun vrienden in de Staten-Generaal bang te worden voor het opkomend imperialisme van Frankrijk en zij achtten het een verkeerde politiek om Frankrijk te helpen zijn weg van verovering op te gaan, vooral wanneer daardoor de bufferstaat tusschen Frankrijk en Holland moest verdwijnen. Zij dachten dat Frankrijk een gewenschte vriend op een afstand was, maar een lastige buur kon worden. „Gallum amicum, non vicinum”, gelijk toen gezegd werd.

(¹⁾ Er was vooral ook een verdenking dat de Stadhouders zich in het Zuiden een onafhankelijke positie zouden verwerven en van daar uit naar de soevereine macht ook in het Noorden staan.

Zoo werd de veroveringspolitiek in gemeenschap met Frankrijk opnieuw opgegeven, en daar Spanje thans zeer beangstigd was door de vooruitgang die Frankrijk in het Zuiden van België maakte, was het mogelijk vrede te sluiten. Maar het was een ander soort vrede dan die in 1632 had kunnen gesloten worden. Nu waren er geen te Brussel zetelende Staten-Generaal, waarmede de Haagsche Staten-Generaal bij voorkeur konden eischen te onderhandelen. Nu was het Spanje, dat de vrede met de Republiek van de Vereenigde Provinciën sloot, en België dat de prijs betaalde. De vrede van 1648 beheerschte de toestand van België gedurende bijna anderhalve eeuw. Zij was erop berekend het ongelukkige land voor altijd tot een staat van economische stagnatie en internationale hulpeloosheid te doemen. Er was geen gevoel van kameraadschap overgebleven in de Republiek van de Vereenigde Provinciën voor de broeders die hadden nagelaten zichzelf te bevrijden, en de Koning van Spanje beloonde hen slecht voor hun trouw. De Schelde bleef gesloten, dat is te zeggen dat Antwerpen werd opgeofferd aan Amsterdam. En voor het overige werd België beschouwd als niets meer dan zooveel land tusschen Holland en Frankrijk, niet als een staat met een eigen leven en belangen, maar als een bloote buffer-staat, bestemd om tusschen Holland en de stooten van Frankrijk te staan.

Deze functie kwam eerst duidelijk aan het licht, wanneer de territoriale aanspraken van LODEWIJK XIV volkomen geopenbaard werden. Holland werd toen de trouwe bondgenoot van Spanje en hielp Spanje zijn Nederlandsche bezettingen tegen Frankrijk verdedigen. In drie lange en schrikkelijke oorlogen tusschen 1672 en 1713 vochten de Hollandsche legers opnieuw in de Zuidelijke Nederlanden, maar ditmaal als verbondenen. Zonder hun hulp zou de Fransche grens nog heel wat verder in het Zuiden van Vlaanderen en Henegouwen opgeschoven zijn. Maar al putte de Nederlandsche Republiek zich uit om te zorgen dat er nog een België zou overblijven, zij deed het zonder de dankbaarheid der voormalige staatgenooten te winnen. Te naakt was haar zelfzucht. De prijs van haar hulp werd neergelegd in het

barrière-traktaat van 1715, toen Frankrijk na de Spaansche successie-oorlog ten slotte voor goed in toom gehouden was. De houding van de Hollandsche troepen in België gedurende die oorlog kan nauwelijks als die van verbondenen beschreven worden. Zij leken meer op veroveraars. In naam veroverden zij het land voor de Oostenrijksche Habsburgers, die de bezittingen van de uitgestorven Spaansche tak van de familie moesten erven. Maar in werkelijkheid handelden zij, alsof ze voor hun eigen rekening veroverden. Evenmin was hun beheer zeer mild of edelmoedig. De Engelsche generaals en gouverneurs, die gezamenlijk met de Hollandsche optraden, waren niet beter. Het groote doel van de twee Zeemogendheden was de economische uitbating van het land, dat ze voor de Oostenrijksche regeering behielden, en het barrière-traktaat van 1715 was bedoeld om de uitbating te regelen en te bestendigen. Inderdaad deed dit traktaat meer dan de vrede van Munster te bevestigen, het was er een schrikkelijke verzwaring van. Daar de nieuwe Oostenrijksche regeerder waarschijnlijk maar half belang zou stellen in de verdediging van zijn Nederlanden, werd aan de Republiek het recht gegeven garnizoenen te leggen in een aantal Belgische steden op de Fransche grens. Een servituut van de eerste rang in het voordeel van Holland werd daardoor aan België opgelegd. In de praktijk had Holland nooit veel voordeel van deze regeling, die de Belgen evenwel zeer griefde. Maar veel erger waren de economische bepalingen van 1715, en hier exploiteerde en profiteerde Engeland samen met Holland. België werd stelselmatig en onbeschaamd opgeofferd aan de handelsbelangen van de twee zeemogendheden. De Schelde bleef hermetisch gesloten, maar een kunstig stelsel van in- en uitvoertarieven werd nu op de Zuidelijke Nederlanden toegepast, om die volkomen afhankelijk te maken van de Hollandsche en de Engelsche handel en om de Belgische nijverheid te vermoorden tot geruststelling van Hollandsche en Engelsche mededingers.

Het is een diep treurige en onverkwikkelijke geschiedenis. We mogen natuurlijk niet vergeten dat de 18e eeuw onze opvattingen van internationale moraliteit niet kende. Nochtans

moeten we daarom niet trachten deze snoode en onmenselijke regelingen te verdedigen. Zij waren volkomen onverdedigbaar, en niets is natuurlijker dan dat ze het hart van het Belgische volk met wrok vervulden. Er is een nemesiſ voor onzedelijke politiek als deze. Slechte herinneringen stapelden zich in de ziel van het Belgische volk op, die in de volgende eeuw een ernstig beletsel bleken voor de hereeniging. Zelfs in onze dagen is deze historie een teer punt voor de Belgen. Een van de leelijkste incidenten van dit regiem was de jacht, door de gezamenlijke krachtsinspanning van Engeland en Holland, op het bestaan van een Belgische Overzeesche Handelmaatschappij te Oostende, waarmede getracht werd de ban te verbreken waarin de Belgische handel gelegd was door het sluiten van de Schelde. Over deze ellendige zaak werd een vijftien jaar geleden een goed boek geschreven door een Belgisch historicus, de heer HUISMAN, dat zeer belangwekkend is als een staaltje van verontwaardigde geschiedschrijving. Het komt me echter voor, ^{als} de geschiedschrijver deze daden wel niet verdedigen moet, maar toch moet trachten ze uit te leggen als het gevolg van omstandigheden en van de tijdgeest, en er zich moet van onthouden ze als bewijzen uit te geven van de snoodheid van een bepaalde natie. Professor TERLINDEN, van wie ik het artikel over de geschiedenis van de Schelde in *History* verleden week vermeldde, doet nog iets anders, dat volgens mij een Belgische historicus die voor een Engelsch publiek schrijft, zorgvuldig zou moeten nalaten. Hij maakt in het geheel geen melding van het zeer actieve aandeel dat Engeland had in de verdrukking van België tijdens de 18e eeuw.

Van het standpunt van deze lezingen is er geen treuriger schouwspel dan dat van de betrekkingen tusschen Holland en België in de 18e eeuw, de betrekkingen tusschen verdrukkers en verdrukten. Nu kunnen we zien hoe geleidelijk en natuurlijk het alles zoo gekomen was. De welvaart en macht van de Noordelijke Nederlanden, het verval en de vernedering van de Zuidelijke Nederlanden, het gezag van de eene, de hulpeloosheid van de andere, alles volgde met een onverzettelijke logica uit de op-

stand en het slagen van Holland en het falen van Brabant en Vlaanderen. De scheiding die succes en mislukking teweeggebracht hadden, werd in de moreele sfeer herhaald door de her-katholisatie van het Zuiden en de protestantisatie van het Noorden; zij werd nu erger gemaakt door gevoelens van min-achting aan de eene kant en van wrok aan de andere kant.

Het onrechtvaardige regiem van 1648 en 1715 duurde zoo lang als het *ancien régime*. De Oostenrijksche regeerders hadden van tijd tot tijd getracht het te verzachten. Maar Weenen was al zoo weinig geschikt om voor de Belgische belangen te zorgen als Madrid geweest was. De meest besliste poging werd gewaagd door JOZEF II, juist op het einde van de oude periode — al wist daar niemand van. De trotsche Republiek van de Vereenigde Provinciën was er toen slecht aan toe en de Oostenrijkers schenen besloten een oorlog te wagen om de Schelde open te krijgen. Maar Frankrijk, innig verbonden met de partij die toen in Den Haag, regeerde, kwam *ter* hulp en de Schelde bleef gesloten. Dat was in 1785. Eenige jaren later brak een opstand in België los tegen de Oostenrijksche regeering. De leiders wendden zich tot Holland met voorstellen voor een federatie. Het is moeilijk te zeggen, of ze ooit zouden geslaagd zijn, maar in ieder geval waren de Hollandsche staatslui zoozeer in hun oude, slechte stelsel gevangen en ontbrak het hun in zulke mate aan vooruitzicht en verbeelding, dat zij het denkbeeld van een vrij België verwierpen en een Oostenrijksch België, dat ze in alle eeuwigheid konden uitbaten, verkozen. De Oostenrijksche regeering werd in België hersteld, maar drie jaar later veroverden de legers van de Fransche Republiek het land en openden de Schelde met geweld. Twee jaar later, in 1795, drongen zij in Holland door, waar het oud regiem ineenstortte. België maakte nu gedurende twintig jaar deel uit van Frankrijk. Frankrijk anne-xeerde ook de Zuideroever van de Schelde en Maastricht. Holland was een soort van vazalstaat tot 1810, wanneer het ook geënnexeerd werd. Zoo waren de Nederlanden weer vereenigd onder één regeerder, NAPOLEON, maar weer was deze regeerder, als in de dagen van FILIPS II, een vreemdeling, en het zwaarte-

punt van zijn ontzaglijke bezittingen lag buiten de Nederlanden

De volgende week zullen we zien hoe de val van het Napoleontisch keizerrijk ten slotte, voor de eerste maal in de geschiedenis, de eenheid bracht onder een nationaal regeerder; en hoe die opnieuw verloren werd.

III.

We zagen verleden week hoe na enkele eeuwen, gedurende welke de eene geleerd had trotsch te zijn op zijn onafhankelijkheid en welvaart, terwijl de andere bijna gewoon werd aan een staat van vazalschap en onderdrukking, Holland en België elkaar weervonden onder de heerschappij van een vreemd overaar, NAPOLEON. De manieren waarop de twee landen reageerden op de Fransche invloed, waren zeer verscheiden. Holland, zooals bekend, werd eerst in 1810 geannexeerd, alhoewel het feitelijk afhankelijk was van Frankrijk sedert 1795. Maar de periode van werkelijke annexatie, die slechts drie jaar voor Holland duurde, woog gedurende twintig jaar op België. Zoo op het einde van deze periode België veel meer dan Holland scheen deel te maken van het Fransche keizerrijk, was dat in de eerste plaats toe te schrijven aan dit verschil van tijd. Toch waren er nog andere belangrijke factoren. De Hollanders waren zich oneindig meer bewust van individueele nationaliteit dan de Belgen. Dat was waar in een algemeene zin, maar vooral in betrekking tot Frankrijk. Bij een vroegere gelegenheid vestigde ik er uw aandacht op, dat de Nederlandsche veroveringen van LODEWIJK XIV — Artois, Zuid-Vlaanderen en een deel van Henegouwen — volkomen aan Frankrijk geassimileerd geworden zijn. Er kan weinig twijfel over bestaan, of mettertijd zou de rest van België, en ten minste de Waalsche gewesten — Henegouwen, Namen, het Zuiden van Brabant, Luik en Luxemburg — dezelfde weg opgegaan zijn. De taalgemeenschap was natuurlijk een zeer machtige factor voor de volledige opslorping van deze gewesten. In de Nederlandschsprekende deelen van België, Vlaanderen, Brabant en Limburg, had de verfransching

natuurlijk groote vorderingen gemaakt gedurende de Fransche periode. Ik merkte bij mijn tweede lezing reeds op, dat sedert de 15e eeuw de Vlaamsche hoogere burgerij steeds meer en meer verfranscht was geworden. Men zag met minachting op de volkstaal neer, bestuur, rechtspraak en hooger onderwijs begonnen meer en meer Fransch te gebruiken. Deze neiging nam onder het Fransch regiem natuurlijk in hooge mate toe. De regeering deed haar uiterste best om de Vlaamsche taal uit te roeien of op zijn minst te verbannen naar de keuken en de achterbuurt. De magistratuur en de bureaucratie in België waren bij de val van NAPOLEON geheel Fransch in taal en mentaliteit. Het volk was nog Vlaamsch tot in het merg. Maar het aanvaardde de dagelijksche beleediging aan zijn taal met berusting, met onverschilligheid. In deze dagen waren „de lagere klassen van de bevolking”, gelijk het zacht werd uitgedrukt, of „het gepeupel”, gelijk de heeren het onder elkaar noemden, nog een passief element in de politieke maatschappij. Als de leidende klassen zijn taal minachtten, waren zij geneigd hun voorbeeld te volgen en te gelooven, dat de taal van de hoogere klassen van een beter soort was, dat ze de natuurlijke taal was voor regeerders, ambtenaren, intellektueelen, en voor al wie tot hen wilde behooren of met hen omgaan. Op die wijze, natuurlijk, gaan talen verloren. Juist zoo bijvoorbeeld, werd tijdens dezelfde periode als waarvan ik nu spreek het Gaelic over groote gebieden van Ierland vervangen door het Engelsch. En wie weet of ook het Vlaamsch niet zou verdreven geworden zijn door het Fransch, indien het Napoleonisch regiem nog langer geduurd had.

In Holland integendeel, waar deze kloof tusschen twee deelen van het volk en tusschen een stand en een andere niet bestond, had men nooit in de annexatie door Frankrijk berust en was zij altijd beschouwd als een nationale ramp, en men zag gespannen uit naar alle kansen om er een einde aan te maken. De oorlogen met Engeland, bovendien, hadden de Hollandsche handel ten onder gebracht, terwijl België, waarvan de handel sedert het sluiten van de Schelde in 1585 niet meer had kunnen bloeien, economisch vooruitgegaan was gedurende de Fransche

periode. Toch had in één opzicht het Hollandsche volk de Fransche regeering beter aanvaard dan het Belgische. De Belgen waren een intens Katholiek volk. Daar was zeker een groep, sterk vooral in de hoogere middenstand, de ambtelijke en professioneele standen, die doordrongen waren met de gedachten van de Fransche revolutie en die daardoor te eer geneigd waren om zich te laten opslorpen door de Fransche natie. Maar de massa van het volk verfoeide de moderne beginselen. Of misschien is het juist te zeggen dat de priesters die verfoeiden, vooral in zoverre als die hun macht en hun voorrechten ondermijnden, en dat de massa van het volk de priesters als hun natuurlijke leiders erkende en hen blind volgde. In Holland was er misschien niet zulk een groote proportie van de intellectueele stand, die de Fransche revolutie in haar verste consequenties aanvaardde, maar de hervormingen in bestuur en rechtspraak, die het Fransche keizerrijk in Holland had ingevoerd, werden over het algemeen uitstekend gevonden. Zij werden als van zelfsprekend behouden, toen de Fransche overheersching een einde nam, terwijl in België het vertrek van de Fransche legers en de Fransche *préfets* het teeken was voor een zeer uitgebreide beweging van tegenstand tegen deze nieuwigheden, vooral tegen de huwelijkwetgeving.

Tezelfdertijd, en dit is zeer belangrijk, waren het niet deze politieke opinies, maar was het de kracht van hun nationaal bewustzijn en van hun nationale tradities, die de houding van de twee volkeren bepaalde in het uur van crisis van het Napoleontische keizerrijk. In Holland stond het volk reeds op in November 1813, toen Fransche ambtenaren en Fransche troepen nog in het land waren en vóór de naderende Russische en Pruisische legers de Hollandsche grenzen overschreden hadden. Een Hollandsche staat kwam volkomen natuurlijk opnieuw tot leven. Hij vond zijn natuurlijk hoofd in WILLEM VAN ORANJE, zoon van de laatste Stadhouder, die uit het land gedreven was in 1795. WILLEM VAN ORANJE werd naar Holland gebracht in een Engelsch oorlogschip. De heele natie vereenigde zich rond hem en hij werd als haar soeverein toegejuicht. Met één sprong was

Holland terug in de gemeenschap van onafhankelijke staten. De bondgenooten — bondgenooten tegen Frankrijk waren het in die dagen — aarzelden niet om zijn onafhankelijkheid te erkennen. Zij wisten met wie ze te doen hadden. Een regeering, ondersteund door een natie met een oude traditie van onafhankelijkheid, was daar. Holland had zijn aangewezen plaats in de rangen der bondgenooten zelve. Het nam ze met zelfvertrouwen in.

Het geval van België was geheel verschillend. De Belgen stonden niet tegen de verdrukker op, zij wachtten tot ze verlost werden door de bondgenooten. Inderdaad kon een nationale beweging gelijk die door Holland gevaren was, er moeilijk worden verwacht. Velen waren er naar Frankrijk gaan opzien als naar hun eigen land. De meerderheid, zeker, voelde weinig liefde voor het Fransche stelsel. Maar er was geen sterke en levende traditie van onafhankelijkheid, waar ze op kon steunen. Vóór het Fransch werd, was het land Oostenrijksch. Toen de Fransche bezetting goed en wel verdreven was, wisten de Belgen niet beter dan weer naar Oostenrijk op te zien. Een afvaardiging werd naar Weenen gezonden. Maar Oostenrijk voelde er niet voor, zich weer met die afgelegen en gevaarlijke bezitting te gaan belasten. Er was niet eens een Aartshertog beschikbaar om over een onafhankelijk België te regeeren. De positie van België in Europa was daardoor een op te lossen vraagstuk geworden. Zij was zoo vaag en onzeker als die van Holland duidelijk was. Voor het oogenblik was België niet meer dan een aantal departementen van het Fransche keizerrijk, veroverd door en ter beschikking van de bondgenooten.

Nu waren er bij de bondgenooten zekere inzichten betreffende de wijze waarop over België kon beschikt worden. Nog vóór hij Engeland verliet om gevolg te geven aan de roep van de Hollanders, had WILLEM VAN ORANJE een belofte verkregen van de Engelsche regeering dat zij, als de omstandigheden het toelieten, de positie van Holland zou versterken door er eenig gebied aan toe te voegen. De Engelsche opvatting werd dadelijk bijgetreden door de andere verbonden en de voorwaarden die

Frankrijk in 1814 moest aanvaarden, bevatten een bepaling waardoor het Holland erkende als een soevereine staat en toestond dat Holland „un accroissement de territoire” zou verkrijgen. Belgisch land moest natuurlijk in deze vergrooiting van Holland voorzien. De eenige kwestie was: hoe veel? Deze vraag werd door de bondgenooten maanden lang besproken, terwijl de verovering van België voortging. In de aanvang zou het weinig meer zijn dan Antwerpen. Dan, toen het bepaald bekend was, dat Oostenrijk niets meer van België wilde hebben, terwijl de ineensstorting van Napoleon meer en meer volledig werd, groeide de voorgestelde toevoeging aan Holland. WILLEM I was onverzadigbaar. Hij verlangde niet alleen België, maar de Rijnprovincie, tot aan de Moezel, eveneens. Maar daar had hij te doen met een geducht mededinger: Pruisen, dat op een gegeven oogenblik zelfs stukken van België verlangde, Luik, en zelfs Maastricht, oud Hollandsch grondgebied. Ten slotte werden nagenoeg heel de oude Oostenrijksche Nederlanden met de toevoeging van Luik, dat onder het *ancien régime* altijd in naam onafhankelijk was geweest onder zijn bisschoppen, aan Holland toegevoegd.

Waarom nu waren de bondgenooten zoo goedgeefs? Handelden zij in overeenstemming met een onweerstaanbare volksbeweging voor herstel van de Nederlandsche eenheid in de twee landen zelve? Neen. In Holland was er meer achterdocht en afkeer dan geestdrift voor het denkbeeld van de vereeniging. De nationalistische opgetogenheid van 1813 was een zuiver Hollandsche zaak geweest. De Hollanders voelden zich als een volledige afgesloten natie en zagen minachtend op de Katholieke indringers neder. Alleen de nieuwe soeverein en de kleine kring van zijn raadsliden wenschten de unie. Wat de Belgen aangaat, hun onontwikkeld nationaal gevoel kon niet in eens zijn richting vinden, toen Oostenrijk er de handen van af getrokken had, maar voor hereeniging met Holland was er zeker weinig geestdrift.

Het is waar dat de agenten van de soevereine vorst — zoo was de titel van WILLEM vóór hij die van Koning aannam in

1815 — die trachtten het Belgische volk in beweging te brengen, vóór over hun lot door de bondgenooten beslist was en terwijl het land nog in hun naam bestuurd werd, eenige bijval vonden. In een stad als Gent bijvoorbeeld, waar een Orangistische beweging begon. Maar dat had zeker weinig invloed op de houding van de bondgenooten. Feitelijk was Lord CLANCARTY, de Britsche gezant in Den Haag en een soort Mentor voor de nieuwe soevereïnen, die veel aan Engeland te danken had en nog meer ervan te verwachten, — Lord CLANCARTY was hoogst verontwaardigd over de bedrijvigheid van deze agenten. Hij merkt op dat alleen „het volk van de allerlaagste stand” zich voor de Prins van ORANJE verklaart, terwijl „de menschen met eigendommen en aanzien een andere richting kiezen”. Volgens hem was niet meer noodig om de wanpolitiek van zulk een manier van doen aan te toonen. Neen, de tijd van het traktaat van Weenen was er geen van zelfbeschikking en de wenschen van het volk speelden een zeer ondergeschikte rol in de schepping van het Koninkrijk der Nederlanden.

De bondgenooten handelden alleen met het oog op de strategie en het machts-evenwicht in Europa. Frankrijk was gedurende anderhalve eeuw de rustverstoorder in Europa geweest. Men meende dat er altijd gevaar zou blijven dreigen van de zijde, waarvan het zoolang gekomen was. Holland had gedurende heel deze tijd een belangrijke post bekleed in de rangen van hen, die de vrijheden van Europa tegen Fransche aanvallen verdedigden. In de laatste tijd was het maar al te goed gebleken, dat het niet langer sterk genoeg was voor de verantwoordelijkheden van zijn positie. Zelfs de barrière in België was niet bij machte geweest het te beveiligen. Het was daarom niet genoeg het te herstellen, het moest versterkt worden, en zulks door betere middelen dan dat van het verouderde barrière-stelsel. Geheel België moest nu dienen om Holland in een betere positie te brengen, opdat het zich beter zou kunnen kwijten van zijn taak als voorwacht van Engeland op het vasteland. De gedachtegang waartoe deze argumenten behooren, is nog steeds gangbaar. Stel Frankrijk in de plaats van Engeland, Duitschland en Rus-

land in de plaats van Frankrijk, Polen voor Holland, Lithauen voor België, en ge hebt het geval van 1814 overgebracht in onze eigen tijd. En een eeuw geleden werd deze politiek in ieder geval op dramatische wijze gerechtvaardigd door de gebeurtenissen. In 1815 keerde NAPOLEON uit Elba terug. De bondgenooten brachten hun legers opnieuw tegen hem te velde. Onder hen was het leger van de nieuwe Nederlanden een zeer aanzienlijk bestanddeel. Tegen de nieuwe Nederlandsche staat waagde Napoleon zijn laatste groote slag en het Nederlandsche leger onder de jonge prins van ORANJE droeg wezenlijk tot de overwinning van Waterloo bij.

Zoowel in Holland als in Engeland hadden de meesten verwacht, dat de Belgische troepen onbetrouwbaar zouden blijken tegen het Fransche leger. Maar zij vochten zoo goed als de Nederlandsche en zoo leek het een oogenblik of de gemeenschappelijke overwinning de nieuwe staat innig zou samenvoegen. Maar in werkelijkheid bleef alles op dit gebied te doen. De vervreemding van twee en een halve eeuw was niet in enkele maanden ongedaan te maken. Aan de onpartijdige toeschouwer kon het zeker voorkomen alsof Koning WILLEM eenige reden had om vertrouwen te stellen in de toekomst. De nieuwe Nederlandsche staat was volstrekt niet zulk een hopeloos geval als bv. het Habsburgsche Keizerrijk, waarmede Noord-Italië nu vereenigd was. Dezelfde factoren, die in de Boergondische tijd in de richting van eenheid werkten, bestonden nog. De Nederlanden lagen nog steeds op dezelfde gevaarlijke plaats tusschen de groote staten van Europa, waar de kracht die uit eenheid spruit maar al te noodig was. Zij waren nog steeds tot aan de oude grenslijn die van Maastricht Westwaarts tot aan het Kanaal loopt, door een bevolking van hetzelfde ras en die dezelfde taal sprak, bewoond. Maar ontzaglijke hinderpalen moesten overwonnen worden, die in de dagen van de Boergondische Hertogen niet bestonden. Toen moest de eenheid ontwikkeld worden uit een oneindigheid van particularismen. Nu was er dualisme in plaats van particularisme, een veel weerbarstiger ding. De twee helften van de Nederlanden hadden elk naar een verschillend midden-

punt gestreefd, en zoo sterk was de positie van die middenpunten, dat geen er van aan het andere kon opgeofferd worden. Er werd bepaald, dat Brussel en Den Haag beide de hoofdplaatsen zouden zijn van de nieuwe staat en dat de regeering het eene jaar in deze en het andere in gene stad zou zetelen. En niet alleen bestond het nieuwe Koninkrijk uit twee volkeren, die gewoon waren op zichzelf te leven, er waren, gelijk ik de laatste maal aantoonde, redenen voor elk van beide om elkaar met eenig wantrouwen te bejegenen. De Belgen konden de economische verdrukking, die zij onder het oud regiem ondergaan hadden, niet zoo licht vergeten.

Maar gevaarlijker dan dit alles voor de groei van een Nederlandsche nationale idee was het feit dat België, in zooverre het geen individueel nationaal gevoel ontwikkeld had, geleerd had naar het Zuiden op te zien in plaats van naar het Noorden. Bij elke stap ontmoette de Nederlandsche regeering in België de werkzame invloed van Frankrijk, en Frankrijk was een gevaarlijke mededinger voor Holland om mee te worstelen. Het zou voor elke regeering een moeilijk iets geweest zijn, het sterke Hollandsche bewustzijn en een sterk Belgisch bewustzijn er toe te brengen zich op te lossen in een nieuwe Nederlandsche nationaliteit. Maar deze toestand was nog hachelijker. Het Belgische bewustzijn was zwak, omdat het voor een groot deel door Frankrijk onteigend was. Alleen omdat Europa, en voornamelijk Engeland, het niet toeliet, kon België geen deel van Frankrijk blijven. Onder deze omstandigheden moest de nieuwe staat onvermijdelijk gegrond worden op het tegengaan van Fransche invloeden met Hollandsche, moest Holland een aktieve, België een passieve rol krijgen; om België's nationale ziel moest door Holland en Frankrijk gestreden worden.

Het overwegende deel van Holland in de regeering van de nieuwe staat was daarom onvermijdelijk. De groote Mogendheden hadden deze noodzakelijkheid erkend, toen zij enkele van de voorwaarden bepaalden waaronder de vereeniging zou plaats hebben. Holland en België vormden een integale eenheid: er was niets dat leek op de regeling, krachtens welke de veroverde

deelen van Brabant en Vlaanderen in de 17e en 18e eeuw Generaliteitsland van de Republiek geweest waren. Toch was er bepaald, dat in het Nederlandsche parlement de Belgische provincies, die ongeveer 3,250.000 inwoners telden, niet meer vertegenwoordigers zouden hebben dan de Hollandsche provincies, die er slechts 2,000,000 telden. De Koning, de afstammeling van de Stadhouders, een protestant, was natuurlijk op en top een Hollander, die zijn voornaamste raadgevers onder de Hollanders koos. Tot op het allerlaatste bestond zijn regeering, die niet meer was dan een corps van administrateurs, van „commis” gelijk de Britsche gezant hen noemde — want de persoonlijke macht van de Koning was zeer groot niettegenstaande de Grondwet, — bestond de regeering voor het grootste deel uit Hollanders. Het nieuwe Koninkrijk was werkelijk het oude Holland „avec un accroissement de territoire”. Maar het toegevoegde grondgebied was grooter (of bevatte ten minste meer inwoners) dan het oorspronkelijke. En de vraag was: zou Holland in staat zijn zulk een groot brok te verduwen?

De regeering, ten minste sommige van haar leden, voornamelijk VAN MAANEN, een zeer bekwaam man, die ongetwijfeld op dit bijzonder punt de Koning sterk beïnvloedde, — de regeering zag zeer klaar in, wat de sterkste grondslag voor de eenheid van het Koninkrijk moest zijn: de eenheid van taal tusschen Holland en het grootste deel van België. De Koning zelf stelde vooral belang in economische zaken. Hij deed veel voor de welvaart van het land en Belgische belangen mochten in geen opzicht voor de Hollandsche verwaarloosd worden. De industrie bloeide in het Zuiden, Antwerpen gedijde beter dan Amsterdam, nu de Schelde geopend was, kanalen werden gegraven om een uitweg te geven aan Luik en aan Gent. Maar VAN MAANEN had zeker gelijk, wanneer hij meende dat de beste manier om een gezond nationaal gevoel in België te doen herleven, bestond in het herstel van de Nederlandsche taal in de Nederlandschsprekende provincies. De Nederlandsche taal, de eenige taal die de groote meerderheid van het volk kende, moest de eenige officieele taal zijn in deze provincies zoowel als in Holland; de eenige taal

in het bestuur, in de gerechtshoven, in het notariaat. De Nederlandsche taal moest erkend worden als de nationale taal van het Koninkrijk. De Koning zelf noemde haar zoo en zei uitdrukkelijk dat ze de taal van de regeering was. Voor het volk van Vlaanderen en Brabant, dat in de Middeleeuwen aan zijn Franschsprekende vorsten privileges vroeg om het officieele gebruik van het Fransch te verbieden, was zulks in waarheid een heilzame hervorming. De Hollandsche staatsman had gelijk, wanneer hij de positie van het Fransch in deze gewesten als het kenteeken van vreemde overheersching kenschetste en als een van de groote moeilijkheden op de weg van het onderwijs en van een gezonde publieke geest. Het is leerzaam het Belgische met het Hollandsche volksonderwijs uit die tijd te vergelijken. Nog in 1825 behoorden er van de 240.000 kinderen die van alle onderwijs verstoken waren in heel het Koninkrijk der Nederlanden 228.000 tot de Belgische provincies, en het grootste deel daarvan moest ongetwijfeld in de Vlaamsch-sprekende provincies gezocht worden.

Maar onder de leidende standen, de ambtenaren, de rechtsgeleerden, de aristocraten, die het Vlaamsch dat ze als een ruw patois verachtten bijna vergeten waren, was deze hervorming natuurlijk zeer weinig populair. Wij kunnen tegenwoordig in België waarnemen, nu een groote macht van populaire gevoelens de zoogenaamde Vlaamsche beweging steunt, hoe ontzaglijk de tegenstand is, die overwonnen moet worden. Geen wonder dat in de jaren tien en twintig van de laatste eeuw, toen de democratie in Vlaanderen en Brabant nog zwaar sliep, de taak zoo moeilijk bleek, al zette dan ook de regeering er haar schouders onder. Alleen indien de populaire gevoelens van de Vlaamsch-sprekende massa's hadden kunnen opgewekt worden om de officieele politiek te steunen, zou de taalkwestie gemakkelijk op te lossen zijn gebleken. Maar het volk, gelijk ik zei, was nog onmondig. En het kon er te minder toe gebracht worden de officieele taalpolitiek te beschouwen als iets dat het bijzonder aanbelangde en zijn geestdriftige hulp waard was, daar in andere dingen de regeering zoo bitter weinig aanraking had met de

geest van het Zuiden en het maar al te veel reden gaf om haar als een Hollandsche, een vreemde regeering te beschouwen.

Het nieuwe regiem was begonnen met ernstige wrijving naar aanleiding van een godsdienstkwestie, en eerlang waren de Koning en zijn regeering op voet van oorlog met de Roomsche Katholieke hiërarchie in België. Een van de punten die de Groote Mogendheden hadden vastgesteld, vóór de Unie verwezenlijkt werd, was, dat alle godsdiensten dezelfde rechten hadden in het nieuwe Koninkrijk. Merkwaardigerwijze waren de Mogendheden liberaler voor de Nederlanden dan voor zichzelf: gij herinnert u dat in Groot Brittanje, bijvoorbeeld, de Katholieken eerst in 1827 hun recht kregen. Maar de Revolutie was over de Nederlanden gegaan. De rechteloosheid der Katholieken van Hollandsch Brabant had reeds in 1795 een einde genomen en in Holland dacht niemand dat de Zuidelijke Katholieken zich op eenige andere voorwaarden konden aansluiten. Maar deze Katholieken zelve waren niet tevreden met gelijkheid. Zij verlangden, dat de Katholieke kerk erkend zou worden als de eenige van de Belgische provincies. Toen de Grondwet, die nagenoeg algemeen door de Hollanders werd bijgetreden, aan een vergadering van Belgische burgers onderworpen werd, werd zij met een groote meerderheid verworpen. De priesters hadden heftig tegen haar gestookt en dreigden de absolutie te weigeren aan allen die haar zouden stemmen. Vooral in de Vlaamschsprekende provincies was hun ordewoord gevolgd. De meerderheid van hen die „ja” stemden kwam uit het liberale Walenland. De Grondwet werd niettemin door de regeering ingevoerd en de Belgische geestelijkheid ging voort er tegen te protesteeren en verbood de ambtenaren er de eed op af te leggen. De regeering had deze zaak niet met opmerkelijke takt geleid, maar toch mag niet gezegd worden dat zij in de eerste plaats verantwoordelijk was voor de ongelukkige twist waarmede het nieuwe bewind begon. Erger was het, dat zij voortging blunders te maken in haar godsdienstpolitiek en dat zij eenige jaren later de Katholieken ernstige reden tot ontevredenheid gaf. WILLEM I was van aard een autoeraat. Hij was in het geheel geen reaction-

nair, integendeel, hij was een man van de nieuwe tijd. Hij trachtte naar vooruitgang en verlichting, maar volgens zijn eigen inzicht. De stijfhoofdigheid van lieden, die er andere gedachten op na hielden dan de zijne, waren het Katholieke of orthodoxe Protestanten, maakte hem ongeduldig. Hij was een soort NAPOLEON op kleine schaal. Niemand was minder geschikt dan hij om de delicate rol van een Protestantsch vorst over Katholieke onderdanen te vervullen. En hij was al evenmin in staat om de liberale, Voltairiaansche Belgen met zijn regeerwijze te verzoenen. De vereeniging begon, gelijk we zagen, ten minste met een beetje goede wil van de zijde van de liberale Belgen. Eer vele jaren voorbij waren, werden die nog heftiger in hun tegenstand dan de clericalen. Nadat hij deze verbitterd had door de vervolging van weerbarstige priesters en hun woede had opgewekt door het weder-invoeren van een stelsel dat reeds in 1790 de Katholieke opstand tegen JOZEF II had veroorzaakt, namelijk het verplicht staatsonderwijs voor Roomsche-Katholieke priesters, ongetwijfeld een zeer aanstootelijk stukje staatsdespotisme, — na deze anticlericale aanvallen op de Katholieke partij ging de Koning zich de liberalen tot vijanden maken door een reeks vervolgingen van journalisten, door het miskennen van de stem van het parlement, door het ontkennen van het recht van oppositie. Eerlang ging het Belgische liberalisme een krachtige strijd aan tegen de autocratie en voor ministerieele verantwoordelijkheid. Het standpunt van de Belgische liberalen was volkomen gerechtvaardigd. De grondwettelijke hervormingen waar ze om vroegen, moesten vroeger of later worden ingevoerd. Er was niets in hun eischen, zou men gezegd hebben, dat de eenheid van de nieuwe staat in gevaar kon brengen.

Neen, niet in deze eischen zelve. Maar dat ze geen weerklank hadden in het Noorden van het Koninkrijk, dat was een zeer ernstige zaak. De Hollandsche leden van het parlement stemden altijd *en bloc* voor de regeering. Zij hielden de autocratie recht, die de Belgische oppositie trachtte neer te halen. Het gevolg was, dat de Belgische oppositie anti-Hollandsch werd zoowel als anti-Koningsgezind. Dit onzalig uiteenloopen van de stem-

mingen der beide volkeren was niet te wijten aan blijvende oorzaken. De Hollanders houden niet meer van autocratie dan de Belgen; zij ligt al even min in hun tradities. Maar het tijdperk dat volgde op 1813 was een zeer flauw tijdperk in de Hollandsche geschiedenis. Het volk had zooveel omwentelingen en ineens stormingen doorgemaakt sedert 1785 dat het een allesbeheerschende zucht had naar rust. Nationale onafhankelijkheid, terugkeerende welvaart, een eind aan onvruchtbare partijschap en een vertrouwd leider uit het vereerde huis van Oranje aan het hoofd, aan wie alle verantwoordelijkheid kon overgelaten worden, — het scheen een idyllische staat van zaken, die het volk volkomen voldeed. Zij verstonden de onrust in België niet. De klerikale agitatie kon natuurlijk, hoe gerechtvaardigd ons die nu ook voorkomt, moeilijk gewaardeerd worden door een protestantsch volk, dat gewoon was van het Katholicisme te spreken als van „paapsche bekrompenheid” of „bijgeloof”. Wat de liberale oppositie betreft, haar innig verband met het Fransche liberalisme maakte haar voor de Hollanders dubbel verdacht. Zij zagen er meer oproerigheid in dan een wettige politieke beweging. Zoo kon de Koning op de weg van koppig en roekeloos despotisme voortgaan, zeker van de steun van zijn Hollanders, en hieraan ging het Koninkrijk ten slotte te gronde.

Iedereen weet, dat een opstand te Brussel losbrak in Augustus 1830 en dat hij na eenige maanden leidde tot de afscheuring van al de Belgische provincies. De Belgische liberalen en de Belgische Katholieken hadden zich pas vereenigd. De autocratische macht van de Koning was voor beide even verwerpelijk. De combinatie, die hun krachten verdubbelde, was niet onnatuurlijk. Maar daarom waren zelfs hun onmiddellijke bedoelingen nog niet identiek. De liberalen waren van zins verder te gaan, en zij waren het die de leiding namen in 1830. Zij vormden de minderheid, maar de gebeurtenissen brachten hen in de voorhoede. Ik bedoel de Juli-revolutie in Frankrijk, die een einde maakte aan de legitimistische en clericale monarchie van de BOURBONS en met ORLEANS de liberalen aan de macht hielp. De leiders van de Brusselsche opstand verlangden een unie met

Frankrijk. Brussel was toen reeds de meest Fransche van de Vlaamsch-sprekende steden. De liberale burgerij, waaruit de GENDEBIENS en DE POTTERS voortkwamen, voelde zich zeer aangetrokken door de revolutie van Parijs, hoe bleek een weerschijn van 1789 die ook was. Buiten Brussel vonden zij hun eerste en vast besloten helpers in de Waalsche provincies, vooral in Luik, waar ~~de~~ liberalisme eveneens sterk was, en honderden actieve medewerkers stroomden toe uit Parijs zelf. De clericale partij die zeer machtig was in Vlaanderen, Brabant en Limburg, de Nederlandsch-sprekende provincies, aarzelde een oogenblik. Vereeniging met Frankrijk kwam haar minder wenschelijk voor nu de BOURBONS verdwenen waren. Zij was bereid tot een vergelijk en wilde genoeg nemen met concessies, en de regeering van haar kant scheen in te zien, dat concessies noodig waren. Ondertusschen deed het leger een poging om Brussel in te nemen en de opstand te dempen. Zij mislukte, er vloede bloed, het leger trok zich Noordwaarts terug. Toen verspreidde de opstand zich plots over heel Noord-België in de achterhoede van het verslagen leger. Er was geen reden waarom hij ophouden zou voor de grens van de oude Hollandsche Republiek; de bevolking van de oude Generaliteitslanden was in niets van de naburige Belgische gewesten onderscheiden. Alleen de aanwezigheid van het leger bracht mede dat de oude grens opnieuw de grens van de revolutie werd. Maastricht werd enkel door geweld behouden. Aan de andere kant waren er te Gent en te Antwerpen sterke orangistische sympathieën.

Alles bijeen genomen evenwel had, toen het eenmaal zoover gekomen was, de opstand als gevolg de Nederlanden in de twee deelen te splijten, die vóór de vereeniging zoo lang afzonderlijk bestaan hadden. In het Protestantsche Noorden bewoog zich geen mensch. Niet alleen waren er daar geen onlusten, maar de gebeurtenissen in de Zuidelijke provincies wekten hevige verontwaardiging in Holland. De twee volkeren stonden tegenover elkaar in een tragisch onvermogen om elkanders beweegredenen te begrijpen. Zelfs was de nationalistische passie in Holland zoo zeer aangevuurd, dat zij het de regeering moeilijk maakte een

verzoenende houding aan te nemen. De vijftien jaren vereeniging hadden de twee volkeren niet dichtcr bij elkaar gebracht. Integendeel. Zoolang de Hollanders in België niets zagen dan Ultramontanisme en Gallophilisme, voelden zij zich meer dan ooit geneigd zich op te sluiten in hun eigen bijzonder patriotisme. Terwijl hun gebrek aan sympathie en begrijpen voor gevolg had het Belgische separatisme aan te moedigen en de Vlamingen in de armen van de Walen en van Frankrijk te werpen.

Inderdaad zou Frankrijk de onmiddellijke erfgenaam van de Belgische revolutie geworden zijn, indien er geen andere Groote Mogendheden waren geweest. Het Koninkrijk der Nederlanden, gelijk we zagen, werd geschapen tot een bolwerk tegen Frankrijk. Het was reeds erg genoeg, dat het kort daarop werd opgebroken (alhoewel er voor Engeland ten minste compensaties waren; de nieuwe staat was een geduchte mededinger gebleken op de wereldmarkt), — in ieder geval, toe te laten dat de helft ervan aan Frankrijk werd toegevoegd, dat nooit! Koning WILLEM had in het begin eenige hoop, dat de Mogendheden hem zouden helpen de opstandelingen tot inkeer te brengen. Maar er was een zeer sterk verlangen naar vrede in het Europa van 1830. Engeland bovendien, de ware schepper van het kortstondige Koninkrijk, had met binnenlandsche moeilijkheden te kampen, en eerlang moest de Toryregeering van de Hertog van WELLINGTON plaats maken voor het Whig-kabinet van Lord GREY. De Whigs en de Fransche Juli-liberalen verstonden elkaar zeer goed. Een overeenkomst werd gevonden. België's onafhankelijkheid werd erkend, maar vereeniging van België met Frankrijk uitgesloten. De Belgen moesten op zichzelf staan. Zij trachtten nog ten minste een Fransche koning te krijgen, maar zelfs dat werd hun verboden. Ten slotte, na vele maanden verwarring en internationale intrigues, nadat zelfs een verdeeling van België als in de 17e eeuw besproken was geworden, werd de Belgische Conventie het eens omtrent de keuze van LEOPOLD VAN COBURG, de beschermeling van Engeland. De neutralisatie van de nieuwe staat was een concessie aan Frankrijk. De Groote Mogendheden — de Conferentie van Londen — hadden ondertusschen voorwaarden

neergelegd voor de scheiding van de twee landen, voorwaarden die zij tamelijk lichtzinnig gewijzigd hadden op het aandringen van een van beide partijen, België. Om tegen deze verandering te protesteeren zegde de Hollandsche Koning de wapenstilstand die de Mogendheden bewerkt hadden op: zijn leger viel in België, joeg het nog zeer onvolkomen Belgische leger uiteen en trok zich enkel terug, gelijk tevoren geregeld was, voor een Fransch leger, dat het nieuwe Koninkrijk kwam beschermen. Het doel van de veldtocht was enkel, beter voorwaarden voor de scheiding te bekomen. De Koning moest zulks openlijk verklaren, niet alleen om de Europeesche opinie te bevredigen, maar ook om gesteund te worden door het Hollandsche volk, dat vol geestdrift was voor wat het „hun een lesje geven” noemde, maar dat nooit een politiek van heroovering zou goedgekeurd hebben: zoo gelukkig waren ze dat de vereeniging tot het verleden behoorde.

De voorwaarden werden dan ook opnieuw gewijzigd, ditmaal in het voordeel van Holland. Zij waren gegrond op het beginsel, dat al het grondgebied dat Hollandsch was in 1790 (vóór de periode van de geweldadige veranderingen) Hollandsch moest blijven. Dit wou zeggen, dat Holland al de oude Generaliteitslanden behield, inbegrepen Maastricht waar de bevolking ongetwijfeld pro-Belgisch was. Maastricht moest met Holland verbonden worden — in de oude tijd was het een enclave geweest — door een landstrook langs de Maas in vergoeding waarvoor de Koning scheiden moest van de helft van zijn persoonlijk bezit, het Groot Hertogdom van Luxemburg. Waarborgen werden aan België gegeven voor het vrij gebruik van de waterwegen die gemeenschappelijk waren aan beide landen, in de eerste plaats van de Schelde. Deze waarborgen hebben het de Belgische handel mogelijk gemaakt tot buitengewone bloei te komen tot aan het uitbreken van de oorlog. Gelijk ge weet, zijn ze nu eenigszins versterkt op sommige punten waar ze onvoldoende konden geacht worden. ⁽¹⁾

(¹) Dit zag op de ontworpen regeling, die evenwel nog steeds niet ingevoerd is kunnen worden ten gevolge van het geschil over de Wielingen, (Noot van 1924).

De scheiding werd niet onmiddellijk voltrokken. Koning WILLEM, die zich waarschijnlijk inbeelde dat er nog iets gebeuren kon om zijn verbrijzeld Koninkrijk te herstellen, maakte moeilijkheden voor de onderteekening, en een volkomen nutteloos en hoogst hinderlijk uitstel van acht jaar kwam tusschenbeide, eer de verdragen eindelijk onderteekend werden; dat gebeurde in 1839. Het regiem van 1839 heeft de twee volkeren toegelaten naast elkaar in vriendschap en vrede te leven. In België, vooral te Gent en te Antwerpen, waar het verlies van de Hollandsche kolonies gevoeld werd, en waar misschien het Vlaamsch bewustzijn het sterkst was, bleef er nog eenige tijd een Orangistische partij van eenige kracht bestaan. Het duurde niet lang. Op dezelfde wijze was de pro-Belgische bevolking van Hollandsch Limburg spoedig verzoend met de aansluiting bij Holland. Niemand heeft er ooit aan gedacht de vereeniging te herstellen, die zoo droef mislukte. Wanneer men in onze dagen Vlaamsche en Hollandsche intellektuëlen met spijt over de scheuring van 1830 hoort spreken, moet dit gevoel als zuiver akademisch verstaan worden; het is, noch bedoelt het te zijn, praktische politiek.

Maar zoo dit alles waar is, moet dan niet het werk van 1814 de schepping van het Koninkrijk der Nederlanden zelf, veroordeeld worden? Ik geloof het niet. Ik meen dat het mislukken van de vereeniging vooral te wijten was aan toevallige, persoonlijke, voorbijgaande oorzaken. En ondanks mijn overtuiging dat de proefneming nooit meer kan herhaald worden, meen ik dat het nuttig is dit duidelijk te maken en zich te ontdoen van de fatalistische opvatting dat de vereeniging klaarblijkelijk niet anders kon dan falen, omdat ze in werkelijkheid gefaald heeft.

Het is moeilijk het aandeel te schatten dat de tekortkomingen van temperament en de misslagen van de Koning in de ramp van 1830 gehad hebben. Het moet aanzienlijk geweest zijn, en men moet er een groot deel aan toevoegen van zijn zoon, de Prins van ORANJE, een man met een geheel verschillend karakter en geheel verschillende inzichten, die eenmaal een groote populariteit in België genoot, maar wiens bemoeiing met de Belgische politiek van zijn vader ten slotte enkel de meest beklagenswaardige

gevolgen heeft gehad. Maar laat ons naar de kwesties van wijder beteekenis omzien. De regeering, gelijk we gezien hebben, maakte zich onpopulair in België hoofdzakelijk om drie redenen. In de eerste plaats waren daar haar autokratische neigingen en haar houding tegenover het liberalisme. In de tweede plaats was daar haar straffe en Erastiaansche methode om met de Roomsche Katholieke kerk om te gaan. In de derde plaats was daar haar poging om het Vlaamsch weer in te voeren in het bestuur en in de gerechtshoven van Vlaamsch België. Er was, evenwel, niet alleen de regeering. Veel ernstiger was het, dat de twee volkeren over deze drie punten zoo geheel anders dachten. Maar zie nu wat er gebeurd is, sedert de scheiding plaats greep.

Om te beginnen ontwaakte het liberalisme in Holland. Ministerieele verantwoordelijkheid, wat de groote eisch was van de Belgische oppositie en waar ze geen belangstelling voor kon opwekken in Holland, wordt in de jaren dertig door de jonge Hollandsche liberale¹⁾ oppositie gevraagd en in 1840 reeds verkregen. WILLEM I, na de Belgen van zich te hebben afgestooten, wordt nu door het Hollandsche liberalisme overwonnen en doet afstand van de troon. In 1848 wordt in Holland een grondwet aangenomen, die niet minder vooruitstrevend is dan die, welke het nieuwe Belgische Koninkrijk voor zichzelf gemaakt had. Bovendien verandert de officieele houding tegenover de Katholieken volkomen. Het Katholicisme wordt politiek sterker en sterker in Holland, tot het in onze dagen in innige samenwerking met het orthodoxe protestantisme de wet op het onderwijs hervormt en regeeringen schenkt aan het land. Tegenwoordig is de Hollandsche Eerste Minister een Roomsche-katholiek. Dat alles is in Holland veranderd. Op het derde punt is er een verandering merkbaar in België.

België, gelijk het gesticht werd in de jaren dertig van de vorige eeuw, in de hevige reactie tegen het Hollandsch regiem, was bedoeld om een Fransche staat te worden. De Revolutie is hoofdzakelijk een beweging geweest van de burgerij. De mannen die er niet in geslaagd waren het land door Frankrijk te laten annexeren, beheerschten nu de toestand en trachtten vastbe-

1) *frankisch par 1840*

raden van het Fransch de eenige taal van de Belgische eenheid⁵ staat te maken. Het Vlaamsche volk, zonder eenige politieke macht, op nieuw beroofd van de steun van zijn Noordelijke verwanten en slecht onderwezen als een gevolg van de positie van zijn taal, was niet bij machte om zich goed te verweren. Het taalregiem van de vereeniging, al had het het Vlaamsch bewustzijn niet in hooge mate kunnen opwekken, had evenwel toch eenig goed verricht. Vijftien jaar lang waren rechtsgeleerden en ambtenaars verplicht geweest zich van de volkstaal te bedienen. Toen enkele maanden voor de opstand de regeering, hoofdzakelijk onder de invloed van de beroering te Brussel, het gebruik van de talen facultatief maakte, bleef de balie van steden als Antwerpen en Mechelen Vlaamsch gebruiken. Na de opstand evenwel werd het Vlaamsch zoo volledig als de omstandigheden het toelieten verbannen. Maar alles ingezien, was er toch iets veranderd. De volslagen berusting, die zoo'n veeg teeken was in de staat van zaken van de 18e eeuw en de Fransche tijd, bestond niet meer. Enkele idealisten trokken zich de zaak van de volkstaal aan en de Vlaamsche Beweging werd geboren kort na de scheiding, die zij had kunnen voorkomen zoo zij vroeger bestaan had.

Verscheiden jaren lang echter bleef de beweging zwak. Zij was literair en romantisch in haar aanvang en het kon moeilijk anders, daar het volk, welks zaak zij bepleitte, in de aktieve politiek nog maar een gering aandeel had. Toen dat in België veranderde gelijk het in geheel West-Europa deed, toen de massa geëmancipeerd werd, verkreeg de Vlaamsche beweging onvermijdelijk een ander karakter. Zij zocht haar rechtvaardiging niet langer hoofdzakelijk in de idealisatie van de Vlaamsche cultuur die zij van de ondergang trachtte te redden, maar in de nooden van het Vlaamsche volk, welks stoffelijke belangen te lijden hebben, zoolang zijn taal niet tot haar volle recht gekomen is in administratie, gerecht, en vooral onderwijs. Zoo is de Vlaamsche Beweging een groote sociale en democratische beweging geworden. En zij heeft de eene overwinning na de andere behaald, alhoewel het Fransch nog stevig vastzit in de officieele bureaux, in het leger, in de hoogeschoolen. De groote eisch van de Vla-

mingen, die op dit oogenblik besproken wordt in het Belgische parlement, is de zoogenaamde vervlaamsching van de universiteit te Gent. Als dit doorgaat, zal dit de belangrijkste stap beteekenen op de weg van de bevrijding van de Vlaamsche beschaving. Reeds heeft de groei van het Vlaamsch bewustzijn geleid tot een versterken van intellectuele betrekkingen met Holland, in een mate als in de tijd van de vereeniging onmogelijk was. Vlaamsche romanschrijvers en Vlaamsche dichters... vóór 1830 bestonden zij niet, waren zij zelfs niet denkbaar, — tegenwoordig kan de Vlaamsche letterkunde zich naast de Hollandsche handhaven. Zij wordt veel gelezen en bewonderd in Holland. Vlaamsche wetenschap knoopt eveneens betrekkingen aan met de Noordelijke broeders. Dit alles leidt tot een grootere onafhankelijkheid tegenover Frankrijk. Als men op de houding van de leiders van 1830 let, is het duidelijk dat de Belgische nationaliteit op den duur door de Fransche moest verzwolgen worden, tenzij de Vlamingen opstonden met de wil om hun eigen karakter te bewaren. De Vlaamsche Beweging, ondanks de buitensporigheden van jeugdige extremisten tijdens de Duitsche bezetting, waarvan ge ongetwijfeld gehoord hebt, de Vlaamsche Beweging is een gevaar voor België. Zij is integendeel een essentieele voorwaarde voor zijn bestaan. Alleen wanneer zij tot haar doel zal geraakt zijn en de waardigheid van Vlaamsche taal en beschaving zal gewaarborgd zijn, zal België zich kunnen handhaven tusschen Holland en Frankrijk en de prachtige taak vervullen, waarin Professor PIRENNE placht te gelooven, een bemiddelaar te zijn tusschen Latijnsche en Germaansche beschaving.

Zoo komen we tot het merkwaardig besluit dat de Hollanders en de Belgen sedert de scheiding van 1830 steeds dichter tot elkaar genaderd zijn, en men voelt zich geneigd te zeggen, dat zoo zij slechts twintig of dertig jaar uitgesteld had kunnen worden, de scheiding nooit zou voorgevallen zijn. Maar ik herhaal dat niemand onbezonnen genoeg is om daarom plannen te maken voor een hereeniging. Het is duidelijk dat na alweer een eeuw van zelfstandig bestaan de traditie van politiek dualisme te sterk geworden is dan dat de Nederlanden nog ooit opnieuw zouden

vereenigd worden. Bovendien is politieke vereeniging niet noodig voor het bestaan van sterke banden van vriendschap en intellectueele gemeenschap. Lord REAY, in zijn kleine toespraak na mijn eerste lezing, doelde op de ongelukkige twist die de betrekkingen tusschen Holland en België in het afgelopen jaar eenigszins vertroebeld heeft, en hij zei dat we die niet te tragisch moesten opnemen, daar het een twist was tusschen verwanten, die ongetwijfeld gevolgd zou worden door een oprechte verzoening. Ik geloof dat Lord REAY gelijk had. En een van de meest aanmoedigende verschijnselen was de houding van de Vlaamsche pers en van de leiders van de Vlaamsche opinie op een tijdstip waarop iedereen, binnen en buiten België, zeer prikkelbaar was en de meest roekeloze lasterkampanje tegen Holland werd gevoerd. De Vlamingen lieten zich niet van hun stuk brengen. Zij hielden het groote belang van goede betrekkingen met Holland gestadig op het oog, en het is zeker voor een zeer groot deel aan hen te danken dat een Hollander op dit oogenblik vertrouwen kan hebben in de toekomst van de Belgisch-Hollandsche vriendschap.

DE OPVATTINGEN DER
NEDERLANDSCHE GESCHIEDSCHRIJVERS OVER DE
SCHEURING DER NEDERLANDEN OP HET EINDE DER
ZESTIENDE EEUW. ¹⁾

Zooals u weet uit het programma, zal ik spreken over de houding der Nederlandsche geschiedschrijvers tegenover een gewichtig vraagstuk in onze gemeenschappelijke geschiedenis, nl. de scheuring van de Nederlanden op het einde der zestiende eeuw. Laat me eerst even een beperking maken. Mijn overzicht zal zich vrijwel alleen met boven-Moerdijsche schrijvers bezig houden en het streeft bovendien volstrekt niet naar volledigheid.

Maar nu moet ik u uitleggen, met wat bedoeling ik u dat overzicht ga voorleggen. Aan een catalogus van schrijvers en meeningen zouden wij natuurlijk weinig hebben. Maar de afwijkingen door de eeuwen heen in de beschouwing van die allerbelangrijkste gebeurtenis zijn zoo maar niet toevallig. Er zit een vaste lijn in. Men kan ze groepeeren, er ontwikkeling in zien. Bestudeering ervan leert ons opnieuw, dat geschiedbeschouwing zelf een geschiedenis doormaakt, dat zij wisselt niet maar naargelang van persoonlijke inzichten of luimen, maar onder inwerking van de tijdsomstandigheden.

Wij kunnen het verleden niet anders zien dan van ons eigen standpunt. Ons standpunt nu wordt door onze tijdsomstandigheden in de eerste plaats bepaald. Maar zien van een standpunt wil zeggen onvolledig zien. De historicus doet wijs die zich van de onvolledigheid, de vergankelijkheid van zijn inzicht bewust blijft. Inderdaad, naarmate ons standpunt wisselt, zien wij

¹⁾ Voordracht gehouden voor het Vlaamsch Philologencongres, Mechelen, 6 Augustus 1921.

andere dingen, of zien wij de dingen anders. Dat is vooral waar, voor de groote kwesties van onvermijdelijkheid of toevalligheid, waarover de geschiedschrijver zoo graag orakelt, maar die in zijn geest gewoonlijk toch geheel door de uitkomst worden beslist. En dat hij zich (en zijn publiek) daarover niet altijd rekenschap geeft, is te gevaarlijker, omdat het in zooveel gevallen mogelijk is voorbarig te zijn in het aannemen van een uitkomst.

Het leek mij wel de moeite waard eens met u na te gaan een kwestie die zoo nauw verband houdt met de groote problemen van de vorming en van het wezen van de Nederlandsche en de Belgische nationaliteit als die van de scheuring der Boergondische Nederlanden. Als ik de verschillende uitspraken over die gebeurtenis de revue wil laten passeeren, moet ik het ook wel van een standpunt doen. Daarom zal ik beginnen met u in 't kort te zeggen, wat mij zelf in de geschiedenis der scheuring treft, wat ik er belangrijk in vind, wat ik ervan denk. U zult niet van me verwachten, dat ik mijn oordeel uitvoerig ga toelichten. Daartoe ontbreekt de tijd. Ik zal dus maar boudweg beweren, dat ik die scheuring niet zie als in de oudere geschiedenis der Nederlanden noodwendig besloten; ik vind het geen natuurlijke ontwikkeling die uit de aard van de Noord- en de Zuid-Nederlanders vanzelf moest voortkomen. Ik zie het integendeel als de storing van een natuurlijk proces, een storing teweeggebracht door oorzaken van buiten, door de inwerking van vreemde elementen op het nationale leven dat zich volgens zijn eigen wetten aan het ontwikkelen was. Kortom een onnatuurlijke, een ongezonde, als ge wilt een toevallige gebeurtenis. Het was de wil van een vreemd vorst, PHILIPS II, van een vreemd staatslichaam, Spanje, dat de Boergondische eenheid heeft verbroken. Aan zichzelf overgelaten zou de Nederlandsche revolutie aan de Nederlandsche eenheid geen scha hebben hoeven te doen. Eerst ALVA, daarna PARMA hebben haar evenwel niet aan zichzelf overgelaten en ten slotte heeft niet de volksaard, niet de godsdienst, niet de taal, niet de historische ontwikkeling, maar de krijgskans uitgemaakt, dát er een grens dwars door de Nederlanden zou loopen en wáar die grens zou loopen.

Deze beschouwing nu vindt men bij de oudste geschiedschrijvers nergens met zooveel woorden uitgedrukt. Haar tegenovergestelde heb ik gevonden in DE GROOT's *Annales*, waar hij zegt: „Belgis vix commune quicquam extra odium Hispanorum”: de Nederlanders hadden nauwelijks iets gemeen behalve hun haat tegen de Spanjaarden. De implicatie van die paar woorden, die voorkomen in een passage over het tot stand komen van de Unie van Atrecht en de gevolgen daarvan, is volkomen duidelijk. DE GROOT wil zeggen: de Nederlanden vielen uiteen, omdat er niets was dat hen innerlijk te zamen bond, zij waren voorbestemd om uiteen te vallen. Zulk een uitspraak nu is in die tijd nog zeldzaam. Voor de meesten bestond het vraagstuk dat mij bezig houdt, eenvoudig nog niet. Dat kan men natuurlijk in de eerste plaats toeschrijven aan een gebrek aan historische zin. De diepere oorzaken, dat is niet waar de 16e en 17e eeuwsche historicus het sterkst is; en hij zal zich ook in het algemeen weinig wagen aan de beoordeeling van de feiten die hij meedeelt. Vandaar dan ook dat juist een ongewone geest als DE GROOT, oneindig veel meer beschouwend aangelegd dan de VAN METERENS of de BORS, zelfs dan HOOFT, zich wel, hoe kort dan ook, over het vraagstuk uitlaat.

Maar afgescheiden daarvan hebben toch het spreken van DE GROOT en het zwijgen van de anderen dezelfde ondergrond. De tijdgenooten waren tezeer vervuld van de positieve verrichtingen van hun geslacht om zich veel bezig te houden met de mislukking. Inderdaad, hoe kon men zelf aan mislukking denken temidden van niets dan succes, van de voorspoed, de welvaart, de roem van de jonge Republiek! Het kleinere Nederlandsche nationaliteitsgevoel dat met de strijd tegen Spanje was opgeschoten, was oneindig veel sterker dan het grootere Nederlandsche ooit geweest was, dat in zijn eerste opkomst verrast was en neergeslagen. De Hollander en de Vlaming waren op weg geweest om tot één natie samen te groeien, maar zij hadden elk hun identiteit nog te volledig bewaard dan dat de Hollander in zijn eigen verbazende voorspoed zou treuren om het verlies van de genootschap; de verhouding van de Hollander

tot de Fries of de Geldersman was niet anders; alleen wilde het toeval van de oorlog, of de geografie van het land die in de groote rivieren een natuurlijke grens bood, dat zij niet ruw vaneengescheurd werden, zoodat de verhouding tijd had om anders te worden. In ieder geval, nog eens, de 17e eeuwse Hollander, als hij overdacht hoe de onafhankelijke republiek uit de opstand was voortgekomen en als hij de weergalooze bloei om zich heen waarnam, kon bezwaarlijk het tragische van de verongelukte Nederlandsche eenheid gevoelen. Daar kwam bij, dat de scheuring zelfs als met één slag een gapende tegenstelling tusschen de Nederlanders van Noord en Zuid had geopend. Er was niet alleen een intens Noord-Nederlandsch volksbesef; dat besef was zeer bepaald vijandig aan het Zuiden. Een enkele Zuid-Nederlandsche vluchteling in het Noorden mocht nog droomen van hereeniging, — zooals USSELINX bijv., — of VONDEL, Katholiek en Brabander van afkomst, mocht in zijn *Leeuwendalers* de verzoening van Noord en Zuid in 1648 idealiseeren, — over 't geheel voelde de publieke opinie van het Noorden weinig anders dan afkeer of minachting voor het Zuiden. Hoe moeilijk was het onder zulke omstandigheden niet zich te verplaatsen in de tijd vóór de beslissing, toen Hollandsch nog niet Calvinist, en Vlaamsch nog niet Katholiek wou zeggen, toen Vlaanderen en Brabant het hart waren van de Nederlanden en de zaak van nationale vrijheid onverbrekkelijk aan hen verbonden leek. De 17e eeuwse Hollander voelde inderdaad geenerlei gemeenschap met de Zuid-Nederlander en als DE GROOT schrijft, dat de scheuring onvermijdelijk was omdat er geenerlei gemeenschap bestond, dan doet hij niet anders dan waar ieder historicus de natuurlijke neiging toe in zich heeft: hij beziet het verleden met de gevoelens van zijn eigen tijd. En zoo komt hij ertoe oorzaak en gevolg te verwarren, een fout waarin zooals we straks zullen zien, vermaarde latere geschiedschrijvers hem hebben nagevolgd.

De lateren hebben aan het onvermijdelijkheidsmotief van DE GROOT nog iets toegevoegd. De logische ontwikkeling van de positie die ik zooveen heb aangegeven was dat men voldoening

ging uitspreken over het feit der scheuring. Hoor maar hoe SIMON STIJL spreekt in zijn *Opkomst en Bloei der Vereenigde Nederlanden*, een boek verschenen omstreeks 1770. Na het vertrek van ANJOU, zoo schrijft hij, (blz. 166) „begaven onze Nederlanders, onder-tusschen tijd gewonnen hebbende om het groote werk hunner vereeniging te bereiden, zich tot de voltooiing van hetzelfde.”

Ik merk hier even op, dat STIJL dus in de Unie van Utrecht niet de voorbereiding van de scheuring, maar de voltooiing van de eenheid der Nederlanden ziet. Een zeer algemeen verbreide beschouwing natuurlijk. Straks meer daarover. STIJL gaat voort:

„Zij . . .” („onze Nederlanders” dus) „lieten de Gentenaars en de Walen aan hunne onderlinge verdeeldheid over, en leiden te Utrecht de grondslagen van het gelukkigste Gemeenebest, dat immer buiten de wijsgeerige bespiegelingen van PLATO of MORUS bestaan heeft.” De nonchalance waarmee hier de Gentenaars en de Walen aan hun lot worden overgelaten, is kostelijk. Maar STIJL laat zich nog veel duidelijker uit:

„Dikwijls heb ik mij verbeeld, dat eene der voornaamste oorzaken, waaraan ons gemeenebest zijne duurzaamheid verschuldigd is, in deszelfs juiste grootheid moest gezocht worden, dewijl het niet kleiner had moeten zijn, om bij zijne naburen niet verachtelijk te schijnen; en niet grooter, om door zijne eigene vermogens niet overheerd te worden.” (blz. 241—243).

Wat hij daarmee bedoelt, blijkt verderop als hij zegt:

„Sommigen achten het voor een groot ongeluk, dat al de overige Nederlanden zich met de onzen niet vereenigd hebben tot eene Republiek van zeventien Provinciën; (hetwelk misschien zou gebeurd zijn, indien men zich beter aan de Gentsche bevrediging hadde gehouden). Een rijke verbeelding kan de magt en het aanzien van zulk eene Republiek, den schrik van hare wapenen, en haar ontzag bij de hoogste tronen van Europa, heerlijk schilderen. Maar dat geene verbeelding ons oordeel verblinde! Al hetgeen wij boven aangeroerd hebben ten opzichte van Brabant, Vlaanderen en Holland, in hunne onderlinge betrekkingen, leert ons, dat deze drie gewesten bij het aangaan van de Unie, of kort na dien tijd, niet meer geschikt waren,

om op eenen gelijken voet leden van denzelfden Staat te zijn; vermits de eerste twee, hunner oude grootheid gedachtig, onvermoeid zouden gewerkt hebben, om die te herwinnen, ten koste van de laatsten."

Het had dus niet beter kunnen zijn dan het was.

Hier hebben we ten voeten uit dat „curious sort of optimistic fatalism, to which", zooals SEELY opmerkt, „historians are liable", en dat hen in Engeland bijv. er toe bracht te betoogen „that the loss of our American colonies was not only inevitable, but was even a fortunate thing for us." Bij niemand anders dan bij een 18e eeuwse zal men het ooit zoo naief zelfgenoegzaam aantreffen, en het is vermakelijk en leerzaam te bedenken dat al die zelfgenoegzaamheid berustte op het geloof in de *duurzaamheid* van de Republiek, die toen STIJL schreef nog maar een 25 jaren vóór zich had....

Maar al waren de mannen van de volgende eeuw ook iets minder naief, wij zullen zien, dat ze niet alleen de fout van DE GROOT, maar ook die van STIJL, met animo navolgden.

Alleen, eerst komt er een interruptie. Er komt namelijk de hereeniging. Als *die* duurzaam geweest was, dan... dan zou de 19e eeuw de geschiedenis van de 16e heel anders geschreven hebben! Inderdaad heeft ze maar net lang genoeg geduurd om aan een Noord-Nederlandsch historicus de gelegenheid te geven heel onze gemeenschappelijke geschiedenis eens uit een nieuw standpunt te bekijken. In 1826 is een K.B. uitgevaardigd, waarbij de Nederlandsche historici werden uitgenoodigd plannen in te dienen tot het samenstellen van „een algemeene Nederlandsche geschiedenis", „een geschiedenis tot alle de gewesten van dit Rijk betrekking hebbende." Daarop is in 1830 — nog net bijtijds! — GROEN VAN PRINSTERER gekomen met zijn *Proeve over de samenstelling van eene Nederlandsche geschiedenis*, een merkwaardig geschriftje, waarin hij in 't algemeen betoogt, dat er een „historische eenheid" bestaat („gelegen" namelijk „in oorsprong, ontwikkeling en voortgang van het nationaal bestaan"), en ook in het bijzonder dat de scheuring in de 16e eeuw veroorzaakt is door uitwendige, niet door innerlijke

oorzaken. GROEN wijst erop, dat het succes van de opstand in het Noorden en zijn ondergang in het Zuiden voornamelijk door geographische oorzaken zijn bepaald; hij legt er nadruk op, dat de scherpe scheiding van Protestant en Katholiek *après coup* is gekomen en niet zelf de scheuring heeft kunnen veroorzaken. Kortom, hij beredeneert opzettelijk en met helderheid en kracht, dat de scheuring geenszins „onvermijdelijk” is geweest, maar te wijten aan een samenloop van omstandigheden, die met de innerlijke leefkracht van een grooter Nederlandsche nationaliteit niets te maken hadden. Het is niet weinig merkwaardig, dat dit inzicht juist in die dagen toen de grootere Nederlandsche nationaliteit een nieuwe kans had, verdedigd is. En als die nieuwe kans verspeeld is, nog merkwaardiger, duikt het weer onder en is er een terugval tot de vorige beschouwingen. GROEN was een van de weinige Noord-Nederlanders geweest, wier verbeelding door het schouwspel van de hereeniging ontvonkt was. 1830 doofde ook bij hem de vlam. In zijn *Handboek* is van groot-Nederlandsche beschouwingen niets te bespeuren.

Over 't geheel was 1830 voor de Noord-Nederlanders natuurlijk als een bevestiging van het werk van de jaren 80 der 16e eeuw, een nieuwe bekrachtiging van het Hollandsch nationaliteitsbesef, weer, en uitsluitender nog dan vroeger, juist tegen het Zuiden toegespitst en tot bewustzijn gebracht. Ik zinspeelde er al op, dat GROEN's beschouwingen van juist vóór de catastrofe de geschiedschrijving zeker zouden hebben beheerscht, als die katastrofe niet gevolgd was. Zij riep er juist een reactie tegen wakker. De tijdgenooten vonden 1830 zelf zoo onvermijdelijk (achteraf beschouwd) en gelukkig, dat de vorige scheuring het allebei nog meer ging lijken.

Hollandsch patriotisme, aangewakkerd door de gebeurtenissen, bevredigde hen ten volle. Niemand dacht er meer aan in het verleden te zoeken naar de mogelijkheden, ten deele verloren, ten deele misschien nog niet, van die groot-Nederlandsche eenheid die men zooeven juist niet alleen met onverschilligheid, maar met een gevoel van verlichting, van geestdrift zelfs, op-

nieuw had zien mislukken. Het geslacht van na '30 meende dat het voorgoed met de Belgen afgedaan had. Zoo eenzelvig, zoo exclusief was het Hollandsche volksbesef, dat het liever niet hooren wilde van Nederlandsche verwantschap, belangen, mogelijkheden, in België. De Vlaamsche beweging vond in het Noorden weinig sympathie. POTGIETER schrijft over 1830 zonder besef van verlies van Nederlandsche volkskracht aan Fransche invloeden. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK waarschuwt zijn vrienden in Holland, dat ze toch vooral van de Vlaamsche beweging niets moeten verwachten. BUSKEN HUET, die toch kort na 1870, onder de invloed van de Deutsche en de Italiaansche eenwording, een tamelijk hol aandoende bevlieging had voor hereeniging, schrijft in 1878 in *Het land van Rubens* cruweg, dat „de Belgen nooit iets kunnen beteekenen tenzij door hunne ontwikkeling te regelen naar die van het land welks taal zij aannamen.” Men kan de Vlamingen niet krasser van zich en naar Frankrijk wijzen. En dat was vrijwel de algemeene houding van de Nederlandsche intellectueelen, die zich in hun boven-Moerdijksche nationaliteit af voelden en niets liever wilden dan gelooven, dat de Belgen een even „affe” nationaliteit vormden als zij. De Noord-Nederlander vond dus nog steeds, en zelfs met meer vuur dan ooit, in de dagen van verval die hij beleefde en waarin historische romantiek hem troosten kon, hij vond in de opstand tegen Spanje de ware oorsprong van zijn nationaal bestaan en bewustzijn, hij grondde zijn nationaliteit op het protestantisme. Dat alles vindt men in de historische beschouwing van opstand en scheuring weerspiegeld.

Neem bijv. de manier waarop steeds de Unie van Utrecht wordt voorgesteld. Ik zal u een plaats voorlezen uit VAN VLOTEN's boek *Nederland's volksopstand tegen Spanje* (1872), maar er zijn er vele in die geest.

„De afbreuk” zegt VAN VLOTEN, „door dit Zuiderverbond (Unie van Atrecht) aan de Nederlandsche zaak gedaan, was door 't kloek beleid van den Prins en zijn volijverigen broeder JAN, reeds in den aanvang van 't jaar, door een Noorderverbond vergoed geworden, dat, als Unie van Utrecht,” enz.

Gij ziet dat het woord *vergoed* door geen enkele uitdrukking van spijt wordt gequalificeerd, en gij ziet tevens, hoe deze geesteshouding de historici blind maakte voor de eigenlijke bedoelingen van ORANJE, die immers vóór alles de nationale eenheid tegenover Spanje bewaard wilde hebben. VAN VLOTEN schrijft doodkalm, alsof de glorieuse Unie van Utrecht een daad van de vereerde ORANJE was. Hij ziet in de Unie eenvoudig de grondslag van de Noord-Nederlandsche onafhankelijkheid; haar aspect als begin van de scheuring ontgaat hem geheel. En zoo is BLOK'S onthulling over de zeer besliste oppositie van ORANJE tegen de Unie onlangs min of meer als een verrassing gekomen ¹⁾.

Dit betreft de kwestie van een geluk of een ongeluk. Wat de oorzaken aangaat, de onvermijdelijkheid heeft vermaarde voorstanders gevonden in de laatste eeuw. De moderne historicus heeft een blijkbare behoefte gevoeld om de geschiedenis vrij te pleiten van de verdenking als zou ze zich bij de vorming van staten en volken door iets zoo onwetenschappelijks als het toeval hebben laten leiden. Ik noem u drie namen, FRUIN, COLENBRANDER en KALFF.

FRUIN schrijft in zijn *Tien Jaren*:

„Het mislukken der vereeniging was niet aan toevallige, maar aan noodzakelijke oorzaken te wijten. Geen voorbijgaand misverstand had de scheuring teweeggebracht, maar een diepgaand verschil tusschen de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden, in afkomst, in volksaard, in geschiedenis, in godsdienst, in regeeringsvorm, in maatschappelijken toestand.”

Dit is een ontstellende uitspraak van een man als FRUIN, zoo koel, zoo helder van hoofd. Hij brengt ze te pas als hij over vredesmogelijkheden in 1598 spreekt, maar hij vraagt zich onduidelzinnig af, wat de scheuring teweeggebracht had. En antwoordt dan met de opsomming van verschillen, die alle zeker in zijn dagen bestonden (ofschoon „afkomst? . . .”) en waarvan hij zich met heel zijn generatie zooals ik zei scherp bewust was;

¹⁾ *Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap*, XLII.

zoo scherp dat hij, de historicus, ze klakkeloos aanneemt als oorzaken van de scheuring, door welke ze meerendeels pas zijn geschapen! „Verskil in geschiedenis.” Was de middeleeuwsche geschiedenis van Brabant en Vlaanderen zoo verschillend van die van Holland of Gelderland? Door de scheuring treedt een diepgaand verschil in. Maar daarvoor? „In regeeringsvorm?” Er waren verschillen van gewest tot gewest, tusschen Friesland en Utrecht, tusschen Overijssel en Holland, tusschen Henegouwen en Brabant. Maar toch geen essentieel verschil tusschen de Zuidelijke en Noordelijke gewesten? Hetzelfde geldt voor „maatschappelijke toestanden.” Ziet dit op de positie van de adel? Die was zeker in het Zuiden machtiger dan in Holland en Zeeland. Maar hij was in Gelderland en Overijssel ook veel machtiger dan in die twee gewesten. Als de adel de zaak van de opstand geschaad heeft in het Zuiden, men kan hetzelfde met niet minder grond opmerken van het Oosten. Ten slotte „godsdienst.” Dit is de gewone voorstelling. Ik haalde al aan hoe GROEN dertig jaar tevoren ertegen opkwam. Ze is echter tot de huidige dag populair gebleven zoowel in Holland als in België. Holland is eeuwen lang op het oog zoo Calvinist geweest, België zoo typisch Katholiek, dat men bijna vanzelf tot de conclusie komt, dat het éene volk uit zijn aard voorbeschikt was om Calvinist, het andere om Katholiek te zijn. Maar wist FRUIN dan, is men geneigd te vragen, wist hij dan niet, dat het Calvinisme in de Zuidelijke Nederlanden zijn eerste en zijn felste aanhangers heeft gehad? dat het, zoolang de toestand zich bleef ontwikkelen zonder al te ingrijpende inmenging van buiten, volstrekt niet sterker was in het Noorden dan in het Zuiden? Wist hij niet, dat het Calvinisme zelfs in Holland lange jaren het geloof van een minderheid bleef? dat die minderheid propaganda kon maken en het volk haar stempel opdrukken, omdat ze in de stadsbesturen genesteld zich kon handhaven in een land zoo bij uitnemendheid geschikt voor de guerilla-oorlog? Wist hij niet, dat de Oostelijke provinciën uiterst lauw waren in het aannemen van het nieuwe geloof en ten slotte met vrij onzachte middelen zijn gedwongen? Hoe kan men zeggen, dat de Vlamingen van nature Katholiek

waren, als men ziet, dat de Vlaamsche ballingen in het Noorden onder de vurigste Calvinisten waren; en hoe, dat de Hollanders van nature Calvinist zijn, als men nagaat, hoeveel moeite het Calvinisme gehad heeft zich bij hen in te dringen, dat het hun cultuur nooit beheerscht heeft, dat een sterke minderheid altijd trouw is gebleven aan de oude kerk en dat tegenwoordig het Calvinisme nog maar een minderheid van de bevolking omvat?

Nu zal men tegenwerpen, dat FRUIN al die dingen ook niet zegt. Ze liggen evenwel opgesloten in de zin die ik aanhaalde. En wij kennen die beschouwing immers in de zin die ik aanhaalde. Ze is, durf ik zeggen, de populaire, en als we ze al bij FRUIN niet ten voeten uit vinden, dan toch bij COLENBRANDER.

Ik heb het oog op COLENBRANDER's boekje *De Belgische omwenteling*. Dat boekje geeft veel meer dan de titel belooft. Het is in werkelijkheid een studie in Hollandsch en Belgisch nationalisme. De Hollanders, ik wees er al op, waren van 1830 af ten volle bereid de Belgen als een ongedeelde en een vreemde natie te accepteren. Toen PIRENNE dus kwam met zijn *Histoire de Belgique* en het Belgisch nationalisme een historische ondergrond gaf, vond hij ook in Holland een gunstig onthaal. Dr. COLENBRANDER aanvaardde zijn stelling van heeler harte en men kan gerust zeggen, dat *De Belgische omwenteling* geschreven is onder de invloed van PIRENNE, wiens eerste deel kort tevoren tevoren verschenen was. COLENBRANDER wil laten zien, dat evenals Vlamingen en Walen door de eeuwen heen tot elkander hebben gestreefd, zoo de Hollanders naar hun eigen centrum van de Vlamingen af gegroeid zijn. Men heeft hier dus een tegenvoeter van GROEN's boekje. Al de klein-Nederlandsche oordeelvellingen, die Nederlandsche historici half of heel onbewust onder de invloed van hun tijdsomstandigheden en van hun Hollandsch nationalisme gewoon waren neer te schrijven, vindt men hier gesystematiseerd terug. De opzettelijkheid van de voorstelling blijkt op allerlei plaatsen. Ik heb al eens ergens opgemerkt, dat de schrijver zijn stelling onder meer zoekt te bewijzen met een betoog, dat men reeds in de middeleeuwen bij de Hollandsche schilderschool een eigen, van dat der Vlaamsche

duidelijk onderscheiden, karakter kan waarnemen. Is dat het particularisme niet op de spits drijven? Niemand zal ontkennen, dat de Vlaming vanouds verschild heeft van de Hollander, evenals bv. de Hollander van de Fries. Maar waar het op aankomt, is of het hun uit hun aard onmogelijk moest zijn samen in één staatsverband te leven, en kunnen daar zich geen verschillen verdragen? Hoe verschillend is de Zuid-Franschman niet van de Noord-Franschman, de Engelschman van de Schot! Hoeveel schilderscholen, constant in hun verschillende karakters, telt men niet in Italië! Neen, als men ons de Nederlandsche middel-eeuwen en de staat van KAREL V kon vertoonen zonder dat we wisten hoe het ermee afgelopen was, dan zou zeker niemand die afloop voorzien. Wanneer Dr. COLENBRANDER dan ook aan de scheuring toekomt, die zich dus eigenlijk uit al het voorafgaande als vanzelf moest opdringen, dan vindt hij als oorzaak niets dan het godsdienstverschil, dat hij dus ook vóór in plaats van na de scheuring stelt, en dat hij dan op de wijze die ik al aangaf, verbindt aan het verschil in volksaard van de Noorden de Zuid-Nederlanders. COLENBRANDER weet natuurlijk heel wel dat het Calvinisme een tijdlang diep in het Zuiden heeft ingeslagen. Ziehier hoë hij daarover spreekt: „Het is weer een geschiedenis van Vlaamsche ontvlambaarheid en actie, van Hollandsche stugheid en rust. Het ondiepe water wordt het felst bewogen, maar de hooge golven die er gaan breken ook het eerst.” Het is aardig gezegd, maar er treft mij een hinderlijke Hollandsche zelfingenomenheid in.

De Hollanders, geloof ik, zijn niet minder zelfingenomen dan andere volken. Deze beschouwing van COLENBRANDER kon rekenen op een gunstig gehoor. Ik vind haar terug in het derde deel van KALFF'S *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, een paar jaar na het boekje van COLENBRANDER verschenen, waar hij zegt:

„Het Zuiden, lichter opvlammend, was den strijd begonnen, het Noorden, trager te bewegen, houdt hem vol.” Hielden Holland en Zeeland niet vol, (is men geneigd te vragen), omdat hun ongemeen gunstige ligging hun dat mogelijk maakte?

Waren de Zuidelijke vluchtelingen in het Noorden niet onder de stevigste volhouders? Hielden Gelderland, Overijsel en Groningen ook vol, of moesten zij door de Hollanders, die nu eenmaal handel en geld hadden, weer worden bevrijd? Hier is een denkbeeldige tegenstelling in volksaard geschapen — zeer vleiend voor het Hollandsche publiek —, terwijl allerlei feiten, die zeer ter zake dienen, verwaarloosd worden.

Gij ziet hoeveel gevoelens die met de historische waarheid niets te maken hebben, zich in de interpretatie der feiten kunnen mengen. Ik wil nu tot besluit terugkeeren tot het voornaamste van die gevoelens, namelijk de overtuiging der 19e-eeuwsche historici, dat de scheuring een geluk geweest was. FRUIN geeft ons hier de volle maat. „Het was” schrijft hij, „een geluk voor den opstand, dat hij zich slechts een korte poos over geheel Nederland kon uitbreiden, doch op den duur binnen enge grenzen beperkt bleef. Wat hij dus aan uitgebreidheid verloor, won hij in verdubbelde kracht; de ondernemendste mannen van al de gewesten stroomden naar dit eene toevluchtsoord te zamen.” Wat mij in deze passage treft, is de ergerlijke zelfzucht van de Hollander, die zich kalm gelukwenscht met het gewin dat hem de ellende van het Zuiden oplevert, en blijkbaar niet voelt, dat dat land toch recht had op zijn eigen toekomst. Maar laten wij billijk zijn. De houding van FRUIN en zijn tijdgenooten berust toch ook vooral op het geloof, 't welk hun allen gemeen was, dat ten slotte niet alleen Holland maar ook België zoo goed terecht was gekomen. Als hij later in de *Tien Jaren* spreekt van vredesonderhandelingen, van kansen op een bevrijding van België uit de Spaansche heerschappij, dan merkt hij op:

„Is het niet, als zagen wij hen reeds uitzien naar den toestand dien wij beleven, nu Nederland en België twee onafhankelijke maar bevriende rijken zijn, zelfstandig en in menig opzicht onderscheiden, maar door gemeenschappelijk belang tegenover hun machtige naburen vereenigd?” Dat heeft vermoedelijk heel overtuigend geklonken in 1859, toen FRUIN, en misschien zelfs nog in 1905, toen COLENBRANDER schreef, maar in 1921 klinkt het ... een beetje naïef.

En hiermee raak ik de kern van mijn betoog. Er is iets veranderd, sinds COLENBRANDER, en tenminste sinds FRUIN schreef. Het is niet dat iemand in Holland zou gelooven dat de scheiding van 1830 ~~nu~~^{reeds} onherroepelijk was. Van irredentisme is geen sprake. Maar wel zien de meeste Hollanders België op dit oogenblik anders dan vroeger. Zij zien dat de Vlamingen zich veel meer dan ooit tevoren in de laatste eeuwen bewust zijn van een eigen aard. Zij zien dat dat bewustzijn zich doet gelden in de verhouding van België tot zijn bureu. De oorlog — en de vrede — heeft iedereen meer oog voor dergelijke feiten gegeven. Men voelt nu in Holland beter dan vroeger van hoeveel belang het zijn kan dat sterke banden van gelijke taal en gelijke cultuur ons aan u verbinden. Voor het eerst let men niet meer zoozeer op wat ons scheidt, als op wat ons te zamen brengt. Het wordt hoog tijd dat de vraagstukken van onze gemeenschappelijke geschiedenis ook weer eens door Hollanders van uit dat standpunt worden beschouwd.

DE KLEIN-NEDERLANDSCHE TRADITIE IN ONZE HISTORIOGRAFIE ¹⁾.

De denkbeelden die ik hier zal ontwikkelen heb ik al meer dan eens elders en in andere vorm en ander verband te berde gebracht. Ik wil trachten ze nu nog wat te preciseeren, ze tot mijn eigen voldoening tenminste zoo zuiver mogelijk te stellen, en ik wil dat doen in het bijzonder naar aanleiding van een voordracht, waarin prof. COLENBRANDER mij de eer heeft aangedaan mijn opvattingen ten deze voor de Kon. Academie te kritiseeren. Er is mij uit die voordracht gebleken, dat een nieuwe uiteenzetting van mijn denkbeelden geen overdaad is, want dat ik er totnogtoe niet in geslaagd ben mij in allen deele duidelijk te maken. Ik trek te velde tegen een zekere historische opvatting van de betrekkingen tusschen de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden, die door de voornaamste van onze historici totnogtoe gehuldigd is. Maar ik denk er niet aan om hun de eisch te stellen dat zij België, of zelfs de Vlaamsche gewesten alleen, aangenomen (wat natuurlijk ook al niet aangaat) dat men historisch een scherpe lijn tusschen België en Vlaanderen zou kunnen trekken, — dat zij België, of zelfs maar Vlaanderen binnen de vaderlandsche geschiedenis zouden moeten betrekken. In hoofdzaak gaat dus prof. COLENBRANDER's lezing, die hij *Over de grenzen der vaderlandsche geschiedenis* genoemd heeft, langs mij heen. Ik beaam ten volle, dat de feitelijke scheuring in de zestiende eeuw een zoodanige uiteenwijking van Noord- en Zuid-Nederland heeft ten gevolge gehad, een zoodanig verschil in staatkundige en cultureele lotgevallen, dat een vaderlandsche geschiedenis, die beide helften gelijkelijk tot hun recht zou willen

¹⁾ Voordracht gehouden voor de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden op 7 December 1923.

doen komen, na die gebeurtenis in tweeën zou vallen. Wel zou de vaderlandsche-geschiedenis-schrijver die mijn inzicht aanvaardt, anders tegenover het Zuiden staan. Hij zou het zich bewust blijven, waar men het gemeenlijk koelbloedig vergeet. Hij zou het besef hebben van een gemis, een onvolledigheid, en daardoor gedreven zou hij telkens aanraking vinden die door de klein-Nederlandsch-gezinde historicus niet wordt opgemerkt.

Wat ik dus zou willen— ik wil graag erkennen dat ik een te sterke uitdrukking gebruikte toen ik schreef¹⁾ van „de geschiedenis der Noordelijke en der Zuidelijke gewesten als een eenheid behandelen,” en het is die uitdrukking voornamelijk waarop prof. COLENBRANDER de titel van zijn voordracht baseerde — wat ik zou willen, is het besef vernieuwen waarmee de historicus de verhouding van Noord- en Zuid-Nederland beschouwt, en in het bijzonder hem waarschuwen tegen zekere vooropgezette meeningen en gevoelens, een zekere mentaliteit die ik in geen kleineerende zin, maar als een juiste wetenschappelijke kenschetsing klein-Nederlandsch zou willen noemen. Het historisch feit aan de verklaring waarvan die mentaliteit het gemakkelijkst getoetst kan worden, is de scheuring der Nederlanden zelf, de eerste scheuring bedoel ik, die van het einde der zestiende eeuw, en dat feit zal ik vanavond voornamelijk als illustratie gebruiken.

Om met vrucht te spreken is het noodig eerst goede definities te leveren. Wat versta ik onder een klein-Nederlandsche mentaliteit? Het zal misschien niet kwaad zijn te beginnen met te verklaren wat ik *niet* versta onder een groot-Nederlandsche mentaliteit. Ik vermoed dat ik het etiket groot-Nederlandsch niet zal kunnen afwijzen, hoezeer ik ook zal trachten in mijn eigen geschiedbeschouwing van vooroordeel vrij te blijven. Maar al wil ik me dan wel groot-Nederlander laten noemen, ik geloof daarom niet, dat Holland en Vlaanderen op dit oogenblik een natie vormen, en of zij in de toekomst ooit nog een natie zullen vormen, weet ik niet. Prof. COLENBRANDER verwijt mij dat ik

¹⁾ In de hier niet herdrukte voorrede tot de Nederlandsche vertaling van mijn Londensche lezingen *Holland and Belgium: Nederland en België*, De Sikkel, Antwerpen, 1921.

in de inleiding tot de Vlaamsche vertaling van een drietal lezingen die ik in 1920 voor een Engelsch gehoor heb gehouden, zeg dat het ontwaakt Vlaamsch besef de Belgische eenheid niet bedreigt, terwijl het toch duidelijk genoeg is, dat heel mijn houding tegenover de kwestie bepaald wordt door de waarneming dat er een nieuwe eenheidstreving tusschen Holland en Vlaanderen bestaat. Ik tel die streving zeker mee. Ik ben evenwel volstrekt niet overtuigd, dat de toekomst aan haar behoort. Het is mogelijk dat Vlaanderen zich binnen België vrij zal ontwikkelen. Waarom zouden wij het niet wenschen? Een irredentistische beweging lijkt mij kort en goed onmogelijk, en uit den booze daarbij. Uit een nieuwe Europeesche crisis zou een vereeniging misschien kunnen voortspruiten, maar wie zou er een nieuwe Europeesche crisis voor over hebben! Maar wij kunnen er die eenheidstreving buiten laten. Voldoende is voor mij, dat wie oogen heeft om te zien in deze dagen beleven kan, dat de Pirennistische opvatting van de Belgische geschiedenis, die van onze klein-Nederlandsche het complement is, door de feitelijke ontwikkeling in België wordt gelogenstraft. De Vlamingen zijn ontwaakt, d.w.z. zij beginnen in te zien dat zij van die theorie, die uit de geschiedenis een Belgische natie wil opdiepen, de dupe zouden zijn, dat een Belgische natie enkel bestaan kan op de onderwerping, de ondergeschiktheid van het Vlaamsche deel. België is geen natie, zeker zoo min als Dietsch Groot-Nederland, in weerwil van het staatsverband. Dat feit, dat in de laatste tijd zoo onmiskenbaar geworden is, schept de voorwaarde noodig opdat Vlaanderen worde wat het geweest is, n.l. een bloeiende loot van de Dietsche stam, en als dat proces zich werkelijk voltrekt, dan moet de houding van Noord-Nederland ten opzichte van Vlaanderen veranderen, of België in stand blijft of niet, want wat die houding nu bepaalt, is niet zoozeer de politieke gescheidenheid als wel de minachting die de Hollander gevoelt voor een verbasterde, verachterde beschaving. Een eigengerechtigde minachting die zich om de vraag naar de oorzaken van het cultureel verval van Vlaanderen niet bekommert; maar billijk of niet, een gevoel dat thans de verhouding beheerscht.

Als het echter wegvalt, dan zal de Noord-Nederlander stellig ook behoefte gevoelen om de vraag waarom wij niet tot één natie zijn samengegroeid nog eens te overwegen zonder er de klein-Nederlandsche vooroordeelen mee te vermengen, die tot nog toe de geschiedopvatting mee bepaald hebben.

Klein-Nederlandsch gevoel is dus (volgens mijn definitie) niet slechts het bewustzijn dat het Noord-Nederlandsche volk een natie vormt. Het is een gevoel van exclusivisme ten opzichte van de Zuidelijke Nederlanden. Het is de ontkenning van het feit, dat de potentialiteit bestaan heeft, en misschien nog bestaat, van een groot-Nederlandsche natie.

En zoo komen wij tot een nog heel wat moeilijker definitie. Wat is een natie? Ook prof. COLENBRANDER heeft het zich afgevraagd, en hij antwoordt met RENAN: het is — „avoir fait de grandes choses ensemble, vouloir en faire encore.” — „Aan dezen maatstaf gemeten,” zegt prof. COLENBRANDER, kan de Dietsche natie niet bestaan.” Maar is de maatstaf juist? Mij komt het antwoord op een zoo bij uitstek netelige vraag toch waarlijk al te simplistisch voor. En het is ook veel te zeer door bijzondere bedoelingen bepaald om universeele waarde te hebben. Ik kende de aanhaling vóór ik ze in prof. COLENBRANDER's lezing aantrof, maar ik wist niet in welk werk van RENAN ze voorkwam. Toch zocht ik zonder aarzeling onder zijn geschriften van na 1871. Waarom? Omdat het mij zonneklaar leek, dat RENAN aan Elzas-Lotharingen dacht. Inderdaad, *Qu'est-ce qu' une nation* was een voordracht die hij in 1882 aan de Sorbonne heeft gehouden ¹⁾, en de inhoud, al komt er het woord Elzas-Lotharingen niet in voor, bevestigde mijn vermoeden. „Wát ras, wát taal!” zegt de Franschman: „samen geschiedenis gemaakt te hebben, samen de Revolutie beleefd te hebben, dat schept tusschen Elzas-Lotharingen en Frankrijk een eenheid waar gij Duitschers part noch deel aan hebt.” Maar wie ziet niet,

¹⁾ Onder mijn gehoor in Leiden waren niet minder dan drie heeren, die mij vertellen konden, dat zij zelf RENAN die lezing hadden hooren houden in 1876 en in Leiden. In RENAN's *Oeuvres Complètes* staat zij vermeld als door mij in de tekst meegedeeld.

2. dat een formule als deze algemeen toegepast alle ontwikkeling, alle vervorming, alle ontwakking van nationaliteitsgevoel met de ijzeren band van de eenmaal gevestigde staatseenheid zou neerhouden? Italië heeft zich tot een natie gevormd in weerwil van haar. Oostenrijk-Hongarije is uiteengevallen in weerwil van haar. Wij zullen moeten beginnen met te erkennen dat nationaliteitsgevoel zoomin als iets anders in de menselijke geschiedenis een stationnaire grootheid is. Het is een verschijnsel aan gedurige verandering onderhevig onder de inwerking van krachten van zeer verschillende aard. Zoodra wij dat hebben ingezien, gaan wij ons afvragen, niet zoozeer wat een natie is, als wel wat een natie *maakt*.

Hoe ontstaan naties? Wat wekt in volksgroepen het verlangen op samen een staat te vormen? Toch zeker niet het bewustzijn van samen groote dingen gedaan te hebben of het verlangen om er nog meer te doen! Groote daden verrichten, dat is de kroon op een reeds ver gevorderde ontwikkeling. Het wijdt haar, het bevestigt haar. Maar de oorsprongen van het samenkomen liggen elders. RENAN zelf somt vijf factoren op, die gewoonlijk worden aangevoerd als wat een natie maakt. Ras, taal, godsdienst, geografische omstandigheden, economische belangen. Geen van die alle, merkt hij telkens op, levert de oplossing van het probleem. „L'homme n'est l'esclave ni de sa race, ni de sa langue.” En hij heeft zeker gelijk. Maar als hij zegt, „la langue invite à se réunir, elle n'y force pas,” dan heeft hij m.i. alles toegegeven. Geen van zijn vijf oorzaken is onder alle omstandigheden en alleen beslissend, zeer juist. Evenmin, zou ik zeggen, als zijn zesde, die hij op het laatst voor alle in de plaats schijnt te willen schuiven: de invloed van een gemeenschappelijke geschiedenis. Maar als men de oorsprongen van naties nagaat, als men opspoort om wat redenen nationaliteitsgevoel zich tegen een of ander staatsverband aankant, dan kan men toch geen van zessen missen, en meer dan dat, men kan een zekere rangorde van belangrijkheid onder hen vaststellen. Geen die voor alle eeuwen geldt! Godsdienst b.v. is van oneindig minder belang geworden als natievormende factor dan het eenmaal was.

Taalgemeenschap en geografisch verband zijn, naar het mij wil voorkomen, de twee factoren die gemeenlijk de doorslag gegeven hebben en nog geven. Ik wil dit nog anders stellen, en niet meer van een rangorde spreken, want er is ongelijkheid.

Een natie, d.w.z. een volksgemeenschap bezielde van de begeerte om een politieke eenheid te vormen, is een betrekkelijk modern begrip. Het wordt teweeggebracht door historische werking op de grondstof van een taalgroep, wanneer die tenminste geografisch niet gescheiden is. In het normale, ideale geval zullen de factoren van godsdienst, handelsbelangen, roemrijke geschiedenis (laat ons erkennen dat dit laatste doorgaans niet meer dan een romantische voorstelling is van het begrip staatseenheid, dat in de meeste gevallen aanvankelijk een dynastiek karakter heeft gedragen), — die factoren zullen tot de bewustwording en organisatie van de natie over heel het taalgebied leiden. Normale, ideale gevallen zijn in de veelvormige, grillige geschiedenis der menschheid zeldzaam. Deze drie laatste factoren, die men als de historische kan samenvatten, werken gewoonlijk wat lukraak. Zij schieten over het doel heen, of belemmeren het bereiken ervan. Zij werken mee of werken tegen. Oneindig veel combinaties zijn mogelijk, en nog steeds verglijden en verschuiven de grenzen van nationale bewustheid onder de invloed van hun rusteloze werking. Maar de „invitation” van taaleenheid, om met RENAN te spreken, „a standing invitation” om zoo te zeggen, een duurzame factor, waar al de andere op de geografische na door de loop der geschiedenis bepaald worden, verzwakt of versterkt of zelfs in een andere richting omgezet, de factor van taaleenheid doet zich op den duur meer en meer gelden en de naties breiden zich meer en meer uit over heel hun taalgebied ¹⁾. Frankrijk is ons allen in die

¹⁾ Volstrekt duurzaam is de taalfactor natuurlijk niet. Ik roer verderop het geval van Frankrijk aan, dat taalverscheidenheid door de staatsmacht vereffent. Daar wint de politieke factor het dus, en dat is een verschijnsel dat op een aantal plaatsen in Europa valt te constateeren. Soms helpt de geografische factor de politieke tegen de taalfactor: b.v. in Groot-Brittanje.

ontwikkeling vóór geweest. LODEWIJK XI zei al in 1477 tot de inwoners van Quesnoy in Henegouwen: „Vous autres Wallons, vous parlez français, il vous faut un prince de France, non pas un Allemand” ¹⁾. HENDRIK IV verhief het al tot een systeem. „Il estoit raisonnable,” zei hij tot de afgevaardigden van de juist verworven gebieden van la Bresse en Gex in 1601, „que puisque vous parlez naturellement le françois, vous fussiez sujets à un roy de France. Je veux bien que la langue espagnole demeure à l'Espagnol, l'allemande à l'Allemand, mais toute la françoise doit estre à moy” ²⁾. De geschiedenis heeft Frankrijk, vroeg bij de hand en machtig als het geweest is, nog altijd niet toegelaten om „toute la langue française” te vereenigen. Daartegenover heeft het groote Fransche blok taaloneffenheden uitgewischt, en sleept nog groepen met zich mee, waarvan de taalverscheidenheid al zwakker weerstand biedt. Maar de Fransche taal is er niet minder de grondslag van de Fransche nationaliteit om. En wij behoeven maar om ons heen te zien in het Europa van na de oorlog om waar te nemen, hoe krachtig nog in onze dagen op de invitatie van taaleenheid gereageerd wordt. Heel Midden-Europa is op die basis gereorganiseerd.

Kan men dan, toepassend op ons geval, niet beginnen met aan onze historici de eisch te stellen, dat zij niet wat nu reeds eeuwen bestaan heeft zonder meer als normaal zullen aannemen, dat zij integendeel het bestaan van een probleem zullen erkennen en zich afvragen: „Dit is vreemd. Waarom hebben die algemeene natievormende factoren van taalgemeenschap en geografische eenheid in het geval van de Dietsche Nederlanden niet kunnen doorwerken? Wat is de stoornis geweest?”

Iedereen weet, dat onze historici over 't algemeen zoo niet tegenover het geval staan. Gewoonlijk zien zij niet eens, dat er iets gebeurd is dat verklaring behoeft, als zij de scheuring behandelen. Het leidt immers alles tot de toestand waarin zij zoo vast zitten, dat zij zich niet kunnen voorstellen dat het

¹⁾ GUIZOT, *Histoire de France*, II, blz. 432.

²⁾ SOREL, *L'Europe et la Révolution française*, I, blz. 271.

anders had kunnen loopen. Van GROTIUS die kalmweg schrijft, als hij aan de scheuring toe is, dat de Noordelijke met de Zuidelijke Nederlanden niets gemeen hadden dan hun haat tegen de Spanjaarden, tot FRUIN, BLOK, COLENBRANDER, GOSSES en JAPIKSE toe, vinden zij de scheuring natuurlijk, onvermijdelijk, gelukkig, met dat eigenaardig blijmoedig fatalisme van de geschiedbeschouwer die tevreden is met zijn land en zijn volk en aan het verleden enkel de bevestiging vraagt van zijn tevredenheid. Ik zal u straks een paar uitspraken van enkelen van die moderne schrijvers voorleggen om ze wat nader te bekijken en aan te toonen hoe ze voortkomen, niet uit het onbevangen historisch oordeel, maar uit een positieve klein-Nederlandsche mentaliteit. Laat ons een oogenblik trachten om ons van onze kennis van de latere ontwikkeling van de Nederlanden los te maken.

Ik maak me sterk dat als men een modern Europeesch historicus, een man met dezelfde algemeene opvattingen en ervaringen als wij allen, de Nederlanden kon voorstellen zooals zij waren in het jaar 1567, en men kon meteen door de een of andere bezweringsformule bewerkstelligen dat hij niets afwist van wat er na dat jaar met hen gebeurd was, — ik maak me sterk dat hij geen scheuring zooals die ten slotte heeft plaats gegrepen zou voorzien. Wat zou hij voor oogen krijgen? Particularisme, provincialisme, zwak eenheidsbesef ongetwijfeld; maar hoe stond het met Duitschland in diezelfde tijd, hoe met Italië, met Engeland en Schotland? Onze historicus zou meenen dat de hoofdfactoren van taal en geografie voldoende aanwezig waren om het reeds gegeven staatsverband, hoe los toen ook nog, te helpen tot natievorming. Hij zou er veel teekenen van bespeuren. Cultureel gemeenschapsbesef zou hij misschien sterker vinden dan politiek, maar hij zou opmerken hoe de oppositiebeweging tegen de vreemde overheersching al de gewesten gelijkelijk beroerde, in haar godsdienstig maar vooral ook in haar politiek karakter, en hij zou bedenken hoe uitnemend geschikt zoo'n beweging worden kon om het proces te verhaasten. Zeker zou hij wel een zwaar hoofd hebben in de toekomst van

de Waalsche gewesten, wier natuurlijke affiniteit met Frankrijk hem niet ontgaan zou. Hij zou opmerken dat de dynastieke schepping lang maar zoo niet in een nationale om te zetten zou zijn. Maar dat een scheidingslijn zou gaan loopen dwars tusschen de Dietsche gewesten door? Neen! Waar zou hij een voorgevoel op hebben moeten baseeren, dat Holland en Zeeland eer met de Oostelijke en Noordoostelijke gewesten dan met Vlaanderen en Brabant tot een natie samengroeien zouden? Wat taal en cultuur betreft, was er zeker heel wat minder gemeenschap tusschen Holland en Gelderland dan tusschen Holland en Brabant;¹⁾ de Boergondische traditie bond Holland en Zeeland ook veel meer aan het Zuiden. Trek over de kaart van 1567 de grenslijn die wij nu sinds eeuwen kennen, en gij kunt er zeker van zijn, dat zij aan onze betooverde Europeesche historicus volslagen onbegrijpelijk zou voorkomen.

En hij zou ze zelfs niet zoo spoedig gaan verwachten, als men hem geleidelijk van de gebeurtenissen na 1567 op de hoogte bracht. De afzonderlijke opstand van Holland en Zeeland in 1572 sloot klaarblijkelijk gevaren in zich voor de eenheid der Nederlanden. Maar de uitkomst, dat er een evenwicht gehandhaafd zou blijven tusschen een bevrijd gedeelte om de Hollandsche kern en een opnieuw onderworpen gedeelte ten Zuiden van de groote rivieren, zou hem toch nog lang verborgen blijven. Waarom zou de Pacificatie van Gent niet de inleiding tot een volledige bevrijding kunnen worden? Waarom zouden, toen verdeeldheid en hulpeloosheid diekans al verder deden terugwijken, de Spaansche veroveringen niet tot hun einddoel raken? Daar zag het in 1587 zeker meer naar uit dan dat PARMA opeens in zijn successen gestuit en langzamerhand weer halverwege teruggedrongen zou worden. Verdeeldheid zeg ik, en ik wil er aan toevoegen zelfzucht, gebrek aan offervaardigheid. Zou onze historicus daaruit kunnen afleiden, dat de Dietsche landen toch van alle eeuwigheid aan tot tweeheid waren voorbestemd?

¹⁾ Zie hierover Prof. J. W. MULLER'S Leidsche inaugureele rede *Over Nederlandsch volksbesef en taalbesef* (1915)

Ik kom op die vraag terug, maar wil hier slechts de wedervraag stellen of die verdeeldheid soms alleen van het Zuiden naar het Noorden of van het Noorden naar het Zuiden werkte? Of als men meent dat Vlaanderen en Brabant zich door hun gedrag de Dietsche vrijheid onwaardig maakten, wat men dan denkt van Groningen of Gelderland? en of men de koppigheid van Holland en Zeeland soms alleen aan hun ingeboren heldenmoed of aan hun voor gevoel van een nationale leidersrol, en niet aan hun ligging achter de groote rivieren moet toeschrijven?

Laat mij u eindelijk mijn eigen antwoord geven op de vraag wat dan de oorzaken van de gedeeltelijke mislukking van de opstand, van de scheuring der Nederlanden geweest zijn. De doorslaggevende factor was het toeval van de oorlog, het beleid van Parma, op een bepaald oogenblik gestuit door Philips II's inmenging in de Fransche zaken. Een factor van buiten dus. De Dietsche natie heeft zich niet kunnen vormen, omdat zij niet aan zichzelf overgelaten is geweest. Het is, kortom, de tragedie van een kleine stam, gedurig belemmerd door de grooten.

Een tragedie? Ja, want wat eens het beste deel van de Nederlandsche stam was, is eeuwen lang in verval geweest en op den duur half verfranscht geraakt, half voor onze gemeenschappelijke cultuur verloren, en het is moeilijk aan te nemen dat het niet grooter weerstandsvermogen getoond zou hebben als het met het Noorden vereenigd was gebleven. Er is alle hoop dat veel teruggewonnen zal worden. Maar er is ook blijvend verlies geleden. Brussel, eens een Nederlandsche stad zoo goed als Leiden of Amsterdam, is, houd ik er voor, niet meer voor volslagen verfransching te redden. Als men bedenkt, dat er geen andere stad van die beteekenis in heel West-Europa te vinden is, die in de laatste eeuw haar taal veranderd heeft, dan is dat een tamelijk vernederend verschijnsel voor allen die onze taal spreken. Fransch Vlaanderen is even reddeloos als Brussel. De sterke, door traditie en staat geschraagde natie assimileert zich daar een andersoortige grondstof, wier weerstandvermogen door scheiding van de hoofdmassa gering is.

De meeste Hollanders evenwel voelen geen vernedering, voelen geen tragedie. Dat komt omdat hun klein-Nederlandsch nationaliteitsgevoel, hoezeer het zichzelf ook overleefd mag hebben, nog steeds krachtig genoeg is om hen voor alles wat buiten de landsgrenzen gebeurt immuun te maken. Dat klein-Nederlandsch nationaliteitsgevoel is zelf een gevolg van de scheuring en haar omstandigheden. Het is een interessant historisch verschijnsel, waarvan de oorzaken niet moeilijk aan te geven zijn. De verenging van het gevoel dat onder normale omstandigheden heel het Dietsche taalgebied zou hebben bestreken, is door de loop van de geschiedenis teweeggebracht. RENAN's zesde factor, het samen opbouwen van een glorierijke traditie, heeft er een ongewoon groot aandeel bij gehad en het is dus geen wonder, dat RENAN's uitspraak inslaat bij hen die nog geheel onder de ban van die verenging staan. Laat ons eens nagaan, hoe het met ons nationaliteitsgevoel gevaren is sedert de revolutie van de 16e eeuw.

Toen die uitbrak, waren er, zei ik, de teekenen van een groeiend algemeen Nederlandsch nationaliteitsbesef. Prof. HUIZINGA heeft in een Gidsartikel van 1912 laten zien, hoe de oorspronkelijke zuiver dynastieke Boergondische gedachte na de catastrofie van 1477, toen het stamland zelf terugviel aan Frankrijk, zich aan de veranderde toestand begon aan te passen, hoe de Dietsche gewesten er nu de voornaamste inhoud van gingen vormen. Toen de dynastie onder KAREL V, maar vooral onder PHILIPS II, een geheel on-Nederlandsche koers insloeg, toen moest de Nederlandsche gedachte er zich los van maken, ja er zich tegen keeren. En dat deed zij. De Staten in Brussel voelden het belang van samenblijven. WILLEM VAN ORANJE was niet zonder medestanders, die evenals hij de scheuring voelden als een ramp, als een ineenstorten van hun ideaal. Maar het was nog lang geen volgroeid nationaliteitsgevoel, dat de massa krachtig had kunnen meeslepen. De taak van samenwerken was zwaar voor de provinciale lichamen, op wie het nu aankwam, en die altijd de bolwerken van particularisme waren geweest. De Hollanders waren volmaakt tevreden met hun eigen

vrijheid en wonderbaarlijke welvaart. Hoe konden zij mislukking gevoelen, toen zij juist met volle zeilen de roemrijke onafhankelijkheid van de Republiek der Zeven Provinciën binnenstevenden! De groot-Nederlandsche nationaliteit ging onder, nog vóór ze goed en wel geboren was. Niemand had tijd om haar te beweenen. De Zuid-Nederlandsche ballingen gedachten haar nog het langst. Maar in het tweede geslacht waren zij opgegaan in hun nieuwe omgeving en ondertusschen was het Noorden (mee door hun invloed!) niet alleen vrij en roemrijk en welvarend, maar Protestant geworden, en het Zuiden niet alleen onderworpen en vervallen, maar Katholiek. Het Noord-Nederlandsch nationaliteitsgevoel, tienmaal intenser dan het groot-Nederlandsch ooit geweest was, dank zij het samen doen van groote daden, werd gedrenkt in strijdbaar Protestantisme bovendien. Handelsbelangen kwamen er nog bij om een uitbreiding over het heele taalgebied ongewenscht te doen voorkomen. Al de factoren, die ik als tijdelijk en wisselend heb gekenschetst, de historische factoren als onderscheiden van de ethnografische, werden door de gang van zaken, d.w.z. door het gewelddadig ingrijpen van de Spanjaarden, door gebeurtenissen waaraan aanleg en innerlijke lotsbestemming van de Nederlandsche volken volslagen vreemd waren, — de historische factoren werden daardoor opeens hevig gestimuleerd en alle in oppositie met de groot-Nederlandsche eenheid gebracht. Wat een abnormale toestand dat was, kunnen wij nu gemakkelijk inzien, nu die factoren grootendeels uitgewerkt hebben en de traditie enkel nog op haar eigen kracht doorrolt. De Protestantsche basis van de Noord-Nederlandsche nationaliteit is in de laatste tijd bedenkelijk weggekruiemd, zoowel door het verzwakken van Protestantsche strijdbaarheid, als door het herwonnen zelfvertrouwen van onze Katholieken. Er bestaat nog rivaliteit tusschen onze havens en Antwerpen, maar aangezien wij toch Antwerpen niet meer van de zee kunnen afsluiten, aangezien wij toch de Zuidelijke Nederlanden niet meer als een economisch wingewest kunnen behandelen, heeft die rivaliteit met natievorming zoo min meer te maken als die tusschen Hamburg en

Bremen of die tusschen Amsterdam en Rotterdam. Wat de groote daden betreft, die wij samen verricht hebben, ik zou geen Hollander en geen historicus moeten zijn, als ze mij onverschillig lieten, maar zij zijn allengs lang geleden, met den dag langer, en nieuwe zie ik niet in 't verschiet. Dit zijn de redenen waarom ik durf zeggen dat de klein-Nederlandsche traditie zich overleefd heeft. De schittering van het succes, die in de 17e eeuw de scheuring kon doen vergeten, is uitgedoofd. De intensiteit van toen kon niet altijd duren en wij voelen nu, wat een schade aan nationaal leven, aan rijkdom en veelvormigheid van cultuur de inkrumping van het grondgebied beteekent. Dat voel ik tenminste. De negentiende eeuw beleefde nog een opflukkering van klein-Neerlandisme onder de invloed van de mislukking der hereeniging. De intellectueelen gevoelden dat zoo goed als het volk. Het Protestantisme telde toen nog terdege mee. De romantiek hield de groote daden van het Noord-Nederlandsche voorgelacht veel levendiger voor de verbeelding van het publiek dan nu het geval is.

En onder de indruk van die stemming beschouwen ook de historici de scheuring van de 16e eeuw en de verhouding tusschen Noord en Zuid. Gij zult misschien bij uzelf denken, dat ik nu wel zeggen kan, dat hun interpretatie van de feiten uit een gemoedstoestand, een mentaliteit, voorkomt, maar dat het aan mij staat dat te bewijzen. Ik zal mijn best doen, maar ik zal tevens me beperken en niet meer dan twee bepaalde uitingen van moderne schrijvers als staaltjes van heel de soort in bijzonderheden bespreken met de bedoeling er de objectieve onhoudbaarheid van aan te toonen. Ik heb nog een stuk of wat voorbeelden vermeld en behandeld in een lezing die ik voor een paar jaar op het Vlaamsch Philologencongres te Mechelen gehouden heb en die in de *Handelingen* van dat congres staat afgedrukt ¹⁾.

¹⁾ *Hiervoor* herdrukt. Op het eind van 1921 hield Prof. Blok een lezing voor Delftsche studenten (onder de auspiciën van het Algemeen Nederlandsch Verbond!) waarin hij van de verhouding tusschen Nederland en Vlaanderen een historisch overzicht gaf met de bedoeling aan te toonen hoe verschillend zij altijd geweest waren en hoe de

Daar is ten eerste FRUIN. In zijn *Tien jaren* zegt FRUIN, als hij tot het eind van zijn verhaal genaderd is:

„Geen voorbijgaand misverstand had de scheuring teweeggebracht, maar een diepgeworteld verschil tusschen de Noorderlijke en de Zuidelijke Nederlanden, in afkomst, in volksaard, in geschiedenis, in godsdienst, in regeeringsvorm, in maatschappelijke toestand.”

Ik weet niet hoe het u gaat, maar ik vind dit een ontstellende uitspraak. Ik vraag mij vruchteloos af, wat FRUIN met het meerendeel van die opgesomde verschillen bedoeld kan hebben. *Afkomst*? Ja als hij de Walen op het oog heeft, maar het gaat hier toch in de eerste plaats om Vlaanderen en Brabant. En die waren wat afkomst aangaat, nader aan Holland en Zeeland verwant, dan Holland en Zeeland aan Friesland en Groningen. *Volksaard*, — ach, dat is zulk een moeilijk te schatten grootheid en ik kan nergens elders waarnemen, dat die natievorming geholpen of in de weg gestaan heeft. Hoe verschillend is de volksaard van Sicilianen en Piemonteezen, van Provençalen en Normandiërs, van Beieren en Brandenburgers, van West-countrysmen en Yorkshiresmen, van de inwoners van Virginia en New England. Heeft dat het tot stand komen van een Italiaansche, een Fransche, een Duitsche, een Engelsche, een Amerikaansche natie belet? Maken zulke verschillen juist niet de rijkdom van

latere uiteenwijing in de oudere geschiedenis reeds opgesloten lag. Verslag in *Neerlandia* van Januari 1922; een kritiek erop van mijn hand in het volgend nummer. Op 1 April 1922, bij gelegenheid van de 250-jarige herdenkingsdag van de inneming van Den Briel, verscheen de *N. R. C.* met een hoofdartikel van een niet moeilijk te herkennen en zeer bekwame hand, waarin niet alleen over de bevrijding van het Noorden, maar ook over het mislukken van de bevrijding van het Zuiden gejuicht werd. Sedert 1572, wordt in dat artikel gezegd, bestond er boven de groote rivieren een kleine eigen natie. De poging van 1576 om gezamenlijk met al de Nederl. gewesten tegen de Spanjaard front te maken is daarom „een probeersel” volgens de schrijver, dat tot mislukken gedoemd was. Alles is volgens hem gegaan zooals het moest gaan en zooals het behoorde te gaan. „Onze kleinheid aan te klagen is in onze natie zelfschennis: zij was haar tegelijk wet en kroon.” M.a.w., het kon niet anders en het is goed zoo.

een nationale cultuur uit? *Geschiedenis, regeeringsvorm, maatschappelijke toestand*. Dat is mij alles even mysterieus. Ik zie op die gebieden verschillen van gewest tot gewest, maar geen verschil van Noord tot Zuid, dat iets tot de scheuring zou hebben bijgedragen. Dat de scheuring zulke verschillen *veroorzaakt* heeft, ja dat wil ik graag toegeven, maar dan schiet er dus niets anders over dan FRUIN te verwijten, dat hij oorzaak en gevolg verwart, dat hij het heden, zijn heden, — hij schreef in 1858, toen de tweede scheuring de menschen nog versch in 't geheugen lag, — dat hij zijn heden beschrijft in plaats van 't verleden. En inderdaad, hij noemt ook nog *godsdienst* als een van de factoren, die de scheuring teweeggebracht hebben, verschil in godsdienst! en toch, hoe is het mogelijk over het hoofd te zien, dat ook dat diepgaande verschil tusschen de Protestantsche Republiek en de Katholieke Spaansche en Oostenrijksche Nederlanden een *gevolg* is geweest van de scheuring in plaats van haar te *veroorzaken*! Natuurlijk is de godsdienstkwestie wel een storende factor geweest in de strijd tegen Spanje. De verdeeldheid tusschen Katholiek en Protestant vooral in het Zuiden, maar ook in het Oosten, verzwakte het weerstandvermogen van de rebellen, en als religieuze ijver in die eeuw met nationale gevoelens in botsing kwam, won hij strijk en zet. Maar dat is heel iets anders dan dat er in godsdienstig opzicht tusschen het Noorden en het Zuiden zoo'n verschil was, dat een scheuring wel niet kon uitblijven. Wij weten immers allen, dat het Calvinisme het eerst in de Zuidelijke Nederlanden is binnengedrongen. Wij weten, dat het door ALVA te vuur en te zwaard is uitgeroeid in de Waalsche. 't Waren dan ook de Waalsche gewesten die na de Pacificatie van Gent het eerst vrijwillig zich weer bij de Spaansche landvoogd hebben aangesloten. Maar in Vlaanderen en Brabant waren de Calvinisten toen niet zooveel minder sterk dan in Holland en Zeeland, al hadden zij daar sinds 1572 een veel beter kans gehad om zich van de politieke macht meester te maken en zich te consolideeren. In geen geval had het Calvinisme meer ingang gevonden in onze Oostelijke gewesten dan in de Zuidelijke. Pas toen de scheiding een vol-

dongen feit geworden was, werd er tusschen de godsdiensten een grenslijn van Oost naar West getrokken. De Protestanten die uit het Zuiden gebannen werden, versterkten het Protestantisme in het Noorden en tegelijk deed de staatsmacht in het Noorden, schoon minder krachtig dan die in het Zuiden, het hare om de bevolkingen aan de tot heerschappij gekomen kerk te assimileeren.

Zoo is het gegaan, en dan noemt FRUIN verschil van godsdienst als een van de oorzaken waarom een Nederlandsche eenheid tot mislukken gedoemd was! En die voorstelling, die zoo goed aansluit bij de toestand die wij uit eigen aanschouwing kennen, heeft opgang gemaakt. Valsch als ze is, ze lijkt zoo' natuurlijk voor wie onwillekeurig aan Holland het begrip Protestant en aan Vlaanderen het begrip Katholiek verbindt. Gij zult haar bij tal van schrijvers aantreffen, 't zij duidelijk uitgesproken, 't zij stilzwijgend aangenomen. En als gij er met de beschaafde leek over praat, zult gij er altijd weer op stuiten. De historici die die voorstelling uitwerken, doen niets anders dan historische vorm geven aan de half bewuste, uiteraard klein-Nederlandsche opvattingen van ons Hollandsch publiek.

Ook bij prof. COLENBRANDER vinden we die stelling terug. Maar zijn geval verschilt van dat van de meeste anderen, die zich in het vraagstuk dat mij nu bezig houdt nooit ernstig verdiept hebben. Wat men bij hen aantreft, zijn enkel obiter dicta, waarin zij de grond van hun klein-Nederlandsche gedachten als 't ware argeloos bloot leggen. COLENBRANDER daarentegen heeft met het probleem geworsteld en al zie ik hem beheerscht door dezelfde dwaling, hij beredeneert ze veel subtieler. Ik zei zoo straks al, dat de klein-Nederlandsche geschiedopvatting haar complement vindt in de Belgicistische of Pirennistische. COLENBRANDER heeft indertijd zijn boekje *De Belgische Omwenteling* geschreven onder de indruk van PIRENNE's eerste deel. Wilde PIRENNE laten zien, hoe de Waalsche en Vlaamsche gewesten van oudsher door een innerlijke drang gedreven werden, in weerwil van hun taalverschil, om samen de Belgische natie te gaan vormen, COLENBRANDER wilde die voorstelling aan-

vullen door ons te vertoonen hoe eenzelfde innerlijke drang de Noord-Nederlandsche gewesten van de Vlaamsch-Brabantsche groep wegdroef in weerwil van taalgemeenschap. Hij tracht dus in zijn boekje een continu verschil in aanleg en in cultuur tusschen Noord-Nederland, of laat mij liever zeggen Holland, en Vlaanderen en Brabant aan te wijzen. Zoo past het geheel in zijn systeem om het godsdienstverschil, dat in de moderne tijd alle verschillen tusschen de twee deelen van de Nederlandsche stam is gaan beheerschen, daarmee in verband te brengen, het er uit af te leiden. Nu weet hij natuurlijk heel goed, dat de Zuid-Nederlanders ons in het Calvinisme zijn voorgegaan. Ziehier hoe hij het aanlegt. „Het is,” zegt hij, „weer een geschiedenis van Vlaamsche ontvlambaarheid en actie, van Hollandsche stugheid en rust. Het ondiepe water wordt het felst bewogen, maar de hooge golven die er gaan breken ook het eerst.” Gij moet niet denken dat ik COLENBRANDER's beschouwingen over de verschillen tusschen de middeleeuwsche cultuur van Holland en die van de Zuidelijke gewesten niet over 't geheel aanvaarden kan. Ik zie zelf volstrekt geen gelijk- en gelijkvormigheid. Alleen de conclusies die hij eruit trekt, die lijken mij van een historisch standpunt uit volstrekt niet te rechtvaardigen. Het klinkt ons Hollanders natuurlijk heel aangenaam in de ooren onszelf als „stug en rustig” en als „diep” te hooren beschrijven. Maar past het ons niet ons te herinneren, hoezeer wij bij het aan den dag leggen van die voortreffelijke eigenschappen in de 16e eeuw geholpen zijn door de omstandigheden? Vóór wij kunnen aannemen, dat het onze innerlijkste geaardheid is, die ons Calvinist gemaakt en gehouden heeft, moeten wij toch allerlei netelige tegenwerpingen vermijden. Bijvoorbeeld of wij nog wel Calvinist zijn, ja zelfs of wij het wel ooit geweest zijn, of niet veel meer de sterke en taaie tegenstand tegen een echt Calvinistische overheersching vóór alles typisch is voor onze cultuur en onze samenleving in de tijd van de Republiek? Moeten wij niet bedenken, dat de Vlaamsche vluchtelingen in ons midden tot de stugste, steilste Calvinisten behoorden? Diemensen zijn met geweld uit hun eigen streek verdreven, die het voordeel

niet had van achter groote rivieren te liggen. Is het dan niet een beetje onbillijk, en een beetje het gevolg van Hollandsche zelfingenomenheid, om het Vlaamsche volk een ondiep water te noemen omdat het ten slotte weer Katholiek is geworden?

Mij dunkt trouwens dat heel het beginsel om de houding van verschillende volken ten opzichte van de hervorming in verband te brengen met hun aard en aanleg aan de ernstigste bedenking onderhevig is. Men leze nog maar eens na, wat TAINÉ in zijn *Histoire de la littérature anglaise* beweert over de Engelsche volksaard en de Puriteinen, schitterende bladzijden, want zulke theorieën leenen zich tot meesleepende behandeling door een schrijfkunstenaar, maar voor al wie Engeland en de Engelschen van nabij kent, zoo hopeloos valsch en er naast. Ga ook eens na, hoe de Calvinisten precies over Europa verbreid zijn geweest. In de 17e eeuw, toen die kwesties tot rust gekomen waren en alleen de koppige, gewelddadige politiek van een despoot als LODEWIJK XIV er nog beweging in zou brengen, toen zaten er Calvinistische volksgroepen voornamelijk in Schotland, in Noord-Nederland, in de Palts, in Zuid-Frankrijk, in Zwitserland en in Hongarije. Is die opsomming al niet voldoende om te doen betwijfelen, of volksaard er wel iets mee te maken had?

Ik heb over deze kwestie wat uitgeweid, maar mijn houding is in beginsel dezelfde tegenover heel de klein-Nederlandsche historische methode. Want er is een methode. Prof. COLENBANDER heeft ze in zijn gelegenheidsboekje van 1905 het volledigst en het stelligst toegepast, maar ze is vóór en na hem vele malen gehanteerd, zij het vaak misschien onbewust. Men zoekt naar alle bewijzen van verschil op het gebied van beschaving, volksaanleg, politieke tendenties, die er vóór de opstand maar te vinden zijn, in het bijzonder tusschen Holland en Zeeland en Vlaanderen en Brabant, ook naar alle bewijzen van slechte verstandhouding gedurende de opstand, zwakheid van de Zuidelijke gewesten, onwil van Holland en Zeeland om hen te hulp te komen, en men geeft dan te verstaan zoo men niet ronduit zegt, dat er dus blijkbaar al vanouds een zoo sterke centrifugale kracht in de Nederlanden zat, dat iedere poging

om ze in één staat te vereenigen al van te voren gedoemd was te mislukken. Er zijn gevallen waarin het mij voorkomt dat er zoo ijverig gezocht is, dat men tamelijk onwezenlijke dingen heeft gevonden. Maar over het algemeen neem ik de voorstelling der feiten zooals men ze in zulke betoogen vindt, grif aan. Mijn bezwaar is slechts, dat zulke feiten altijd dienst moeten doen om een klein-Nederlandsche theorie te schragen, waar zij, als men ze op de keper beschouwt, niets af of toe aan doen.

Zeker, er zijn verschillen bij de vleet aan te wijzen, er waren centrifugale tendenties in overvloed. De middeleeuwen waren een tijd van oneindige verscheidenheid, van weerbarstig particularisme. Maar dat waren zij niet alleen bij ons, dat waren ze overal. Prof. COLENBRANDER geeft in zijn *Belgische Omwenteling* een beschouwing over het verschil tusschen de Hollandsche primitieven, GEERTGEN TOT ST. JANS in 't bizonder, en de Vlaamsche, waarin men het latere contrast tusschen REMBRANDT en RUBENS al voorvoelen kan. Ik heb bij een vorige gelegenheid al eens opgemerkt dat het constateeren van zoo'n feit geheel buiten de kwestie van de potentialiteit van een groot-Nederlandsche natie omgaat. Zulke verschillen vindt men immers ook tusschen de onderscheidene plaatselijke schilderscholen in Italië, en dat heeft de Italianen niet belet een nationale eenheid te gaan vormen. Daarop antwoordt prof. COLENBRANDER nu, dat het inderdaad dwaas zou zijn als wij Nederlanders van boven en beneden de Moerdijk, „zoo wij ooit aandrift mochten gevoelen tot een innige staatkundige vereeniging,” ons daar op het beslissend oogenblik van lieten afleiden door een veldgeschrei: „GEERTGEN tegen VAN DER WEYDEN!” Maar, zoo laat hij er ongeveer op volgen, „dat is ook nooit mijn stelling geweest. Ik vraag alleen: kan er verband bestaan tusschen het verschil in geestelijke aanleg tusschen Noord en Zuid en het onloochenbare feit, dat die beiden felle aandrift tot innige staatkundige vereeniging nooit ofte nimmer hebben gevoeld?”

Welnu, in de eerste plaats blijft het dan toch opmerkelijk dat, zooals ik al opmerkte, soortgelijke verschillen in geestelijke aanleg in de boezem van andere volksverwantschappen staat-

kundige eenwording niet in de weg gestaan hebben. Wanneer het aankomt op het schatten van de beteekenis van zulke factoren, zijn historische parallellen toch een niet te versmaden hulp. En nu is het een onweersprekelijk feit, dat in andere gevallen geografie en taalgemeenschap wel weg hebben geweten met verschillen in geestelijke aanleg, zelfs met oude politieke veetes, met traditioneele vijandschap. De kwestie verdient nadere beschouwing. Laat mij u eens twee voorbeelden geven.

In 1760, geen twintig jaar vóór de onafhankelijkheidsoorlog, schreef een Engelsch reiziger het volgende over de verschillen tusschen de Amerikaansche koloniën ¹⁾:

„Fire and water are not more heterogeneous than the different colonies in North America. Nothing can exceed the jealousy and emulation which they possess in regard to each other.” Hij geeft dan voorbeelden, merkwaardig genoeg niet eens tusschen Nieuw-Engeland en de Midden-Koloniën, of tusschen die beide en de Plantage-Koloniën, maar van Noordelijke en Midden-Koloniën onderling. Dan: „In short, such is the difference of character, of manners, of religion, of interest in the different colonies that I think were they left to themselves, there would soon be a civil war from one end of the continent to the other.” Een zelfstandig en vereenigd Amerika leek deze waarnemer eenvoudig onbestaanbaar.

Nog een voorbeeld. In 1814 was het een van de groote grieven tegen de vredemakers van Weenen, dat Genua, van ouds een republiek, ingelijfd werd bij Savoye-Piemont, hetzelfde Savoye nietwaar, dat een generatie later de vaandeldrager van het Italiaansche nationalisme tegen de vreemdeling zou worden. Een van de radicalen die CASTLEREAGH in die dagen aanvielen om zijn aandeel in de politiek van Weenen, verhief dat typische geval van onvruchtbaar particularisme zelfs tot een eeuwige wet in de samenleving der volken. Een annexatie als deze,

¹⁾ Aangehaald bij LECKY, *History of England in the eighteenth century* VI, blz. 12.

roept hij uit in het parlement ¹⁾, „is most of all culpable, it becomes altogether atrocious and inhuman, where the antipathy was not the feeling of the moment, or the prejudice of the day, but a profound sentiment of hereditary repugnance and aversion . . . Such is the repugnance of the Genoese to a union with Piedmont, and such is commonly the peculiar horror which high-minded nations feel for the yoke of their immediate neighbours." Welk een gloeiende verontwaardiging nietwaar? En toch, wie denkt er heden nog aan de rivaliteit van Genua en Piemont!

Al die particularismes zijn bezweken voor de eenmakende, de centripetale krachten, waarvan volksverwantschappen bezield zijn. Maar, zal prof. COLENBRANDER zeggen, gij vermijdt een rechtstreeksch antwoord op mijn vraag. Blijkbaar hebben verschillen in aanleg en particularistische veetes de wording van een Italiaansche en een Amerikaansche natie niet in de weg gestaan. Maar als wij nu voor oogen zien dat Noord- en Zuid-Nederland, anders dan die volken, nooit een felle aandrang tot vereeniging hebben gevoeld, is het dan te ver gezocht om daar de ontwijfelbare verschillen mee in verband te brengen?

Waar het in de vraag op die wijze gesteld op aankomt, dat zijn de woorden „felle aandrif." Die woorden zijn, dunkt mij, ingegeven door een ietwat romantische beschouwing van het historische proces van natievorming. Felle aandrif tot nationale eenwording, dat is een verschijnsel dat inderdaad pas in de romantische 19de eeuw valt waar te nemen, en ik spreek steeds over de Nederlanden vóór de scheuring op het einde der 16de. Dat de twee helften van de Nederlandsche stam daarna elk haar eigen weg zijn opgegaan en dat het dualisme van nu misschien te sterk gevestigd is om ooit nog het in 't leven springen van een moderne nationalistische beweging toe te laten, dat heb ik nooit ontkend en dat heb ik vanavond weer uitdrukkelijk toegegeven. Maar waar heeft men vóór de moderne tijd ooit een felle aandrif tot nationale eenwording kunnen bespeuren, behalve

¹⁾ Zie C. K. WEBSTER, *British Diplomacy 1813-1815*, bijlage.

misschien op het meest dramatisch oogenblik in de geschiedenis van het oude Frankrijk, de episode van JEANNE D'ARC bedoel ik, maar daar zat dan ook al een oude traditie van staatseenheid achter. Over 't algemeen werkten de eenmakende factoren van taal en geografie minder persoonlijk, minder dramatisch. En ten slotte is dat ook waar voor de moderne bewegingen, zoodra men wat dieper onder het oppervlak van geestdrift en toewijding en eensgezindheid kijkt. De vaste, hartstochtelijke, bewuste wil belichaamt zich in weinigen. Als men prof. COLENBRANDER's criterium ging toepassen, dan weet ik niet, of de Italiaansche eenheidsbeweging door de beugel zou kunnen. Haat tegen de Oostenrijkers, ja, haat tegen het wanbestuur van de Bourbonsche despoot of van de kardinaal-delegaten, maar felle aandrift om één te zijn? Men leze het verhaal van GARIBALDI's tocht van de duizend nog eens over. De Noord-Italianen die Sicilië gingen bevrijden, verachtten de Zuiderlingen in hun hart en de enkele Sicilianen en Napolitanen die zich onder de duizend bevonden, ergerden zich geweldig aan de houding die de meeste Garibaldianen tegenover de Zuiderbroeders aannamen. Het overweldigend succes van de aanval was een gevolg van de innerlijke rotheid van het Bourbonsche systeem en toen dat ineens stortte, was er, na het voorbeeld dat Noord-Italië juist gegeven had en bij de aanwezigheid ter plaatse van GARIBALDI's magische persoonlijkheid, geen andere oplossing denkbaar dan aansluiting bij het overwinnende Savoye-Piemont.

Maar een ander geval levert een nauwkeuriger parallel met onze opstand tegen Spanje, waarin COLENBRANDER dus de felle aandrift om bijeen te blijven mist. Ik bedoel de Amerikaansche vrijheidsoorlog. Die is geslaagd, die heeft tot zelfstandigheid van heel de Amerikaansche natie geleid, die wordt dus verheerlijkt, daar halen de historici de tendenties in de richting van eenheid uit naarovoren omdat het tot die eenheid ten slotte gekomen is, en de geschiedschrijver heeft over 't algemeen de neiging — een zeer begrijpelijke neiging — om het licht te laten vallen op wat gevolg heeft gehad en om wat is doodgeloopen in het duister te laten. Maar lees nu eens de geschiedenis van

de Amerikaanshe vrijheidsoorlog bij LECKY, in zijn *Eighteenth Century*, LECKY die als conservatief Engelschman er genoeg in had om helder te doen uitschijnen wat er onvolkomen was in de oorsprongen van de Amerikaansche onafhankelijkheid, en gij zult versteld staan van zulk een relaas van geharrewar in het gezicht van de vijand, van op de spits gedreven particularisme, van kortzichtig stellen van eigen vóór algemeen belang, van tekortschieten in offervaardigheid, van weifelzucht en verraad. WILLEM VAN ORANJE stond zeker niet eenzamer als verdediger van de algemeene zaak dan WASHINGTON. Er was in Vlaanderen en Brabant heel wat meer ijver voor de opstand dan in Pennsylvania of New York, en grieven en afgunst tegen Holland waren in de andere gewesten niet algemeener dan in de Zuidelijke koloniën tegen New England.

Toch zijn de Amerikanen tegenwoordig een natie. Het verschil van hun geval met het onze? Zij lagen te ver, hun gebied was te groot dan dat Engeland hen licht onderwerpen kon, toen zij eenmaal in opstand waren gekomen. Maar vooral, Frankrijk bood krachtdadige hulp en zonder dat zou Washington het vermoedelijk niet gebolwerkt hebben. In de Nederlandsche opstand kwam het buitenland pas goed te hulp, toen het al te laat was. Ziedaar het verschil. Om nog een oogenblik bij Amerika stil te staan. Gewestelijk particularisme, ik merkte dat al op, is niet zoo gevaarlijk voor nationale eenheid als dualisme. In Amerika ontwikkelde zich vrij spoedig na de vestiging van de Republiek een dualisme van de gevaarlijkste soort, dat in een burgeroorlog losbarstte, waarvan de meeste tijdgenooten in Europa verwachtten dat hij de scheuring zou bestendigen en bevestigen. Gij herinnert u wel, hoe GLADSTONE al sprak van de fictie dat Amerika een natie zijn zou: er waren twee naties in Amerika. Ook dat gevaar heeft Amerika weten te overwinnen, de breuk is geheeld. Ik vraag alweer: waarom viel Amerika mogelijk wat de Nederlandsche stam tot dusver onmogelijk is geweest? Amerika werd aan zichzelf overgelaten. Het kon zijn burgeroorlog uitvechten, vier jaar lang, zonder dat de Europeesche mogendheden er zich in mengden.

Springt nu niet in het oog onder wat ongunstige uiterlijke omstandigheden de Nederlandsch sprekende volksgroep zich heeft moeten ontwikkelen? Gelegen op een plek waar de voornaamste Europeesche machten maar al te groot belang in stellen, werd zij nooit met rust gelaten om haar natuurlijke lotsbestemming te vervullen. Bij iedere crisis in haar ontwikkeling mengde zich half Europa in haar zaken. In de zestiende eeuw was het Spanje dat de Zuidelijke Nederlanden met geweld van de Noordelijke losscheurde. Daarna werd Frankrijk meer en meer de storende factor, Frankrijk, welks eigen ambities maakten dat het ons land nooit de vrije hand in België kon laten en dat op den duur, vooral na de Revolutie, met zijn taal en cultuur in Vlaanderen zoo'n veld won, dat het de niet-politieke gemeenschap zelf van Noord en Zuid begon te ondermijnen. Als de vereeniging van 1814 niet gelukt is, dan behoeft men al evenmin met volksaard of wat niet al aan te komen als bij de scheuring van de 16e eeuw. Het is genoeg om op de invloed van Frankrijk te wijzen, cultureel en politiek.

Ik heb u een historisch betoog trachten te leveren om u aan te toonen dat de gesplitstheid van de Nederlandsche stam niet verklaard moet worden als de volmaakt natuurlijke ontwikkeling van zijn essentieele tweeheid, maar integendeel als een abnormale toestand teweggebracht door stoornissen van buiten. Ik wil u de practische, de politieke toepassing niet onthouden. Want waarom zou ik trachten te verbergen dat de klein-Nederlandsche historiografie mij niet alleen als historicus dwars zit, maar dat ik ook als Nederlander op haar tegen heb? Ik verzeker u nogmaals dat ik aan irrendentisme niet denk. Maar wel geloof ik dat klein-Nederlandsch patriottisme langzamerhand te klein wordt. En ik houd het er voor dat onze geschiedschrijvers een slechte dienst aan ons volk bewijzen door het te stijven in een eigenschap, die zijn geschiedenis toch al genoeg in de hand gewerkt heeft, zijn particularisme, of om het met een minder geleerde naam te noemen, zijn zelfgenoegzaamheid. Ik zie niet in wat goed men er ons of de Vlamingen mee doet, neen, ik zie dat men er beide partijen zeer veel kwaad mee

doet, door altijd op de verschillen die ons scheiden te tamboeren, door bij iedere gelegenheid uit te roepen: „'t zou toch nooit gegaan zijn tusschen ons!" Het kan de verhouding enkel verbeteren, het kan de positie van de Vlamingen in België enkel versterken, als men zich bewust wordt, dat het nooit gegaan is, eenvoudig omdat er ons nooit een eerlijke kans gegeven is.

HOLLAND'S POLITIEK TEN OPZICHTE VAN DE ZUIDELIJKE NEDERLANDEN OUD-TIJD EN NU. ¹⁾

Het is mij een groot genoegen dat me hier de gelegenheid gegeven wordt eens over enkele problemen van onze gemeenschappelijke geschiedenis te spreken voor een gehoor van studenten uit Noord- en Zuid-Nederland. Het is u misschien bekend dat mijn werk ligt in Londen, waar ik woon. Ik wil geen kwaad zeggen van de Engelschen — en waarom zou ik? het is hun schuld niet dat de problemen van de Nederlandsche geschiedenis hen niet zoo van nabij aangaan, — maar in ieder geval, het is een allerprettigste gewaarwording eens een gehoor te bereiken, voor wie die problemen iets meer zijn dan een historische curiositeit, voor wie zij in het centrum van hun belangstelling moeten staan — als gij u tenminste van de waarachtigheid van uw nationaliteit bewust zijt en ook van deze groote waarheid, dat uw heden, en uw toekomst niet minder, overbrekelijk vast zitten aan het verleden, aan de tradities die in dat verleden wortelen.

Ik zal tot u spreken als historicus. Maar het is onnoodig om onder stoelen of banken te steken dat de historische beschouwingen die ik u wil voorleggen in mijn eigen opvatting en bedoeling een kracht in zich sluiten voor de voortgezette historie, die het nationale en politieke leven van onze eigen tijd is. Onze eigen tijd is er een van werking, van beweging. Men beseft het in Zuid-Nederland onmiddellijker, maar men begint er in het Noorden toch ook iets van te begrijpen, dat er nieuwe gevoelens aan het ontwaken zijn in het nationale leven van de Nederlandsche stam, nieuwe mogelijkheden, nieuwe verschietsen zich

¹⁾ Voordracht gehouden voor het groot-Nederlandsch Studentencongres, Leuven, 14 April 1924.

voordoen. De verhouding tusschen Holland en Vlaanderen is niet meer het doode beweginglooze ding dat het zoo lang geleken heeft. Het klein-Nederlandsche volksbesef dat het Noorden zoo lang gekenmerkt heeft, heerscht niet meer zoo uitsluitend — en in het Zuiden is er een hevige reactie tegen de berusting waarmee men de Vlaamsche volksaard door België heeft laten overwoekeren, een reactie die onvermijdelijk de blikken ook naar het Noorden richt. Kortom, er is een verschuiving, laten wij zeggen een groei, waarneembaar, maar ik bedoel iets acuuts, een crisis bijna, in het Nederlandsch nationaliteitsgevoel, in de ondergrond van ons politiek en cultuurleven. In zoo'n tijd van verandering, van overgang, wordt het historisch inzicht ook aan herziening onderworpen. De historische conventies, die moesten dienen om het tijdvak dat zijn afsluiting nadert te verklaren, voldoen niet meer. Men voelt onbestemd dat er aan de interpretatie van het verleden die het vorige geslacht naar zijn eigen behoeften, vooroordeelen, ambities, had geschapen, iets niet in orde is. Men zoekt met zijn eigen behoeften, vooroordeelen en ambities. En men vindt iets anders. In zekere aspecten is de geschiedenis maar een deel van het nationale bewustzijn van een volk, geen onedel deel, en in tijden van beweging, nogeens, zooals wij beleven, moet zij zich herzien: dat is niet alleen haar wetenschappelijke, maar ook haar nationale plicht.

Ik heb nu al een paar jaar lang getracht de lijnen uit te stippelen waarlangs die herziening zou kunnen geschieden voor zooveel het 't centrale probleem van de verhouding der twee deelen van de Nederlandsche stam betreft. Een heel dun, vluchtig stippellijntje is het maar; als het eenige waarde heeft, dan kan het maar zijn als prikkel voor de historische verbeelding. Een herinnering, even, dat deze problemen bestaan en onder de oogen gezien moeten worden. Wat ik u vanochtend vertellen ga, zal niet méer zijn. Ik zal een paar punten bespreken die ik in vorige lezingen over deze materie nog weinig of geen aandacht heb geschonken, maar ik zal niet meer doen dan ze aanroeren. Ik zal niet meer willen dan u even aan het denken brengen. Misschien zijn er onder u jonge historici, die zich genoopt zullen voelen de

problemen die ik zal opwerpen eens grondig te onderzoeken. Ik zou niets liever willen. Mijn verblijf in Londen wijst mij voor oorspronkelijk historisch onderzoek vanzelf op Record Office en Britsch Museum, op Engelsch-Nederlandsche betrekkingen aan. Op het gebied van de verhouding tusschen Noord- en Zuid-Nederland kan ik geen grooter eerezucht hebben dan dat ik misschien hier of daar, 't zij in 't Noorden of in 't Zuiden, eens een kritische geest tot zelfstandige behandeling van de groote kwestie stimuleer.

Ik wil het vandaag vooral hebben over de gedachte die ten grondslag heeft gelegen aan de barrière-politiek, de politiek waarmee Noord-Nederland zoo lang getracht heeft zich achter de Zuidelijke gewesten als achter een dam tegen Frankrijk te beveiligen. Ik wil daarbij uitgaan van een uiting van PIRENNE in de inleiding tot zijn vijfde, d.i.t.z. zijn laatst gepubliceerde deel, — de inleiding, d.w.z. niet het „avant propos" gedateerd 30 Nov. 1920, maar het begin van het eigenlijk boek dat naar de schrijver zelf in dat „avant-propos" verklaart al vijf jaar tevoren af was. Waarschijnlijk zijn dus de zinsneden die ik ga aanhalen geschreven vóór het uitbreken van de wereldoorlog. Niettemin is hun onbillijkheid jegens de Hollandsche politiek zoo ten hemel schreiend, dat men haast zou aannemen dat zij er onder de indruk van gebeurtenissen die schrijvers politieke hartstochten op zijn rustig oordeelend verstand de overhand hebben gegeven, zijn ingelascht. Men hoore.

PIRENNE merkt eerst op dat Spanje de trouw gebleven Nederlanden na 1648 in politiek zoowel als in economisch opzicht stiefmoederlijk behandelde.

„A vrai dire," gaat hij voort, „elle n'agit ainsi que parce qu'elle ne peut agir autrement, car consciente de sa faiblesse, c'est maintenant à ses alliés, c'est surtout à la République des Provinces-Unies, le plus intéressé de tous à écarter la France des Pays-Bas, qu'elle laisse le soin de les défendre. Contre la politique nationale de LOUIS XIV, elle cherche son refuge dans la politique mercantile de la Hollande. Elle se soumet à toutes ses exigences pour se conserver son concours. Or ce que veut la Hollande, aussi bien sous le gouvernement de DE WITT que

sous le stadhoudérat de GUILLAUME III, c'est que la Belgique non seulement soit à jamais incapable de gêner son commerce, mais encore lui serve de rempart contre la France. Le rôle qu'elle lui assigne est celui d'un Etat tampon, d'une espèce de glacis destiné à recevoir les assauts qui seront dirigés contre elle. Avec une ténacité inlassable elle a poursuivi son dessein durant toute la seconde moitié du XVII^e siècle, et elle a fini par l'imposer à l'Europe, et par lui faire donner comme corollaire au traité d'Utrecht, le traité de la Barrière."

Tot dusver geeft PIRENNE een overzicht van de feiten, waarop het een en ander valt aan te merken (en dat hoop ik straks te doen), maar dat alles bijeengenomen niet meer geeft dan de gangbare en in hoofdzaak juiste voorstelling. Maar nu de slotsom die hij uit deze feiten trekt.

"La Belgique est donc," zoo zegt hij. „au cours de la période par laquelle s'ouvre ce volume," — d.w.z. tweede helft 17^e eeuw, — „la victime de la politique d'équilibre conçue et inspirée par les Provinces-Unies."

Een verrassende conclusie nietwaar? België het slachtoffer van de politiek der Noord-Nederlandsche Republiek?! „Elle supporte," zoo gaat PIRENNE voort, „passivement les calamités qui s'abattent sur elle; elle accepte son sort, tout en conservant dans un avenir trop long à paraître, une confiance que rappellent encore, dans tant de villages flamands, ces enseignes dont l'inscription naïve: *In de hoop van vrede* prolonge jusqu'à nos jours comme un soupir de résignation." Dat het lot van de Zuidelijke Nederlanden in de 17^e en 18^e eeuw geen benijdenswaardig lot was, staat natuurlijk vast. Geen periode is zoo rijk geweest aan groote Europeesche oorlogen en alle zijn ze gevoerd op Belgische bodem. Maar hoe is het mogelijk dat men daar Noord-Nederland verantwoordelijk voor maakt! „Slachtoffer van de Nederlandsche evenwichtspolitiek?" Maar mij dunkt toch dat men beginnen moet met de politiek van agressie, de annexionistische politiek van Frankrijk!

Door het gedeeltelijk mislukken van de opstand tegen Spanje was er in de Nederlanden in het laatste kwart van de 16^e eeuw

een scheuring gebeurd. De Noordelijke Nederlanden waren een zelfstandige staat geworden, steunend op de groote rivieren. De Zuidelijke Nederlanden bleven een groep gewesten zonder krachtig nationaal leven, bestuurd als de afgelegen provincie van een groot wereldrijk door vreemdelingen, zonder vermogen om hun eigen wenschen en ambities aan de algemeene politiek van dat wereldrijk op te leggen, zonder eigen buitenlandsche politiek m.a.w. Tusschen Noord- en Zuid-Nederland bestond bitter weinig sympathie meer, geen gemeenschap van cultuur, al was het alleen maar door het verschil van godsdienst, dat een van de ergste gevolgen van de scheuring was.

Deze afloop van de opstand tegen Spanje, die korte tijd, van 1576 af, toch een algemeen Nederlandsche was geweest, was uit een algemeen Nederlandsch oogpunt een bedroevend iets. De tijdgenooten — ik denk nu aan die in het Noorden ten minste — troostten zich met de schitterende vlucht die de Republiek van de Vereenigde Nederlanden in weerwil van haar kleinheid nam. Dat is een houding die zelfs heden ten dage Hollandsche historici en intellectueelen nog vaak tegenover die groote tragedie aannemen. Zij gloriën in de intensiteit van nationaal en geestesleven die met de inkrumping van het gebied samenging en zonder misschien niet vertoond zou zijn. Zij vergeten dat die intensiteit, inderdaad een van de meest grootsche episoden in de geschiedenis van de Nederlandsche stam, uiteraard onbestendig zijn moest, zoodat ten slotte de inkrumping van het grondgebied waarop bij een normale ontwikkeling zich een Nederlandsche nationaliteit en cultuur gevestigd zou hebben, het treffendst duurzaam resultaat van de scheuring bleek. Een resultaat dus dat men bejammeren moet als men het Noorden alleen in het oog vat. Maar wat een verlies voor de gemeenschappelijke volkskracht als men de blik op het Zuiden richt! Voor het Zuiden was het eerste gevolg, en daar komt het voor het onderwerp dat ik met u wil behandelen op aan, dat het on-eindig veel minder goed in staat was zich tegen aanvallen van buiten te verweren, dan als het met het Noorden vereenigd was gebleven. In Frankrijk zag men dat helder in. In geen ander land van West- of Midden-Europa was een expansie-politiek

zoo wezenlijk nationaal als daar. Zoodra het koningschap er geconsolideerd was, zoodra het verval van dat volmaakt kunstmatig staatsgedrocht van de Habsburgers (dat even toch een dreigend gevaar geweest was) had ingezet, begon Frankrijk stelselmatig en hardnekkig aan de uitschuiving van zijn grenzen te werken, naar het Oosten, maar ook naar het Noorden.

Aanvankelijk leek het of die Fransche expansiezucht zich verstaan kon met een Noord-Nederlandsche. Zooals u weet veroverde de Republiek, wier eigen onaantastbaarheid voor Spanje eigenlijk al vóór 1600 boven bedenking gesteld was, in het laatste gedeelte van de tachtigjarige oorlog al meer Brabantsch en Vlaamsch grondgebied. In 1635 sloot zij het befaamde verbond met Frankrijk, dat de volledige verdeeling van wat er nog overschoot van de Spaansche Nederlanden beoogde. Of er op die manier een oplossing van het probleem van de Nederlandsche stam bereikt had kunnen worden, is m.i. zeer de vraag. De grenslijn zou misschien nog sterk van de taalgrens hebben afgeweken, maar afgezien daarvan, men heeft alle reden te betwijfelen of de Republiek van de Vereenigde Nederlanden wel in staat geweest zou zijn Vlaanderen en Brabant te assimileeren. De Zuidelijke gewesten waren éens even vurig voor de zaak van de hervorming geweest als de Noordelijke, maar zij waren teruggekeerd tot het katholicisme, — niet uit eigen verkiezing. Daar was nu eenmaal tusschen de Nederlandsche gewesten die diepe kloof van godsdienstverschil gegraven, die in de 17e en 18e eeuw nog zooveel moeilijker te overbruggen was dan tegenwoordig. Katholiek en Protestant verdroeg zich slecht in één staatsverband. De Republiek werd geroemd om haar verdraagzaamheid in godsdienstzaken en zeker niet ten onrechte. Maar zij had zoomin als eenige staat in Europa het begrip dat een staat zonder heerschende kerk bestaan kon. De gereformeerde kerk en de Republiek der Vereenigde Nederlanden waren nauw verbonden en de brokken van Vlaanderen en Brabant die in de eerste helft van de 17e eeuw veroverd waren, d.w.z. nadat de Contrareformatie er het Katholicisme had hersteld en bevestigd voor goed, de Katholieke landen ten Zuiden van Maas en Schelde

werden door de Staten-Generaal als onmondige kinderen geadministreerd, omdat men het niet over zich verkrijgen kon aan Katholieken politieke rechten en politieke macht te geven. Hoe zou dat gegaan zijn, als heel Vlaanderen en heel Dietsch Brabant door een schikking met Frankrijk aan de Republiek waren gekomen? Als het onder een Prins van Oranje gebeurd was — d.w.z. onder FREDERIK HENDRIK of WILLEM II — dan zou die zonder twijfel getracht hebben zich in het Zuiden een onafhankelijke, een autocratische positie te verschaffen om van daar uit de republikeinsche vrijheid van het Noorden omver te werpen. Men behoeft weinig verbeeldingskracht om burgeroorlog als de eerste vrucht van een verovering onder zulke omstandigheden te zien. Maar ook DE WITT heeft met die plannen omgegaan. Onder zijn regiem zou de een of andere federatieve regeling onvermijdelijk geweest zijn. Zou het fanatisme van de Calvinistische predikanten zich daarmee hebben kunnen verzoenen? Ik spreek van hen, omdat in zoo 'n combinatie het Noorden de leidende rol gespeeld zou hebben, een rol waaraan het door zijn zelfstandigheid gewend was. De godsdienstfactor alleen al zou moeilijkheden van de meest bedenkelijke aard voor een groot-Nederlandsche staat geschapen hebben en ik voor mij zie niet goed dat hij in de 17e eeuw, of hij nu door WILLEM II of door DE WITT tot stand gebracht was, levensvatbaar zijn kon.

Dit zijn van die problemen die de moderne historieschrijver over het algemeen ontwijkt, die hij ijdel noemt, die hij liefst zelfs niet stelt. Toch hebben zij belang. Voor de tijdgenooten waren zij alles behalve ijdel. Al is er van een verdeeling van de Zuidelijke Nederlanden niets gekomen, dat konden zij van tevoren niet weten: het denkbeeld heeft jaren lang tot de practische politiek behoord. En wij moeten ons afvragen wat het waard was, al is het alleen maar omdat daar ons oordeel over de alternatieve regeling, die ten slotte in de praktijk is toegepast, mee van zal afhangen.

Het is tot die verdeeling nooit gekomen, omdat eerst Noord-Nederland aarzelde, — Amsterdam in het bijzonder had allerlei vreezen en bezwaren, vrees om Frankrijk tot buurman te krijgen, vrees om Antwerpen binnen het eigen staatsverband

te halen en de Schelde-sluiting niet langer te kunnen volhouden, — en Amsterdam was een macht in de Republiek. Eerst aarzelde dus Nederland, toen wilde Frankrijk niet meer, omdat het meende dat het *alles* zou kunnen krijgen. Zoodra zich de kwestie op die wijze vertoonde, d.w.z. vrijwel in het begin van LODEWIJK XIV's regeering, werd het vraagstuk voor de Nederlandsche politiek veel eenvoudiger. Er kon toen minder verschil van meening bestaan over de taak van de Republiek. Iedereen beseftte er het belang van dat de Zuidelijke Nederlanden niet opgeslokt zouden worden. Iedereen begreep dat Frankrijk, versterkt door die rijke gewesten, een ontzaglijk gevaarlijk buurman worden zou.

Ik wil me hier even een uitweiding veroorloven over een kwestie van meer speciaal Noord-Nederlandsche aard. Iedereen weet dat de geschiedenis van de Republiek beheerscht wordt door de eindeloze en hardnekkige partijstrijd tusschen de Staatsgezinden en de Prinsgezinden, de partijen van de regentenoligarchie, wier bolwerk de Staten van Holland was, en van de Prinsen van Oranje, de Stadhouders, die tevens de legeraanvoerders waren en wier positie op den duur aan die van een vorst gelijk begon te worden. Het is ook bekend genoeg dat de strijd tusschen die twee partijen voor een groot deel werd gestreden op het gebied van de buitenlandsche staatkunde. Men vindt dat van het begin van de Republiek af op deze manier, dat de Statenpartij over 't geheel meer tot een vredespolitiek neigt, dat zij tenminste bij het bepalen van haar standpunt tegenover buitenlandsche kwesties meer rekening houdt met de belangen van de handel, met economische overwegingen in 't algemeen, terwijl de andere partij meer militaristisch denkt. Van de tijd van WILLEM III af, toen de strijd tusschen het Fransche continentale imperialisme de internationale verhoudingen beheerschte, kreeg die Nederlandsche partijtegenstelling nog een ander aspect, een heel leelijk en gevaarlijk, en dat op den duur zoo diep invrat, dat men kan zeggen dat het wezenlijk het karakter zelf van de partijstrijd begon te worden: de Oranje-partij werd Engelschgezind en haar tegenstanders Fransch-

gezind. De groote Fransch-Engelsche tegenstelling werd in de binnenlandsche politiek van de Vereenigde Nederlanden mee uitgevochten, en het eind van het lied was, dat de Noord-Nederlandsche staat aan die tegenstelling te gronde ging.

Goed. Dit is alles *common ground*. Maar nu zou ik u willen waarschuwen tegen overdrijvingen en misvattingen. Die oude partijstrijd is niet heelemaal dood. Men ziet hem in de moderne geschiedbeschouwing nog telkens weer het hoofd verheffen. Mij lijkt het onmiskenbaar dat onze geschiedschrijving juist waar het die kwestie van buitenlandsche politiek betreft, uitermate eenzijdig is, dat haar algemeene inzichten en uitspraken niet zoozeer op een geduldig onderzoek van de diplomatieke relaties berusten, als wel nog onder de ban staan van de oude partijleuzen, van de strijdliteratuur van vroegere generaties. En over 't algemeen is het de neiging de Orangistische these te aanvaarden en kleineerend over de Statenpolitiek te spreken.

Ik breng dit hier te pas, omdat ik opgemerkt heb, dat goede groot-Nederlanders daar dikwijls aan mee doen, en dan in het bijzonder de politiek ten opzichte van de Zuidelijke Nederlanden onder het oude partij-oogpunt zoeken te brengen. De Hollandsche regenten worden in zulke beschouwingen het prototype van onze hedendaagsche klein-Nederlanders en de Oranjes de profeten van de groot-Nederlandsche gedachte. Hiervoor nu zie ik volstrekt geen historische gronden. Ik stipte al aan hoe weinig de bedoeling van de politiek van FREDERIK HENDRIK en WILLEM II groot-Nederlandsch was en hoe twijfelachtig het nut ervan uit ons oogpunt geweest zou zijn. Later is er in wezen geen verschil. Ik waarschuw tegen wilde generalisaties van dit slag, omdat ze de groot-Nederlandsche zaak geen goed doen. Ze stichten verwarring. Ze lokken tegenspraak uit en leiden de aandacht af op een nevenkwestie die met de hoofdzaak eigenlijk geen verband houdt. Bovendien — wie zijn neus schendt, schendt zijn aangezicht, zegt een goed Hollandsch spreekwoord. Mij hindert het denigreeren van de Hollandsche regentenstand altijd geweldig. Bekrompenheid, koopmansgeest, kortzichtigheid, provincialisme, — dat zijn zoo over 't algemeen de termen waar-

mee men hen achtervolgt, en men denkt dat te kunnen doen zonder onze nationale eer zelve te kort te doen. Let op evenwel dat PIRENNE (die hierin natuurlijk slechts napraat) de Nederlandsche politiek verachtelijk *une politique mercantile* noemt tegenover *la politique nationale* van Frankrijk. Die Hollandsche regentenstand, er is niets echter, niets meer kern-Nederlandsch dan zij in heel onze gemeenschappelijke geschiedenis. Onze stam heeft geen andere manifestatie op politiek gebied aan te wijzen, die hem zoo uit het diepste wezen is geweld en die hem tevens zoo tot eer strekt. Hem verguizen is ons zelf aanranden.

Maar ik houd die voorstelling ook voor volstrekt onbillijk. Het is onnoodig, het is wezenlijk onhistorisch, de Orangistische politiek te verheffen ten koste van de Hollandsche of de Amsterdamsche als ge ze zoo wilt noemen, of omgekeerd. Wij staan ver genoeg van de gebeurtenissen af om in staat te zijn te erkennen, dat de eene richting zoowel als de andere, tusschen welke indertijd de partijen hun bittere strijd streden, haar goed recht had, dat beide onvermijdelijk uit de omstandigheden voortkwamen, en dat dit feit, dat twee onderling onverzoenlijke gedragslijnen geboden konden lijken, niemands schuld was, maar deel van de onafwendbare tragiek van onze geschiedenis. Die tragiek was dat het onverbiddelijke noodlot aan de Republiek, het eenig strijdbaar deel van de Nederlandsche stam, een te zware taak stelde. Zij heeft haar grootendeels kunnen vervullen, dank zij haar verbazende economische bloei, maar zij eischte niettemin te veel van haar krachten, en op den duur raakte zij achter in de wedloop om wereldhandel en koloniën met Engeland.

Engeland had een soortgelijk belang bij het behoud van de Zuidelijke Nederlanden als zij, maar het stond onvergelykelyk veel vrijer tegenover het vraagstuk, dank zij zijn grooter intrinsieke macht en zijn ligging, en de strekking van het langdurige bondgenootschap der Zeemogendheden tegen Frankrijk was onvermijdelijk om de zwakste in een positie van afhankelijkheid tegenover de sterkste te brengen en tevens haar inspanning tot eigen afbreuk en tot vermeerdering van de andere te doen gelden. Dat daar van tijd tot tijd verzet tegen kwam, is natuur-

lijk, even natuurlijk als dat het meest zijn oorsprong had in de kringen van handel en scheepvaart. En alles bijeen kan men het niet ongelukkig noemen ook. Het was soms waarlijk noodig dat de Amsterdammers WILLEM III dwongen om de lijn die hij al te strak wou spannen eens wat te vieren, dat zij het soms met Frankrijk op een akkoordje wilden gooien om een oogenblik adem te kunnen scheppen. Hun onvoorzichtigheid mengde zoo kwaad niet met de soms haast roekeloze moed van de groote ORANJE. Want op alle wezenlijk kritieke momenten, in 1672, in 1688, in 1700, later nog in 1744, was er toch eensgezindheid. Ja zelfs is de heetste, de bitterste strijd om de Zuidelijke Nederlanden gevoerd onder een stadhouderloos regiem: de Spaansche successie-oorlog. Dàarin heeft zich de Republiek finaal uitgeput en heeft ten slotte Engeland met de koloniale buit van de oorlog zien gaan strijken, terwijl zij zelf door de afval van de bondgenoot om haar voorgespiegeld loon, de feitelijke en volledige onderwerping van de Nederlanden, werd gebracht.

Hoe is het mogelijk, dat een Belgisch historicus bij dat schouwspel — de Republiek zich feitelijk te gronde richtend met haar pogingen om de Zuidelijke Nederlanden uit de greep van Frankrijk te houden — dat een Belgische historicus bij dat schouwspel, in plaats van eenige uiting aan dankbaarheid te geven, zijn land kortweg als het slachtoffer van de Noord-Nederlandsche politiek beschrijft? Dat is mogelijk in de eerste plaats omdat het Belgische nationaliteitsgevoel van PIRENNE, ja zelfs dat van PIRENNE! als het tegen Frankrijk gaat eigenlijk niet werkt. Agressie van Frankrijk, dat schijnen maar pogingen te zijn om de Belgische ziel tot het paradijs van de latiniteit te doen ingaan.

Maar er is toch ook iets anders, en hiermee kom ik terug op mijn hoofdonderwerp, waarvan toch mijn uitweiding ons niet eigenlijk verwijderd heeft. Er is het onloochenbare feit dat de bescherming tegen Frankrijk door de Republiek verleend werd onder omstandigheden en voorwaarden die bij de Zuid-Nederlanders alle gedachten aan erkentelijkheid wel moesten smoren. Nergens wreekte zich de scheuring van het einde der 16e eeuw met meer effect dan hierin, dat de Noordelijke provincies een

halve eeuw lang in de bres konden staan voor de Zuidelijke, zonder dat het de beide dichter bijeen bracht. Zoo volledig was alle gevoel van saamhoorigheid ten onder gegaan, zoo weinig was men zich van stamverwantschap bewust, dat de motieven van de Republiek bij haar politiek ten opzichte van de Belgische gewesten louter zelfzuchtig waren. Aan hun bizondere belangen wijdde men in Den Haag geen aandacht. Men hield hen in stand tot eigen veiligheid en tot niets anders. Samenwerking op grond van overeenkomstige belangen gaat ook niet boven zelfzucht uit en is toch in het leven der volken een van de beste verhoudingen die te bereiken zijn. Maar dat kan alleen tusschen gelijken. Tusschen de Zuidelijke en de Noordelijke Nederlanden kon van een hartelijke wapenbroederschap geen sprake zijn. Zij waren niet eens bondgenooten. De Zuidelijke gewesten waren geen staat. Zij waren het aanhangsel eerst van Spanje, toen van Oostenrijk. De Republiek besprak hun lot over hun hoofden heen met hun meesters te Madrid of te Weenen. Van hen ver kreeg zij het recht in een aantal Belgische steden garnizoenen te leggen (dat begon al in 1678) om zelf te kunnen zorg dragen dat de Franschen het land niet zonder slag of stoot zouden kunnen nemen. Die steden lagen langs de Zuidgrens van de Zuidelijke Nederlanden en de overweging van de Hollanders was niet alleen dat de barrière helpen moest om paal en perk te stellen aan de veroveringszucht van de Franschen, maar ook dat zij de oorlog ver van hun eigen grenzen zou houden. Zelf verhielden zich de Zuidelijke gewesten onder al die oorlogen vrijwel passief. Noch Spanje noch Oostenrijk sloofden zich uit voor hun verdediging. Van een deugdelijke organisatie van hun hulpbronnen om hen tot hun eigen defensie al het mogelijke te laten bijdragen, kwam nooit iets in. Het ongelukkige land merkte van de oorlogen enkel maar, dat zij op zijn bodem gevoerd werden. Tot een goede verstandhouding met de burens en taalgenooten in het Noorden kon dat alles bezwaarlijk leiden. Heel de regeling ging uit van de essentieele minderwaardigheid van het Zuiden en hield rekening met de belangen van het Noorden alleen. Onvermijdelijk moest ze de Republiek een

positie van suprematie in de Katholieke Nederlanden verschaffen, een positie zoo vol van anomalieën, dat zij moeilijk stabiel kon blijven. Ze sloot altijd de verlokking in zich om tot volledige overheersching te geraken, en daar begon het in de Spaansche successieoorlog ook sterk op te lijken. De Staten-Generaal traden toen in de op PHILIPS V veroverde Nederlanden op als in hun eigen Generaliteitslanden en de Orangistische verovering van de Zuidelijke gewesten is onder FREDERIK HENDRIK en WILLEM II nooit zoo nabij geweest als de Staatsche nu leek onder het tweede stadhoudersloze bewind. Ik heb u zooeven al gezegd, hoe weinig bevredigend mij een zoodanige hereeniging uit Groot-Nederlandsch oogpunt voorkwam, en het is dus nauwelijks te betreuren dat er door het beruchte verraad dat de Engelsche politiek in 1710 aan haar bondgenoot de Republiek begaan heeft, niets van gekomen is. 1 kb

Maar al werd de Republiek dus gestuit als het erom ging haar politiek gezag over het Zuiden te vestigen — en dat was een stuiten voor goed, want met de vrede van Utrecht begint haar macht te tanen, — met zooveel te meer ijver legde ze er zich op toe om de hulpelooze Zuidelijke Nederlanden economisch te exploiteeren. Ze maakte onmeedoogend gebruik van haar invloed bij de meesters van België, die de belangen van die verafgelegen onderdanen zonder al te groot hartzeer verkwanselden. Eerst Madrid en daarna Weenen gevoelden tezeer hun afhankelijkheid van de militaire hulp van de Republiek voor het behoud van deze gewesten om niet tot economische tegenprestaties — ten koste van de Belgen! — te vinden te zijn. Het is niet bepaald een verheffend schouwspel, maar men moet er m.i. de Republiek niet te hard om vallen.

De politiek die zij volgde ten opzichte van het Zuiden zou tegenwoordig niet enkel maar zelfzuchtig, maar kortzichtig en onzedelijk moeten heeten. Wij huldigen beginselen tegenwoordig — ofschoon ook nu, vrees ik, *more honoured in the breach than in the observation* . . . — in ieder geval in theorie kennen en aanvaarden wij zekere beginselen van internationale moraal, die aan de 17e en 18e eeuw nog niet geopenbaard waren en vol-

gens welke het dus uiterst onbillijk zijn zou hen te beoordeelen. Om te beginnen telde, nog eens, in de relaties tusschen Noord- en Zuid-Nederland de stamverwantschap niet mee. Daarvan was men zich als factor in de politiek niet bewust. Zooveel te meer daarentegen van het verschil in godsdienst. Maar bovendien, — als men de zaak meer in 't algemeen beschouwt, men miste het geloof zooals wij dat kennen in de gelijkwaardigheid van naties, in het natuurlijk recht van elke natie, van elke volksgemeenschap, op zelfbeschikking, op volledige vrijheid. Men aanvaardde zonder gewetenswroeging de feitelijke staat van zaken, volgens welke het Noorden een soevereine staat was en het Zuiden voor de mislukking van zijn opstand in de 16e eeuw ten eeuwig en dage gestraft scheen te moeten worden met afhankelijkheid en vazalliteit. Geen gewetenswroeging bij hen die ervan profiteerden is misschien niet heel overtuigend — maar heel Europa aanvaardde die toestand, die trouwens lang niet uniek was. En dat de Republiek, de actieve staat, die een stem had in de raadkamer van Europa, de Zuidelijke Nederlanden beschouwde als land geschapen tot haar speciaal gerief, om de stooten van Frankrijk op te vangen, en dat zij tegelijk de haven van Antwerpen tot een lange, lange doodslaap veroordeelde onderwille van Amsterdam en heel het land economisch zocht te exploiteeren, dat alles werd in het Europa van het *ancien régime* heel aannemelijk gevonden.

Alleen kon het moeilijk anders of op den duur moest het regiem, dat de machtige Republiek met de toestemming van hun Spaansche en toen van hun Oostenrijksche meesters op de Zuidelijke Nederlanden toepaste, in het land zelf ontstemming en haat verwekken. Het is goed en wel te betoogen — het is noodig te betoogen, dat men de handelwijze van de Republiek moet beoordeelen naar de internationale moraal van de tijd, maar dat wil niet zeggen dat wij ons over die politiek zelf geen zedelijk oordeel zouden mogen vormen. Het was een onvermijdelijke politiek, de eenige mogelijke onder de omstandigheden, d.w.z. bij de staat van onmondigheid waarin de Belgische gewesten verkeerden. Maar (als wij de verhouding tusschen

volken mogen vergelijken met die tusschen individuen) zij zondigde tegen dat fundamenteel beginsel van de zedeleer zooals KANT het geformuleerd heeft, dat wij menschen niet mogen gebruiken als middelen zonder acht te slaan op de consequenties voor henzelf. En het moest leiden tot die reactie van de Vlamingen tegen de Hollanders en op die manier de noodlottige scheuring van de 16e eeuw verergeren. Ik behoef niet in bijzonderheden te gaan. Iedereen weet de groote grieven wel. Het sluiten van de Schelde, het fnuiken van de Compagnie van Oostende, de tarieven die overal de handel en de nijverheid van de Republiek moesten begunstigen, de impopulariteit van de protestantsche garnizoenen in de barrière-vestingen. Daartegen woog in de schatting van de bevolking der Zuidelijke Nederlanden de bescherming die de Nederlandsche troepen in een reeks oorlogen tegen het opdringen van Frankrijk verleenden, niet op. Hun stambewustzijn, hun nationaliteitsbewustzijn waren veel te zwak — de gang van zaken sedert het mislukken van de opstand tegen Spanje was weinig geschikt geweest om de ontwikkeling ervan te bevorderen — dan dat zij heel erg tegen de opslorping door Frankrijk opgezien zouden hebben. Zij beschouwden de Fransche occupaties die onder LODEWIJK XIV en LODEWIJK XV meer dan eens hun deel waren, met groote gelijkmoedigheid.

Dit alles wil zeggen, dat de toestand van de 17e en 18e eeuw, de verhouding tusschen Noord- en Zuid-Nederland in de barrièretijd, vol zat van innerlijke zwakheden, zwakheden die maakten dat de Nederlanden als geheel genomen lang niet hun vol gewicht in de schaal tegen Frankrijk konden werpen, en zwakheden tevens die de toekomst van de Nederlandsche stameenheid met ernstige gevaren bedreigden. Maar tegelijk moeten wij toch niet uit het oog verliezen, dat hoe dan ook Noord-Nederland in die periode, van uit zijn positie van politieke zelfstandigheid en verbazende economische bloei, een leidende rol speelde in de Europeesche poging om de Zuidelijke Nederlanden in stand te houden. Als dat ook al niet onmiddellijk leiden kon tot een herstel van de groote ramp van het einde der 16e eeuw, of zelfs maar tot een verbetering van de betrekkingen tusschen Holland

en Vlaanderen, het had tenminste de uitwerking dat er niets onherstelbaars gebeurde, dat de toekomst open gehouden werd, dat niet heel het Vlaamsche land de weg opging van Duinkerken. Dat is een groot feit en dat moet in onze dagen, nu stambewustzijn en nationaliteitsbewustzijn in Vlaanderen niet meer sluimeren, terdege meetellen. PIRENNE, zooals wij al opmerkten, ondergaat daarvan de invloed natuurlijk niet. Maar mij dunkt dat het voor u de onaangename herinneringen aan het barrière-regiem in de schaduw stellen moet en dat Vlamingen en Hollanders samen een eer kunnen stellen in de gedachte dat de Nederlandsche stam in de tijd dat hij 't meest rechtstreeks door Frankrijk werd bedreigd, krachten in zich zelf heeft gevonden om aan die bedreiging weerstand te bieden.

Tegelijk, dat spreekt vanzelf, heeft de politiek van die tijd voor altijd afgedaan. Tegen het einde van het *ancien régime* begon zich het besef al baan te breken, dat zij op den duur onhoudbaar was en dat de Belgische Nederlanden niet voor eeuwig onder voogdij gehouden konden worden. Na de geweldige dooreenhutsing van de Fransche Revolutie en NAPOLEON, toen Holland in zijn oude taak zoo jammerlijk gefaald had en zich ten slotte met de Zuidelijke gewesten samen onder de Fransche overheerschings had gevonden, — na al die omkeer en uitwissching werd getracht om overnieuw te beginnen. De conceptie van de taak der Noordelijke Nederlanden was in de grond dezelfde als voorheen. Men — d.w.z. het Europa dat NAPOLEON omvergeworpen had, en in 't bijzonder Engeland — men verwachtte van hen, dat zij een voorpost tegen Frankrijk zouden blijven en het hunne doen om Antwerpen en de Vlaamsche kust uit Frankrijk's handen te houden. Maar men wist nu beter dan aan de Zuidelijke Nederlanden zelf daarbij een louter passieve rol te laten. Door de vereeniging met Holland hoopte men hun volkskracht los te maken voor hun eigen defensie tegen de Zuidelijke buurman. In plaats van een dood stuk land dat willoos om zich liet vechten, konden de Belgische provincies als gelijk-berechtigd deel van het nieuwe koninkrijk der Nederlanden een echte, levende barrière tegen Frankrijk worden. Zij konden

actief aandeel gaan nemen aan het handhaven van wat dan hun eigen zaak, hun eigen onafhankelijkheid zou mogen heeten.

Zoo werd er geredeneerd, en daar zat veel in. Het was een ontzaglijke vooruitgang dat men begon te begrijpen dat er ook met de bevolking van de Zuidelijke Nederlanden gerekend diende te worden. En toch liep dit alles te niet op het feit dat men met die bevolking nog niet genoeg gerekend had. Factoren kwamen in 't spel waarvan de vorige eeuwen niet gedroomd hadden. Ras- en taalaffiniteiten deden zich gelden. En ongelukkigerwijze het eerst die van de Walen met Frankrijk. Ik kan hier niet meer uitweiden over de lijdensgeschiedenis van het Koninkrijk der Nederlanden. Het is in Holland de gewoonte het voor te stellen alsof de staat van WILLEM I nooit de minste levensvatbaarheid heeft bezeten en de katastrofe onvermijdelijk was. Men heeft in Holland nu eenmaal de neiging (ofschoon het er begint uit te raken) om de Belgicistische theorieën voetstoots te aanvaarden. Men scheert er Walen en Vlamingen gemeenlijk over één kam en zoo heeft men weinig aandacht over voor het feit dat toch van het grootste belang is en dat door Vlaamsche historici — ik noem FRIS en FREDERICQ — wel degelijk is opgemerkt, dat nl. in de crisis van 1830 de Walen en de Brusselaars de leiding hadden en de Vlamingen zich slechts schoorvoetend lieten meeslepen. Vanwaar die houding van de Vlamingen? Waarom verzetten zij zich niet een beetje krachtiger tegen een zet die enkel in de kaart van Frankrijk speelde? De oude misverstanden met Holland werkten nog terdege na: het godsdienstverschil, het verschil in nationale traditie dat het bestaan van de Republiek der Vereenigde Nederlanden had teweeggebracht. Maar bovenal was er toch de ongelukkige omstandigheid dat Frankrijk niet enkel maar eeuwen lang de Nederlanden met de wapenen had aangetast en er het eene brok na het andere had afgescheurd, maar tevens dat onder de lange periode van onnationaal bestuur en stagnatie van eigen economisch en beschavingsleven, maar met nog veel meer intensiteit onder de Fransche overheersching van Revolutie en NAPOLEON, de Fransche taal en cultuur in Vlaanderen waren binnengedrongen en er de

eigen volksaard hadden ondermijnd. Het moet tot eer van WILLEM I gezegd, dat hij inzag, beter dan veel Hollanders, toen en zelfs nu, dat het aanmoedigen van de Nederlandsche taal in het Zuiden dienen kon om het weerstandsvermogen tegen Frankrijk te versterken. Maar in de 15 jaar die hem gegeven waren vóór de katastrofe losbrak, had hij op dat gebied nog niet veel kunnen doen.

Zoo gebeurde het dus dat, toen het volk van de Zuidelijke gewesten eindelijk weer meesprak, het een woord was ten gunste van Frankrijk, ook al stemden de Vlaamsche gewesten daar maar aarzelend mee in. In ieder geval was de revolutie van 1830 een streep door de rekening van hen die de Belgen met de Hollanders tegen Frankrijk hadden willen mobiliseeren. De aanleggers van de omwenteling waren hevig pro-Fransch, wilden aansluiting bij Frankrijk. Alleen Engeland belette dat dit gebeurde. België begon tegen wil en dank. Het was volstrekt niet de spontane uiting van een nationaliteitsbesef dat Walen en Vlamingen vereenigd zou hebben. We zullen dat weldra vermoedelijk in PIRENNE's zesde deel kunnen lezen. Maar de feiten zijn anders. België was een *pis-aller*. De Walen die de leiding van de revolutie in handen hadden, moesten er genoegen mee nemen omdat de mogelijkheden hen niet wilden toelaten zich ineens bij Frankrijk te voegen en de Vlamingen ook weinig geestdrift voor dat denkbeeld aan den dag legden. Maar zij hoopten niettemin dat België niet meer dan een omweg naar datzelfde doel zou blijken. Het zag er naar uit alsof er een definitieve reactie aan het gebeuren was tegen de barrière-gedachte, alsof de Zuidelijke Nederlanden zelfstandig geworden waren alleen om zich in de armen van Frankrijk te kunnen werpen.

De toestand die in 1830 geschapen is, bestaat nog steeds. De keten van consequenties die in dat jaar begint, is nog niet afgewikkeld. Maar één factor is van grootter en grootter belang geworden, en dat is het volk dat in de Zuidelijke gewesten woont zelf. 1814 beteekent, dat Europa het niet langer zonder meer durfde verwaarloozen in zijn politieke berekeningen. 1830 kan als bewijs gelden dat het Walendom tot vol bewustzijn van zijn

rechten was gekomen. Als het daarbij gebleven was, zou in weerwil van de goede zorgen van Engeland de zelfstandigheid van België niet veel waard geweest zijn. Het kan zijn dat de een of ander denkt, dat die zelfstandigheid nog altijd niet veel waard is. Wát ze waard is in ieder geval, dankt ze aan de bewustwording, na de Walen, van de Vlamingen. De Vlaamsche beweging, als ze wat eerder ontstaan was, had het Koninkrijk der Nederlanden misschien kunnen redden, of misschien kunnen bewerken, dat de scheuring als ze gekomen was langs een andere lijn geschied zou zijn. Laat en zwak als ze geweest is, heeft ze niet kunnen beletten dat België gebruikt is voor de oogmerken die de mannen van de revolutie van '30 ermee vóór hadden. Zelfs dat het ervoor gebruikt wordt, kan zij niet beletten. De poging om Vlaanderen te verfranschen gaat voort. In de buitenlandsche politiek neemt nu heel de wereld aan, (ik kom uit Engeland) dat België een aanhangsel van Frankrijk is. Voor de rest van Europa, voor Engeland en Nederland in het bijzonder, brengt dat de oude gevaren mee. Gevaren die in de lange periode van Frankrijk's verval en zwakte die we achter de rug hebben, bijna in het vergeetboek waren geraakt, maar die men zich weer bewust begint te worden, nu de vrede van Versailles Frankrijk in zulk een verbazende machtspositie heeft gebracht.

Gaat met dat verlevendigd besef van gevaar in Nederland en in Engeland (om me bij die twee te bepalen) het inzicht gepaard, dat de eenige kracht die in België zelf aanwezig is om weerstand te bieden aan het opdringen van Frankrijk, de Vlaamsche beweging is? Ik wou dat ik er met meer overtuiging bevestigend op kon antwoorden. Was het zelfs niet te optimistisch te zeggen dat er een verlevendigd besef van het gevaar dat van de kant van Frankrijk dreigt in ons land valt waar te nemen? Onze publieke opinie in Holland is nog weinig op die vraagstukken georiënteerd. Men schijnt zich bij ons wel eens voor te stellen alsof de barrière een natuurverschijnsel is, België een soort kloof, een Kanaal, gelijk het Engelsche, om Frankrijk van Nederland te scheiden. Men begrijpt niet altijd dat het wel eens op eenmaal als een geleider zou kunnen werken, wanneer

de weerstand van het Vlaamsche volk aan de verfransching ontoereikend bleek. Het is al zestig jaar geleden dat VUYLSTEKE er de Hollanders in de *Haagsche Spectator* op wees dat de Vlaamsche beweging en niets anders nu hun barrière was. Dat is de eenige interpretatie met welke de oude barrière-traditie ons nog van dienst kan zijn. Zonder haar is zij een gevaar voor Holland dat zij in slaap zou wiegen en een beleediging voor Vlaanderen. Laat ons hopen dat het Noord-Nederlandsche volk de les van het verleden op de juiste manier zal lezen.

